

MISSBRUKAD KVINNOKRAFT

OCH

KVINNOPSYKOLOGI

AV

ELLEN KEY

---------- FJÄRDE UPPLAGAN ---------- STOCKHOLM ALBERT BONNIERS FÖRLAG

 STOCKHOLM ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1914

Förord till den elektroniska utgåvan

Missbrukad kvinnokraft och Naturenliga arbetsområden för kvinnan. Tvenne föredrag utkom först 1896 som del 8 i serien *Populärvetenskapliga afhandlingar* på Bonniers förlag och **Kvinnopsykologi och kvinnlig logik. En studie och ett försvar** samma år och i samma serie som nummer 9. På Litterturbanken finns originalen i fulltext: **del 8** och **del 9**.

En utgåva från 1914, som ingår i *Ellen Key's Valda Skrifter i 1-kronas-upplagor*, har här digitaliserats från original, anpassats för Projekt Runeberg och OCR-tolkats i september 2015 av Bert H.

Författaren har försett utgåvan med ett omfattande förord, varur citeras:

"När jag nu åter genomläst *Kvinnopsykologien* finner jag att den bekräftar min sats om hur omöjligt det är att räcka väl till för mer än ett visst mått av arbete. Den tillkom under mitt dagliga skolarbete och mina veckoföredrag i Arbetarinstitutet och samtidigt hade jag ständiga brev och samtal, insändare och artiklar i ämnet.

Allt detta och mycket annat störde den ro, som är enda villkoret för fast sammanhang och full koncentration. Skriften vann ej heller dessa egenskaper.

Jag har därför i denna nya upplaga strukit många upprepningar, medan jag intet uteslutit, som i något avseende ändrar tankegången. I *Missbrukad kvinnokraft* äro endast små, språkliga rättelser företagna."

Förord.

När dessa småskrifter från 1896 nu ånyo framträda, har en ungdom uppvuxit, som intet minnes om den strid, de en gång framkallade. Därför måste jag här med några ord påminna om striden, isynnerhet som det annars torde synas mången ny läsare ofattligt att jag i Kvinnopsykologi och logik egentligen endast i bredare utformning upprepar, vad jag redan kortare och bättre sagt i Missbrukad kvinnokraft.

Detta föredrag hölls sensommaren 1895 i Köpenhamn och vad jag där sade syntes många så obestridligt, att jag egentligen kände mig förlägen att framföra dessa självklarheter. Men när föredraget upprepades i Sverige brast en storm lös, på vilken jag var allt utom förberedd. Även om jag varit det, hade jag dock ej tegat. Ty jag ansåg — och jag anser ännu

att den sanning, jag här kämpar för, icke är nog insedd och att denna bristande insikt hämnar sig på det unga kvinnosläktet och således medelbart på folket i dess helhet. Mellan Missbrukad kvinnokraft och Kvinnopsykologi ligga först och främst de anfall, där råa förväxlingar av begreppen moderskap och moderlighet, oförsynta personliga smädelser och enfaldiga missuppfattningar på goda skäl dolde sig — och frodades — i anonymitetens skugga. Vidare alla de öppna anfallen. Dels vid diskussionsmöten, där man t. o. m. sökte nedhyssja mig när jag — såsom inbjuden — tog ordet,dels i artikelserier inom den skandinaviska pressen och slutligen i flera broschyrer.*

När jag nu åter genomläst Kvinnopsykologi en finner jag att den bekräftar min sats om hur omöjligt det är att räcka väl till för mer än ett visst mått av arbete. Den tillkom under mitt dagliga skolarbete och mina veckoföredrag i Arbetarinstitutet och samtidigt hade jag ständiga brev och samtal, insändare och artiklar i ämnet. Allt detta och mycket annat störde den ro, som är enda villkoret för fast sammanhang och full koncentration. Skriften vann ej heller dessa egenskaper.

Jag har därför i denna nya upplaga strukit många upprepningar, medan jag intet uteslutit, som i något avseende ändrar tankegången. I Missbrukad kvinnokraft äro endast små, språkliga rättelser företagna.

Ur mina företal till upplagorna av 1896 må här några brottstycken anföras:

Dem, som talade om att Missbrukad kvinnokraft var ett avfall från, en reaktion mot mina tidigare åsikter i kvinnofrågan, svarade jag:

Ord ha ingen makt att skrämma mig. Och skulle något synas mig mindre skrämmande än varje annat, vore det just de nyssnämnda i samband med mig! Också ha de vållat mig lika liten sinnesrörelse, som om någon beskyllt mig att ha — stulit Katarinahissen!

* Dessa äro:

Mathilda Roos: Ett ord.

Alma Cleve: En protest.

Ellen Idström: Misslyckad kvinnokraft.

Ina Rogberg: Kärlek och moderlighet.

Anna Sandström: Kvinnoarbete och Kvinnolycka. Minna Canth: Kritik.

Prima Principia Till Ellen Key.

Alexander Gripenberg: Elisabeth Cady Stanton.

En artikelserie i Nya Pressen av Adelaide Ehren-roth, en av Lucina Hagman i Nutid må även nämnas.Jag vet visserligen att, ifall ett sådant rykte kom ut, skulle nittionio av hundra förklara: att så hade de alltid trott att en person med mina åsikter måste sluta! Endast den hundrade skulle genom en morgonpromenad till söder förvissa sig huruvida Katarinahissen fanns kvar eller icke.

Det är alltid för denna hundrade man talar. För denna ene, vilken själv vill pröva innan han dömer, kan jag framlägga en lång serie av uttalanden — från mer än 20 år tillbaka — vilka med obruten följdriktighet uttrycka de tankar i kvinnofrågan, som jag här sammanfattat till enhet.

Jag är och förblir en på individualitetens rätt och frihet lidelsefullt troende. Som sådan är och förblir jag en ivrig kvinnosakskvinna, i den meningen, att jag icke vill att en prick i lagar och stadgar skall kunna stänga en enda annan kvinna från den fullaste individuella frihet. Så snart ett sådant hinder möter en kvinna, blir jag nu lika het av harm, som vid femton år. Och bleve ett grand av kvinnans redan vunna frihet hotad, då skulle även jag ställa alla mina krafter iden »forsvarsagitationens» tjänst!

Det förblir mig — efter förnyad genomläsning av mina föredrag — en gåta huru man ur mina uttryckliga uttalanden att kvinnofrigörelsen bör fortgå tills kvinnan, gift eller ogift, i alla avseenden är rättsligt likställd med mannen, kunnat läsa: att jag manat till stillastående, ja, återgång från det redan vunna. Det är mig ofattligt att framhållandet av några »naturenliga» arbetsområden för kvinnan, kunnat anses innebära syftet att inskränka henne till dessa områden; att betonandet av det nuvarande undervisningsväsendets brister, kunnat anses innebära att jag påyrkar att kvinnor ej böra studera, eller att, när jag talar om dem som läkarinnor, lärarinnor o. s. v. då menar jag, att de skola bli allt detta utan studier! Det är för mig fortfarande ett olösligt problem huru man kunnat läsa moderskap överallt där jag sagt moderlighet!

Kvinnor, som ej voro mina egentliga motståndare, hade dock beklagat; att jag ej varit mer varsam, närjag kunnat veta att jag skulle bli brukad som auktoritet mot kvinnans fulla frigörelse. Dessa svarade jag sålunda:

Om det var något jag icke kunde veta — och ej heller vill veta av — så är det detta påstående. Som auktoritet skulle jag på sin höjd kunna brukas av någon i mörkaste Afrika, vilken intet visste om den uppfattning av mig, som allt sedan 1889 — efter mitt föredrag om reaktioner — är det respektabla samhällets. Sedan dess har jag genom många offentliga uttalanden, i tal som tryck, ännu mera befäst denna uppfattning. Ty i valet mellan att förlora den kompakta majoritetens aktning eller min egen, har jag städse föredragit att behålla den senare. Det kunde således aldrig falla mig in, att man skulle anfalla min yttrandefrihet med tal om min auktoritet. Och kunde jag icke genast befria mig från anklagelsen — genom att visa min debetsedel till det sociala anseendet av vilken framgår, att jag till detta länge häftat för oguldna utskylder — skulle jag blivit förkrossad. Ty att bli bemött som auktoritet, det betyder att nästan ha förlorat sin rätt att vara till. Det nödgar en att, under ständig oro, bära sin själ i sina händer, för att den icke skall stelna i dogmatism. Och när man förut har händerna fulla, blir man ej glad åt nya bördor.

Då jag framträdde med Missbrukad kvinnokraft var jag till en början förvånad att ingen motsägelse möta.

»Jag trodde, att jag begått misstaget att skjuta en sparv med en kanon: d. v. s. med för stort allvar ha anfallit en redan oskadlig villfarelse. Jag tänkte att tiden utvecklat sig snabbare än jag hunnit följa med den; att således den välbehövliga omdaning av synpunkten för kvinnofrågan, som jag velat bringa till diskussion, redan ägt rum, tack vare det starka angreppet från Strindberg j början av 80-talet. Jag blev emellertid snart på ett nästan förfärande sätt tagen ur min farhåga att ha talat i onödan. Ty jämte den grundliga och lidelsefria debatt, som jagväntat av de motståndarinnor, jag hade trott mig äga, har även ett religionskrig brutit lös. Det har visat mig att kvinnosaken, i århundradets mitt den andliga överklassens sak, nu hunnit bli även den andliga underklassens: att samma slags personer, vilka då skulle varit kvinnosakens blinda fiender, nu äro dess lika blinda anhängare!

Man har sagt att dessa föredrag åt kvinnans frigörelse giva med den ena handen och taga med den andra.

Jag antar att så är, ty jag har försökt att i dem giva ett uttryck åt livets mångfald, åt de många sammansatta problem, som kvinnosaken alltför mycket förenklat. Faktum ä r att livet ger kvinnan med ena handen och tar med den andra — och att vår syn på kvinnosaken måste rättas efter detta faktum!

Livet ställer kvinnan i en mycket djupare konflikt än mannen mellan kraven och uppgifterna som intellektuell varelse och som könsvarelse. Därjämte har den frigjorda kvinnokraften kommit under ett allt hårdare tryck genom de nutida produktionsförhållandena.

Det är dessa stora fakta, som för mig varit de avgörande, när jag sökt finna skälen varför — jämte mycket gott, mycken lycka — även så mycket lidande blivit en följd av kvinnoarbetet utåt. Men människonaturen vill ej förbli lidande, om orsaken till smärtan kan upphävas. Jag har därför antagit: att kvinnorna förr eller senare skulle komma att stå inför ödesdigra val i fråga om sättet att lösa de stora, smärtsamma konflikter, i vilka de alltid genom naturen och nu delvis genom kvinnofrigörelsen äro bragta.

Det har varit en ledning för detta val, jag velat ge de unga kvinnorna, när jag framhållit att av tvenne faror: den att överbetona kvinnans egenskap av könsvarelse eller hennes egenskap av intelligensvarelse, blir den senare den, för hela släktets lycka, ojämförligt farligaste överdriften.Mina föredrag voro framför allt riktade till överklassens kvinnor, emedan det är från dessa emancipationsrörelsen utgått och hos dem, dess idéer stelnat till dogmer.

Underklassens kvinnor äro på ett helt annat sätt vakna fpr kvinnofrågans samband med den sociala frågan, fredsfrågan m. m. Men dessa, av en ofullständig bildning och tunga arbetsbördor hämmade, kvinnor äro icke skickade till ledare, när det gäller att föra kvinnosaken in på nya banor. Det är sådana ledare — bland de unga, friska krafterna — som jag hoppats kunna mana fram.»

*

Under dessa 18 år har ett enda fall — m:me Curie — bestyrkt mina motståndares hopp om kvinnans vetenskapliga framtidsmöjligheter.

Bekräftelser i fråga om de av mina påståenden, som blevo allra mest angripna, ha däremot varit talrikare.

Vad jag här sagt om kvinnorna och freden belyses nu klart genom minnena från 1905.

Vad jag 1896 skämtade med som en orimlig tanke: att mödrar skulle vilja »befrias» från spädbarns vård och barnafostran i hemmen, denna tanke är nu satt i system av en så begåvad kvinna som Charlotte Perkins Gilman; ja, en Rosa Mayreder har brukat hela sin spiritualitet för att bevisa: att moderlighet ej är det centrala hos kvinnan och att talet om mödrarnas upp-fostrarkall är en fras. Och tusentals kvinnor svärja på deras ord!

Statistikens siffror bevisa nu vad jag befarade: att missriktningar inom emancipationsrörelsen skulle medföra sjunkande äktenskapsfrekvens och nativitet. Ty vem kan se — och tänka över vad han ser — utan att inse: att bland de många orsakerna till dessa sakförhållanden finna vi även den »nya kvinnans» olust för moderskapet? Kvinnosaksfanatismens benägenhet att förblinda i fråga om rätt och sanning, ha suffragetterna i England bevisat på ett sätt, som lämnar alla mina farhågor långt bakom sig o. s. v. o. s. v.

*

Å andra sidan har jag upplevat många glädjande bekräftelser på mina ord. De arbetsområden, som, då jag föreslog dem, kallades enbart löjliga — t. ex. det som bildade barnasköterskor — äro nu väl fyllda. Kvinnor ta en livlig del i det sociala arbetet. Husmoderskurser överflöda och barnavårdskurser äro satta i gång m. m. m. m.

Redan 1896 erhöll jag så många instämmanden att jag kunde skriva:

Arbetschefer ha intygat det kvinnliga arbetets underlägsenhet ur affärsmässig — ej moralisk — synpunkt. Kvinnor ha berättat de missräkningar med avseende å personlig utveckling, som det nuvarande undervisningssystemet berett dem. Utåt arbetande hustrur ha talat om huru de lidit av arbetssplittring och av självförakt, när de funnit hur illa de skött sina båda arbetsområden. Läkare ha visat huru vissa arbeten eller överdrifter i studier ha skadat kvinnornas förmåga för normalt moderskap.

Under dessa 18 år ha liknande vittnesbörd överflödat. Och allra mest betecknande har varit att ogifta kvinnor, som 1896 voro vissa att arbetet var dem nog och som hatade mina påståenden om motsatsen, senare sagt mig att jag hade rätt. I alla land finnes nu unga kvinnosakskvinnor, som ej endast se kvinnosaken ur djupare synpunkter än likhetsteoriens, utan även uppfatta kärleken och moderskapet såsom de högsta livsvärdena.

Jag är således viss att det icke — som man ansett — varit till olycka för de unga kvinnorna, att jag manade dem att hålla sin moderlighet levande. Ty omän mången därigenom lidit mer än hon annars skulle gjort, har hon till gengäld levat rikare.

Jag skrev redan 1896:

»Att en starkare livskänsla endast skall giva lycka, det kan jag icke lova. Med ett mitt eget ord vill jag erinra om att

Det liv, som själfullt leves, är en smärta.

Men liv, i smärta eller sällhet, är kraftutveckling. Och kraftutveckling är jubel, är motsatsen till stillastående och död.»

Med denna, av all min erfarenhet bekräftade, visshet, lämnar jag nu ånyo dessa blad åt ett nytt släkte av unga kvinnor. Må dessa läsa dem med vidare blick och varmare hjärtan än den 1896 unga kvinno-generationen förmådde!

Strand Alvastra, Julveckan 1913.

Ellen Key.

MISSBRUKAD KVINNOKRAFT

Kvinnans historia är kärlek. *Pontus Wikner*.

'Envar vet, att den så kallade kvinnofrågan är frågan om att på alla områden frigöra de kvinnliga krafterna. 1 detta syfte hava kvinnosakens förkämpar med full rätt framhållit de många fall, där kvinnokraften varit missbrukad genom att vara obrukad. Man har yrkat, att varken lag eller sed böra få stänga vägen till något enda fält, där kvinnan vill pröva sin förmåga. Man har påpekat alla de missbruk, dem kvinnorna själva, männen och samhället övat med den kvinnliga hängivenheten på grund av orimliga pliktbegrepp å kvinnornas, orimliga krav å männens och orimliga lagar å samhällets sida.

Inga av alla dessa missbruk behöva således numera framhållas — lika litet som den art av missbrukad kvinnokraft, för vilken manliga diktare, allt sedan Homeros’ dagar, haft en skarp blick!

Lika litet behöver man betona huru rik på framgång kvinnoemancipationen varit. Såväl ideellt som materiellt har kvinnosaken gått från seger till seger. Kraven på rätt till full individuell utveckling och full laglig likställighet med mannen, liksom till full arbets-frihet, ha åt kvinnan öppnat den ena banan efter den andra, vunnit den ena lagliga rätten efter den andra. Visserligen fattas ännu viktiga rättigheter, bland dem den mest oavisliga, den gifta kvinnans myndighet över sin person, sin egendom och sina barn. Men ingen tänkande människa betvivlar, att icke vid nästa sekelslut allt skall vara vunnet; att på varje rättsområde medborgarinna då skall betyda detsamma som medborgare; att hustrun skall vara likställd medmannen, modern med fadern. Allt detta ligger i utvecklingens oavisliga nödvändighet lika väl som i rättvisans och samhällets gemensamma intresse.

Men om också allt detta vinnes, skall världen därför icke vara lyckligare. Nej, en långt mer tyngande trötthet än nu skall vid nästa sekelslut breda sig över sinnena, ifall det missbruk av kvinnokraft, som jag nu ämnar påpeka, ökats i lika snabbt fortskridande som hittills.

Detta missbruk kan kännetecknas så, att kvinnorna i främsta rummet satt in sina frigjorda krafter på områden, där de tävlat med männen och därunder till stor del försummat att utveckla och bruka sin djupaste kvinnliga

egendomlighet.

Att kvinnorna skulle visa sig ivriga att taga examina och pröva sina krafter på alla möjliga banor, när de en gång erhöllo frihet därtill, detta var alldeles naturligt. En av de frigjordas första ansatser är ofta att eftergöra. Och utan rätten och möjligheten att missbruka friheten, lär man sig ej bruka den. Det behövdes dessutom att kvinnorna lade i dagen sin duglighet på de manliga arbetsområdena, emedan det trångsynta motståndet mot kvinnofrigörelsen till stor del grundade sig på kvinnans oförmåga. Många ytliga fördomar om kvinnans »natur» ha sålunda för alltid blivit skingrade genom de olikartade och värdefulla arbetsresultat, som kvinnorna vunnit på de manliga arbetsfälten. Dessa resultat ha emellertid kommit kvinnorna att alltmer förbise, att deras rikaste egendomlighet därunder ofta icke fick någon användning. Jag utgår nämligen från den åsikten, att en bestämd väsensolikhet finnes mellan mannens och kvinnans natur, en olikhet, som icke upphäves av det sakförhållandet, att kvinnor finnas med manligt skaplynne, liksom män med kvinnligt; att gemensamt mänskliga egenskaper finnas hos båda könen och att en ömsesidig inverkan äger rum, genom vilken mannen i viss grad tillägnar sig de för kvinnan och kvinnan i viss grad de för mannen egendomliga dragen.Kvinnofrågans målsmän ha med all rätt framhållit dessa sakförhållanden som skäl för frigörelsen. Men de ha alltför mycket försummat att rikta kvinnokraften in på dess allra väsentligaste områden, just emedan emancipationens mål ju framför allt var att främja och bevisa den andliga likställigheten mellan könen.

Medan endast helt få av kvinnoemancipationens fanatici påstå, att kvinnornas del i den materiella eller andliga produktionen redan nu kan jämföras med mannens del i densamma, så mena dock nästan alla kvinnosakens anhängare, att man genom det förflutna alldeles icke kan sluta sig till framtiden. Först efter flera generationers utveckling av kvinnans krafter skall en rättvis jämförelse kunna äga rum. Och av denna, hoppas de, skall kvinnornas fulla andliga likställighet med mannen på det klaraste framgå.

Denna förhoppning förbiser dock alltför mycket erfarenheterna från det förflutna. En av dessa erfarenheter är, att kvinnorna i samhällenas överklass aldrig, under någon tid, varit så illa ställda i fråga om utvecklingsmöjligheter som männen i underklassen under samma tidsskeden. Och dock är det ofta just ur underklassen, världens »övermänniskor» framträtt, sedan de genombrutit mycket svårare hinder än dem, den snillrika kvinnan i överklassen samtidigt hade måst besegra för att få följa sin väsensbestämmelse. Även dessa manliga snillen ha saknat arvet från »flera generationers utveckling i frihet». Men de ha dock nått den högsta andliga höjden i sin samtid.

Men, svara kvinnorna, för männen ha funnits bildningsanstalter, som varit stängda för oss. Detta skäl väger, fast mindre tungt än det synes. Ty dels ha många män sent eller aldrig fått denna hjälp och dels ha till exempel de konstnärer, som sökt sin utbildning hos en enskild mästare, ofta fått en ypperligare skola än de, vilka besökt akademier. Och denna enskilda bildningsväg har stått kvinnor öppen lika väl som män. Än mindre gäller det skälet, att överklasskvinnans, från förvärvsarbete så länge fritagna,ställning hämmat hennes arbetsenergi utåt. 1 fråga om bestämd yrkesduglighet har detta varit ett verkligt hinder. Men seden har däremot alltid tillåtit kvinnan att ägna sig åt t. ex. musik, diktning och konst. Varje tid äger något hedrat kvinnonamn, som vittnar om att kvinnan utan hinder från allmänna meningen skulle kunnat nå det högsta på de områden, där hon nu i regeln förblivit dilettant, ifall verkligen hennes anlag inneburit konstnärsskapets möjlighet. Samtidigt ha ju män inom överklassen, vilka även behandlat sin andliga produktion som bisak — och vilka likaledes utan tanke på förvärv kunnat ägna sig åt densamma — nått konstnärsskapet?

Allra mest bevisande är, att just på de områden, där seden anvisat kvinnan hennes egentliga verksamhet, uppfostran och hemmets ordnande, där äro männen de nyskapande, de, som givit de reformatoriska uppslagen och som haft de geniala idéer, vilka medfört nya metoder och nya stilar. Till och med inom kokkonsten är det mannen, som är uppfinnaren. Och i fråga om den första barnavården var det en man — Rousseau — som hos kvinnorna återväckte hågen att fylla den mest instinktiva modersplikten!

Men, svarar man, kvinnans uppfostran och verksamhet ha dock hittills alltid fört hennes tankar in i de gamla hjulspåren och ensidigt riktat hennes känsla på hemmet och familjen. Först nu, sedan hon fått en mindre trång

synkrets och icke längre hämmas genom ett ensidigt kvinnoideal, sedan varje kvinna får utveckla sin säregna individualitet, först nu kan man säga, att hennes skaparkraft och förmåga av initiativ verkligen erhålla användning. Man glömmer då att klostren under mer än tusen år frikallade kvinnorna runt om i Europa från hemmets och familjens band. Och under denna tid var det helt visst ofta just de ypperst begåvade, de mest personligt utvecklade kvinnorna, vilka efter livets strider sökte friden i klostret. Inga fördomar hindrade dem att där ägna sig åt vetenskap, konst och litteratur och de gjordedet även. Men alla berömda namn från klosterannalerna äro dock manliga, utom diktarinnan Ros-withas. Och hela detta tidsskede frambragte endast ett stort kvinnligt snille, vår Birgitta.

Slutligen bör man minnas att, inom som utom klostret, religionen varit ett för kvinnan lika väl som för mannen öppet område. Men världen har dock icke fått en enda berömd andaktsbok av en kvinna, än mindre finner man någon stor kvinnlig religionsstiftare — ifall man ej mäter med teosofiens mått.

Till och med i vårt århundrade har kvinnan icke nått verklig likställighet med mannen annat än i två fall. Det ena är som filantrop. Det andra är som åter-framställande konstnär, medelbart skapande ur det stoff, diktaren eller tondiktaren givit. Skådespelerskor, sångerskor och tonkonstnärinnor — lika väl som kvinnliga filantroper — de kunna verkligen påpekas i lika stort antal och jämsides med de största manliga namn på samma områden.

Just dessa likställighetsförhållanden bekräfta var på sitt sätt den väsensart, som 1800-talets största kvinnliga skald, Elisabeth B. Brovvning, karaktäriserat genom yttrandet att kvinnorna helst

.. . »melt like white pearls in another’s wine».*

Icke ensam, utan såsom med sig införlivande en annans tanke eller skapelse; såsom stående i förhållande till en annans personlighet eller såsom med-kännande i de mångas lidanden — så är det, som kvinnans eget individuella väsen blommar. Detta djupa behov av personliga förhållanden och personlig hängivenhet för att nå sin egen fulla personliga utveckling, är en av kvinnonaturens mest avgörande egendomligheter. Männen tillhöra ej blott etnografiskt utan även psykologiskt flera raser; kvinnorna tillhöra endast tvenne: den, som kan älska och den, som icke kan det. För det fåtal kvinnor, som hör till den senare rasen, gäller intet av vad jag här kommer att yttra.

* Smälta som vita pärlor i en annans vin.

2. — Missbrukad kvinnokraft.Hos den äkta kvinnan når nyss nämnda behov av personliga förhållanden sin högsta styrka på det område, som även är högsta ändamålet med hennes hängivenhet: moderskapet genom kärleken.

De otaliga fysiska och psykiska bestämningar, vilka sammanhänga med moderskapet; vilka omedvetet eller medvetet varje dag ingripa i det kvinnliga väsendets innersta tillvaro, lika väl som i dess växlande stämningar, dessa äro avgörande för såväl den kvinna, vilken aldrig blir moder, som för den, vilken blir det. Och för denna senare uppsuger moderskapet i den grad hennes så väl fysiska som psykiska krafttillgångar, att hennes andliga produktion måste bli det sekundära, måste få mer av tillfällighetens än av nödvändighetens skaplynne. Men det är endast det med nödvändighet frambragta, som blir oförgängligt.

Det är med insatsen av hela sin säregna produktiva kraft, av sitt hjärteblod och sina nerver, av sina dagars och nätters möda och kval, som kvinnan ger och fostrar ett nytt liv åt mänskligheten. Det är med en lika stor insats, mannen ger mänskligheten en ny konstskapelse, en ny tanke, en ny upptäckt.

För båda dessa arter av födslosmärta kan icke samma varelse äga samma styrka.

Därför är det, som ingen kvinnas namn strålar bland mänsklighetens eviga namn. Därför är det, som inom detta århundrade — kvinnans århundrade — ej ens tio kvinnor kunna nämnas, vilka, i andlig energi och i värdet av sin produktion, äro jämförliga med de manliga sekularsnillena inom litteraturen, konsten och vetenskapen. Och dessa få kvinnor, som uthärda jämförelsen, ha antingen icke blivit mödrar, eller ha haft de egentliga modersomsorgerna bakom sig, då de skapat sina yppersta verk, eller ha åsidosatt dessa omsorger för att följa skapardriften.

Men, invänder någon, erkännas måste dock, att från och med adertonhundratalet den kvinnliga produktionens såväl kvalitet som kvantitet är betydligt stegrad. Och därav följer ju, att kvinnans nya bruk avsina själskrafter, hennes rikare mänskliga utveckling småningom måste kunna utjämna den ännu rådande skillnaden mellan kvinnans och mannens andliga höjd? Man glömmer emellertid, att denna kvinnans rikare utveckling kommer att ärvas av söner lika väl som av döttrar. Om än framtidens kvinnosnillen — vilket är i hög grad troligt — bli flera och uppnå en högre nivå, så torde framtidens manliga snillen då även erhålla en i samma grad höjd nivå. Sålunda komme ingen väsentligt ändrad proportion att inträda mellan de båda könens intellektuella förmögenheter, lika litet som någon ändring i naturens fördelning av det produktiva arbetet, inom vilket kvinnan i främsta rummet har att bära bördan av de nya liven, mannen av de nya idéerna.

Hoppet om kvinnans slutliga likställighet med mannen i andlig produktionskraft borde — om kvinnorna vore följdriktiga — vila på den pessimistiska filosofiens lära om släktets frivilliga utdöende. Så vitt jag vet har dock den Schopenhauer-Hartmannska pessimismen få kvinnliga anhängare. Kvinnorna tro sig kunna behålla kärlekens och moderskapets lycka och därjämte bli med männen andligt jämbördiga. De bekräfta därigenom en ypperlig manlig definition av begreppet »kvinna»: »En varelse, som när mannen säger 'två gånger två är fyra', svarar honom: Det tror jag inte och huru ni än bevisar, behåller jag min tanke om saken.»

Kvinnorna äro numera matematiskt och vetenskapligt skolade. De tro på orubbliga naturlagar, bland andra också den, att man icke kan bruka en stor summa livskraft för ett ändamål och ändå ha hela summan kvar för ett annat. De inse således, att atletens muskler tagas från hans hjärna, vetenskapsmannens hjärna från hans muskler; att affärsmannens duglighet vinnes på bekostnad av hans kontemplativa djupsinne; att skaldens fantasi måste göra honom mindre vaken för vardagsnyttor. Men med avseende å sig själva behålla kvinnorna alltjämt undertron och väntaatt naturen, för en gångs skull, ej skall taga med ena handen vad den ger med den andra.

På denna vidskepelse grundar sig kvinnans djärvhet i missbruket av sina säregna krafter.

Men en omhuldad vidskepelse visar sig, förr eller senare, ödesdiger. »Ve den, som intalar sig, att dess väsens nödvändighet är något tillfälligt,» så lyder ett djupt diktarord. Det är endast genom att göra själva sitt väsens nödvändighet till utgångspunkt för sin strävan efter frigörelse, som en personlighet verkligen blir fri, ej blott från något utan även till något. Genom att intala sig att deras allmänt kvinnliga väsens naturnödvändighet är tillfällighet, ha kvinnorna kunnat uppställa sitt abstrakta jämlikhetsideal mellan könen på grund av den rent mänskliga väsensgemenskapen, just som den franska revolutionen på samma grund uppställde sitt abstrakta jämlikhetsideal mellan samhällsklasserna. Under sin iver för denna framtida jämlikhet ha kvinnorna brukat argument ur evolutionsläran. Men de ha förbisett att evolutionen visar ur-artnings- lika väl som utvecklingsförlopp. Och under det kvinnorna alltjämt hoppas, att deras intelligens skall visa sig perfektibel, ha de glömt möjligheten, att andra av deras förmögenheter kunna försvagas.

Man har redan från de land, där kvinnosaken hunnit längst, en del vittnesbörd om att kvinnorna allt mindre mäkta moderskapet och, till följd därav, allt mindre önska det. Stundom kan man till och med få höra celibatet framställas som det för kvinnan värdigaste; ja, att det är en rest av lägre instinkter, när en kvinna icke hellre väljer sin utveckling som intelligensvarelse än som könsvarelse, ifall icke bägge delarna kunna förenas.

Just känslan av den i naturen grundade, svårförsonliga dualismen i 'kvinnans varelse har i vår tid föranlett kvinnor att så ivrigt skildra och studera snillrika kvinnors levnadsöden. Somliga hoppas finna kvinnogeniet segra över kärleken; andra att finna det i full harmoni med denna; andra åter att se hjärtathävda sin rätt på bekostnad av skaparkraften. Men alla hoppas att kunna ställa kvinnofrågans horoskop efter dessa få kvinnliga stjärnor. Läsa vi emellertid stjärnorna rätt, skola vi finna, att av den ovanliga som den vanliga kvinnan kräver den offentliga verksamheten — inom vare sig affärslivet, statstjänsten, vetenskapen, konsten eller litteraturen — oupphörliga offer. Tusen ömhetsimpulser måste dessa utåt arbetande kvinnor undertrycka; tusen personliga omsorger om de sinas lycka måste de uppgiva. En sådan kvinna nödgas förhärda sitt hjärta för dagliga vädjanden till detsamma; dagligen rycka sig ur små, fasthållande barnahänder eller ur det hem, där hon som dotter eller hustru har kära plikter att fylla. Ännu göra de flesta kvinnor, även de snillrika, allt detta med saknad. Men låt kvinnans offentliga

arbete alltjämt ökas, låt det pågå under fem, sex generationer och — kvinnorna skola visa sig själsligt modifierade. Deras insikt om att 2x2 = 4 skall vara manligt klar och fast. Men det torde hända att kulturens och lyckans summa då blir endast en addition av samma slags värden, icke ett organiskt alster av olika väsensarters förening och harmoni.

II.

Det ovan sagda torde förefalla mången som et t uttryck av ytterlig reaktion. Kvinnligheten skulle lida av att en kvinna tar en akademisk examen, sköter en statstjänst, innehar en kontorsplats ? En kvinnlighet, som så lätt ginge förlorad, har icke heller varit mycket värd.

Alldeles sant. Men ha då resultaten av det arbete, som kvinnorna nedlagt på denna examen, denna tjänst, detta kontor, varit så mycket värda?

Endast undantagsvis. Ty denna samma kvinnlighet, vilken icke så »lätt går förlorad», den har justtill följd att kvinnan ej lägger hela sin personlighet, sin fulla energi i arbetet.

Man kan redan under skolåren se en skillnad mellan flickans och gossens sätt att arbeta. Flickan är plikttrognare i arbetet med de föresatta uppgifterna, men hon lämnar intresset för själva ämnet kvar i skolan, medan gossen på ett helt annat sätt är upptagen av ämnet själv. Det har under flera år roat mig att lyssna till samtalen mellan den skolungdom från flera enskilda skolor, som korsat mina egna vägar. I nio fall av tio ha flickorna talat om någon »han» eller »hon», om nöjen eller om kläder; i nio fall av tio hava gossarna talat om sport eller om sina studier — från multiplikationstabellen till helvetesläran!

Denna grundskillnad, som på många liknande sätt visar sig i skolan, fortfar sedan i det yttre arbetet, där de olika lönevillkor, som den manliga och kvinnliga arbetskraften betingar, därför icke alltid äro så orättvisa, som de synas och, i en del fall, verkligen äro.

Under trettio år har jag sökt skaffa mig klara begrepp i kvinnofrågan, där min känsla alltid gått i den riktning, som detta och varje annat mitt offentliga uttalande varit. Under denna tidrymd har jag, ej av kvinnofrigörelsens fiender bland männen, utan av dess vänner — inom statstjänster, affärer, banker och andra penninganstalter — hört ungefär det omdöme, som kan sammanfattas i ett yttrande av en, på ett av dessa områden framstående, man. Han hade med värme hyllat Stuart Mills åsikter om likheten mellan könen. Erfarenheten hade dock nödgat honom till den slutsatsen : att kvinnans arbete utmärker sig för plikttrohet och ordning, för nit att till punkt och pricka uppfylla det för henne utstakade, men att hon ej har mannens förmåga av initiativ, av djupare intresse för arbetet.

Medan mannen från en underordnad plats ofta lyfter sig till en högre genom sin vakenhet, sin i viss mån skapande drift, förblir kvinnan vanligen på den underordnade platsen, emedan hon saknar denna driv-kraft. Av tio unga män, som erhölle valet mellan tvenne lika högt lönade platser, men av vilka den ena vore ansvarsfullare och mödosammare, den andra mindre arbetsam men även mindre betydelsefull, torde sålunda nio välja den förra, men av tio unga kvinnor de nio välja den senare.

Disponenten för en av landets största fabriker har meddelat mig: att han ännu aldrig funnit en enda flicka, vilken lärt sig förstå mekaniken i den maskin hon, som en automat, sköter. Det har däremot knappast någonsin hänt, att icke en gosse — med alldeles samma folkskolebildning som flickan — inom kort lärt sig förstå sammansättningen och verksamheten hos den maskin, han haft om hand.

Dessa exempel kunde mångfaldigas.

Visserligen kunna de också motsägas, framför allt genom att påpeka de kvinnor, som med vaket intresse och skapande kraft utföra sitt arbete. Men det kan också ske genom att påpeka, huru kvinnor i affärer, banker o. d. först anställas på underordnade platser mot ringa avlöning, samt där anvisas förberedande arbeten, som endast kräva indirekt ansvar och vilkas frukter aldrig synas, ett arbete, som blir själsdödande och mödosamt. Den sålunda arbetande blir ofta pålastad allt mer arbete, sliter ut sig mot en låg avlöning och förlorar sålunda både

den tid och de krafter, hon kunde brukat för att sätta sig in i affären som helhet eller utveckla de egenskaper genom vilka hennes arbete kunde få detta högre, mer personliga värde som mannen äger.

Men även om man varken förbiser de framstående undantagen och icke heller nekar vikten av den nyss anförda invändningen, så återstår dock det faktum, att de flesta män måst arbeta sig igenom just sådana underordnade, själsdödande, mödosamma sysslor, innan de nått en mer inflytelserik ställning. Förmår mannen ej tränga igenom dessa sysslor, så stannar han lika väl som kvinnan på den plats, där samvetsgrann-heten gör till fyllest. Att mannen oftare lyckas kommafram, kan ju stundom bero på manligt kamratskap. Men i allmänhet ligger nog orsaken till hans framgång djupare: i den stora grundlag efter vilken fördelningen är gjord mellan de manliga och de kvinnliga krafterna.

Under hela kvinnans ungdom är underströmmen i hennes tillvaro drömmen om det egna hemmet. För detta lämnar hon såväl sina studier som sitt yrke, ifall hon ekonomiskt är i stånd därtill. Hon handlar därvid i full överensstämmelse med sina lyckoinstinkter, medan en man skulle gå emot sina lyckoinstinkter genom ett motsvarande handlingssätt.

Och kvinnorna lämna i de flesta fall sitt yrke utan saknad. Ty de ha sällan kärlek till själva yrket utom i de fall, där detta verkligen haft bruk för deras kvinnliga natur, såsom t. ex. i lärarinnans och läkarin-nans kall. De flesta ha valt sitt yrke ledda av förvärvs-behovet, andra av verksamhetsbehov. Endast ett mycket litet fåtal drives in i en bank, på en byrå genom en så utpräglad håg, att yrket blir ett uttryck för deras personlighet. De män — och dessa äro många — vilka befinna sig i ett lika opersonligt förhållande till sitt yrke, ha dock den eggelsen att deras arbetsduglighet i regeln avgör deras möjlighet att bilda ett eget hem. Men då kvinnan tvärtom, som nyss blev framhållet, oftast lämnar sitt yrke efter giftermålet, så måste den psykologiska följden bli att själva yrket betyder mycket mindre för henne, att hennes personliga liv kommer att levas alldeles utanför detsamma.

När man från kvinnosakens målsmän hör yrkandet att kvinnan just skall uppfostras till att bli mer manlig, mer energisk, mer hel i sitt arbete, då ha de rätt så till vida, som det onekligen till ej ringa grad är flärden och flyktigheten i kvinnonaturen, vilka stå i vägen för kvinnors högsta duglighet på de manliga arbetsområdena. Men just hos den kvinna, som är mest frigjord från dessa sitt köns svagheter, finnes ofta en dess större fond av djupt kvinnliga väsens-bestämningar. Och ifall dessa varken i livsförhållandena eller i det yttre arbetet erhålla något uttryck, skola de ofelbart göra henne till en, åt sitt arbete mindre hängiven, i detta mera passiv varelse än mannen. Men om småningom detta det djupast kvinnliga hos kvinnorna försvagas genom de yttre arbetsintres-sena, då har utvecklingen modifierat dem på ett sätt, som blir ödesdigert med avseende å lyckan i de äktenskap, de kunna komma att ingå.

»Där ha vi slutligen det långa talets korta mening,» utbrista kvinnosakskvinnorna. »Vi skola återgå till det gamla förnedringstillståndet att sitta inburade i 'hemmets stilla värld’ och vänta på en man!»

Denna mening borde väl icke kunna vara någon tänkande människas i en tid, då kampen för tillvaron nått en sådan höjd, att flertalet kvinnor ha valet att arbeta med vad helst de kunna få, eller att svälta? Allra minst kan det vara min mening, jag som tror på en framtid, då ingen enda samhällsmedlem skall kunna undandraga sig arbetets plikt. Utan att arbeta vinner kvinnan lika litet som mannen en allsidig, intellektuell och etisk utveckling och kvinnan behöver därför bättre arbetet än arbetet behöver kvinnan. Den arbets-odugliga kvinnan råkar alltid i någon form av förnedrande beroende, av vilken den mest förnedrande är äktenskapet fattat som försörjning. Den arbets-ohågade kvinnan fyller tomheten i sitt liv genom en kult av dilettantismen, bagatellen och äventyren, av vilka det farligaste är äktenskapet, fattat såsom tidsfördriv.

Det är således icke mot kvinnans arbete, jag vänder mig. Men vad jag vill säga — och i en tillspetsad form, icke för att såra utan för att genomtränga — det är att kvinnoemancipationens stora misstag varit att lägga huvudvikten på kvinnans arbete, icke på hennes arbetsområde. Ett arbetes förmåga att utveckla och lyckliggöra står i förhållande till dess överensstämmelse med den arbetandes natur och så gör även arbetets duglighet. Därför har mananledning att beklaga den besinningslöshet, med vilken kvinnorna söka sig in på banor, där de icke ha bruk för sitt kvinnliga skaplynne, där de därför frambringa medelmåttiga värden, till ingen glädje för sig själva

och ringa gagn för samhället. Jag beklagar de kvinnor, som ej kunna välja, som av brödnöden tvingas att taga första, bästa arbete som erbjuder sig, huru mycket de än känna detta strida mot sin innersta håg. Men jag anklagar de kvinnor, vilka i god ro kunna utse sitt livskall och som dock ej ägna en tanke åt att välja så, att det kvinnliga i deras natur skall få användning i arbetet. Att till naturenliga arbetsområden rikta kvinnan, detta borde vara kvinnosakens främsta intresse, i stället för att dess talekvinnor nu kritiklöst hälsa kvinnan välkommen på varje manligt arbetsområde. Om en kvinna bleve taktäckare, skulle det glada budskapet tvivelsutan gå genom alla kvinnosaks-tidskrifter från Petersburg till Chicago, där kvinnliga pennor skulle skynda att bevisa huru väl just detta upphöjda yrke står i harmoni med kvinnans upphöjda skaplynne!

Den kvinnliga taktäckaren får naturligtvis ha sin gång. Det ligger i frihetens väsen, att icke en enda varelse bör hindras i sitt arbetsval, även om denna ena kan locka nittionio andra in på oriktiga vägar.

Naturen rättar frihetens missbruk men den rättar långsamt och allvarligt. Och kvinnorna skulle kunna undvika mer än en smärtsam tillrättavisning, ifall de började inse att vad tillvaron verkligen behöver, det är icke deras arbete på de områden, där de frambringa samma eller ringare värden än männen, utan på de områden, där de frambringa större värden. När de lyckas finna sådana områden, då ger arbetet där åt kvinnan en rikare utveckling och — genom det fullare bruket av hennes innersta krafter — en större arbetslycka. Full lycka är den fulla utvecklingen och det fulla bruket av alla vårt väsens möjligheter till det med dem avsedda ändamålet. Och ehuru visserligen denna fulla lycka sällan står i kvinnans eget skön, kan hon dockgenom sitt val av arbete komma lyckan närmare, än genom att söka sig ett värv, som skall nödga henne att stänga inne, ja undertrycka många av sina mest kvinnliga egendomligheter; som skall komma henne att småningom förtvina eller förtorka eller helt nedbrytas av arbetsbördor, dem hon varken fysiskt eller psykiskt mäktar, beroende som hon, under alla förhållanden, är av sitt köns bestämningar.

Ur kvinnans djupaste naturgrund framvälla andra egendomligheter, vilka bidraga att hämma energien i hennes andliga produktion liksom i allt hennes arbete utåt.

Kvinnan blir lika väl som mannen förlamad i sitt arbete av bristfällig utbildning, av sinande ingivelse, av svikande självförtroende. Hon som han kan hindras av tillfällig misstämning eller förströelse. Men medan kvinnan sålunda kan lida av samma vanmakt som mannen, saknar hon däremot oftast hans makt att, mellan de improduktiva tiderna, sätta in hela sin varelse i arbetet. Han kan då uthärda vilka otrevnader, vilka umbäranden som helst. Han jagar mot målet utan hänsyn till de känslor, han trampar, han går helt upp i lidelsen för sitt verk, sin upptäckt, sin plan. Kvinnan åter är ofta platonisk i kärleken till sitt verk, emedan hon är så fullt aktiv i sina personliga förhållanden. Än skall hon leka med ett barn, än vårda än sjuk, än lyssna till en sorg. Hon måste göra tusen små tjänster, bereda tusen små fröjder och behöver själv en mängd små trevnader och glädjeämnen. Hon kan icke umbära blommorna på sitt arbetsbord, hon kan icke förbise vad takt och smak kräva, ej såra andras känslor, lika litet som sina egna, genom att stryka ett streck över hänsynen till Anstand und Wiirde. Med ett ord: mannen samlar sin energi till ett helt tal, kvinnans blir ett bråk, som ofta går upp till milliondelar.

Som ung kom jag att tänka i detta ämne bland annat genom en anekdot om Arne Garborg, vilken — då han länge förgäves strävat att prydligt ordna täcketpå sängen i sitt studentrum — slutligen utbrast: »det är förunderligt, att naturen ställt det så, att man måste vara kvinna för att kunna breda ett täcke på en säng!»

Om än många män äro mer självhulpne än den norske diktaren, så torde det dock vara visst att sinnet för detaljen — som kan urarta till småsinne — hos kvinnorna blivit utvecklat på bekostnad av deras helhetskänsla, liksom omvänt mannens helhetskänsla på bekostnad av detaljsinnet. Om kvinnan under en stark och ihållande koncentration på offentligt arbete komme att mer utveckla helhetssinnet, då skulle hon troligen mista färdigheten i de många ting, genom vilka hon skapar hemkänslan. Tillvaron torde då förlora i värme, vad den vunne i klarhet.

Till de för hemmen oumbärliga tingen böra ej räknas vanprydande prydnadsarbeten, meningslös lyx i linneskåpen eller trälaktigt fyllande av konventionella sällskapsplikter. Ju förr kvinnorna upphöra att smula sönder sina krafter på allt detta, dess bättre för all äkta trevnad, liksom för all äkta skönhet.

Vad som bör bevaras är deras färdighet i de omsorger — inom hemmet och i umgänget — som verkligen styrka hjärtat, höja livsglädjen, stegra skönhets-intrycken. Men dessa omsorger kräva spänstig vakenhet och riklig tid. Och därav följer att den utsläpade arbetsslaven eller den lidelsefullt upptagna konst-närinnan i regeln icke kan utöva dem.

*

För att sammanfatta det ovan sagda, så torde erfarenheten hittills visa: att så länge det yttre arbetet icke för kvinnan är det centrala utan det periferiska intresset, så länge behåller hon under arbetet sin kvinnliga egendomlighet. Men arbetet blir då, i regeln, av sekundärt värde. Skall det åter bli av första klass, då måste det erhålla samma plats i kvinnans som i mannens liv. Och tager det denna plats, då måstedet också småningom verka fysiskt och psykiskt omdanande på kvinnotypen. För den moderna psykologien blir det icke enbart en inskränkt fördom, det gamla talet om den kvinnlighet, som genom emancipationen kunde komma att gå förlorad. Då kvinnan liksom mannen bokstavligen och andligen stänger dörren om sig, gör sig blind och döv för de livets fina nyanser och halvtoner, dem hon nu har så vaket sinne för; då hon liksom mannen ger livsförhållandena andra rummet och livsgärningen första rummet i sitt hjärta — då har denna modifikation ägt rum, som man fann otrolig när den förutsades av ens morfar, men nu visar sig som en följdriktig och oroande psykologisk företeelse.

III.

Ur det redan sagda framgår: att ju mer andligt begåvad en kvinna är, dess djupare blir den ofta tragiska dualismen i hennes tillvaro.

Gifter hon sig, inträda de antydda konflikterna mellan känslor och arbete. Förblir hon ogift, kan hon visserligen mer fritt hänge sig åt sin produktion, men denna förlorar kvalitativt vad hon själv förlorar i utveckling och livskänsla.

Och dock är det just livskänsla, starka och djupa intryck, som den skapande konstnären behöver. Det är dessa, som kvinnorna, även de gifta, ofta i hög grad sakna. Även här röjer sig tidigt den djupa skillnaden mellan mannens och kvinnans natur. Gossen visar under leken sitt köns lust att pröva det nya, att äventyra och uppfinna. Det är detta lynne, oförståndiga mödrar hos gossarna bedöma som »bråkighet» och »okynne». Flickan däremot hittar sällan på »odygd»; hon nöjer sig med att på långt avstånd eftergöra brodern.När den geniale mannen, av sina mänskliga lidelser och sina konstnärliga instinkter, drives att mäta livets höjder och djup, att kasta sig in i alla livs-sfärer, då kommer han ej sällan att, under någon tid av sitt liv, tangera även den sfär, som Bellman skildrar med den Fredmanska strofen:

»Här ligger jag i rännsten' och betraktar mina gamla skorl»

De kvinnliga snillena träffar man sällan i ett dylikt läge.

Men till gengäld är det också endast män, som gjort färderna mellan Inferno, Purgatorio och Paradiso.

Ägde icke den manliga övermänniskan sin intensiva sinnlighet, sitt demoniska djup, sin frändskap, med Lucifer och Promethevs, då hade han varken blivit stor som religionsstiftare eller tänkare, som skald eller siare. De etiska instinkter, vilka minska vidden av kvinnans livssfär, mångfalden i hennes livsintryck, dessa minska även intensiteten i hennes geniala ingivelse.

Medan mannen har sin styrka och sin svaghet i sitt beroende av vad bibeln kallar »djävulen och vårt eget kött», har kvinnan sin styrka och svaghet i sitt beroende av själens tredje stora fiende: världen. Med detta beroende sammanhänger kvinnans konvention-alism, hennes undfallenhet för skenet och flärden. Men med detta sammanhänger även hennes makt att dana och befästa sederna.

Det vore till skada för kulturen om kvinnorna från-ginge detta sitt skaplynne, om de än därigenom mer skulle närma sig mannens konstnärliga höjd.

De kvinnor, som fört ett mycket obundet liv, ha förr eller senare funnit att deras innersta väsen icke stått i

harmoni med detta liv, vilket kränkt den känsla, som är kvinnans djupaste patos — ordet taget i dess antika mening av såväl lidelse som lidande — moder-ligheten. Det är moderligheten, som hos varje kvinna, vars kärlek är något värd, redan i hennes erotiska känsla gör ömheten större än lidelsen. Den instinktiva ömheten för de nya liven — de födda som de ännu ofödda — är det, som i kvinnonaturens omedvetna djup utvecklat kyskhet och trohet. Även då en mor, genom att lämna sina barn för kärleken, tyckes motsäga detta, visa de senare konflikterna till fullo att själva undantagen bestyrka regeln. Ja, det är den väsendet genombävande vissheten, att den stora kärleken är ett med »generationens helighet», som driver kvinnan att följa denna kärleks maning, även då hon därmed väljer samma öde som den lilla sjöjungfrun, genom vars saga aningen om den stora hängivenhetens tragik drog likt ett purpurfärgat moln över barnafantasiens himmel.

Det är moderligheten, som på det erotiska området gjort kvinnan lika genialiskt överlägsen mannen, som han är henne intellektuellt överlägsen. Den störste vetenskapsmannen på dessa områden, Goethe, förkunnar att

»Wahre Liebe ist die, die immer und immer, sich gleich

bleibt

Wenn man ihr alles gewährt, wenn man ihr alles versagt ...»

Och de största diktare av kärleksöden, Shakespeare, Goethe och Turgenjeff, ha nästan endast genom kvinnor uppenbarat en sådan känsla.

Men de stora diktarna hava, jämte kvinnorna, århundrade efter århundrade utvecklat även mannens erotiska idealism, den enda väg på vilken släktet skall nå en äkta lycka i förhållandet mellan man och kvinna. Det är icke de, för livets mångfald och hemlighetsfulla djup blinda sedlighetsivrarna, som skola lösa problemet. Men detta kunna lika litet de vardagskloka kvinnor, som råda sina idealistiska medsystrar att icke stegra sina krav på innerligheten, troheten och detsympatiska samlivet i äktenskapet, på skönheten i hemlivets vanor, på finheten i känslans uttrycksmedel.

De råda därigenom till ett oerhört missbruk av kvinnokraft. Ty vad kvinnan bör lära, det är att framställa sina krav med mera behag och mera vishet, med mera hänsyn till mannens skaplynne. Men hon bör aldrig släppa sin uppgift att hos sig själv och mannen fördjupa och förfina känslolivet. Om människosläktets perfektibilitet på detta område lämnar odlingshistorien lika väl som världslitteraturen — där man århundrade efter århundrade kan följa höjningen — så avgörande bevis, att tvivel på denna möjlighet endast är fördom eller okunnighet. Tack vare sin förmåga att själva förtjäna sitt bröd, synda kvinnorna nu mer sällan genom att ingå giftermål mot sin innersta varelse. Men de göra det ännu genom att icke taga med hela sin varelse i äktenskapet. Kvinnorna ingå ofta detta med en genom överansträngning, ärelystnad, studiepedanteri eller självanalys undertryckt kvinnlighet: hjärtat eller själen eller sinnena giva sig halvt. Och dock är det endast genom helhet i sin hängivenhet, kvinnan äger makt att skapa och känna lyckan.

Nu om någonsin behöva kvinnorna bruka hela sin makt, ifall de i äktenskapet skola förverkliga »kvinnans självhädelse under självhängivelse», genom en alltjämt givande och alltjämt krävande ömhet.

Samlivet mellan nutidens mer andligt utvecklade kvinnor och mer känsligt förfinade män måste nämligen finna nya former. Och det är kvinnan, som skall dana dessa friare, men just genom själva friheten fastare, former.

Allvaret i denna uppgift, som framtidskulturen ställer på kvinnan, gör det till ett oroande tecken, när kvinnor förbise att deras frigjorda krafter, deras nya tillgångar — en mer utpräglad individualitet, en mer vaken social känsla, en ökad bildning, en vidgad andlig synkrets — att allt detta har större mål änatt syfta till likhet med mannen i de fall, där naturen starkare utrustat honom, och där kvinnan ej kan nå upp till mannens styrka utan att okvinnliggöras.

IV.

Att helhet och fullhet inom alla personliga förhållanden — framför allt inom det äktenskapliga — äro betydelsefulla särskilt för den geniala kvinnans produktion, framgår medelbart därav, att bland århundradets

stora kvinnliga snillen icke finnes något, om vilket man ej kan bevisa, att ingivelsens starkaste vågor gått, med blodets, genom hennes hjärta. De med konstnärlig och dikterisk skaparkraft begåvade kvinnorna ha även i erotisk mening fått mest och vunnit mest. Deras känsla har fördjupat deras genialitet; deras genialitet har höjt och fördjupat deras känsla; deras själs- och hjärtekrafter ha endast då upphört att ömsesidigt mångfaldiga och stegra varandra, när de sökt spränga den begränsning, de, likt alla andra varelser^ varit underkastade.

Kvinnans allra hemligaste tanke om mannen är den, att han kunnat bli en framgång endast på det villkor, att Eva blivit danad först och sedan tagen till råds vid skapelsen av Adam. De kvinnliga författarinnorna söka oftast rätta det ursprungliga misstaget, genom att skapa sina män efter kvinnans beläte. Det är heller icke den delen av deras verk, som gör m: me Staél, George Sand, Charlotte Bronté, George Eliot, E. B. Browning och några andra ännu levande ännu efter döden.

Denna deras andra tillvaro näres av styrkan i det liv, de en gång som kvinnor levat, och av deras mod att delgiva detta sitt innersta väsen. Samma mod, som gör Eleonora Duse till den enastående, mo-3. — Missbrukad kvinnokraft.derna konstnärinnan, vars uppenbarelser om kvinnans väsen äro djupa som de största diktares.

Och skola kvinnorna på konstens och litteraturens område göra den kvinnliga originaliteten gällande — då måste de övervinna sin skygghet och våga kasta sina pärlor även för de slags kritici, vilka Jesus av Nazaret varnade oss emot.

Själv föraktade han — som varje annan stor ande — varsamhet. Men kvinnorna sakna ännu i allmänhet denna individualitetens fulltonighet, denna dess stolta vila i sig själv, som ger ett strålande mod till självmeddelelse, all råhet och misstydning till trots. Även i detta avseende skola kvinnorna förgäves eftersträva mannens höjd utan att gå samma väg som han: konsten har lika litet som vetenskapen någon kvinno-väg. Det påståendet, att det fina, dämpade, diskreta inom konsten just skulle vara kvinnans säregna uttryck, visar blott att man inte tagit kännedom om den manliga konst, där man i hög grad kan finna samma »kvinnliga» egendomlighet.

Stilen blir som personligheten. Ty stil är intensiv och koncentrerad självmeddelelse. Stil är — i mina handlingar som i mina verk — ett annat namn för mod. Så länge kvinnan fruktar det starka ordet, den personliga bekännelsen, den nakna naturen, så länge förblir hon eko, icke stämma. Det är detta svaga eko av sina egna stämmor, som männen icke älska. Men så snart en kvinna verkligen med sin egen röst tolkar sina egna känslor för livet och människorna, naturen och konsten, då visa männen sig som villiga ehuru ännu oövade lyssnare. En brist på övning, som gör att de stundom förväxla det äkta kvinnliga med det fruntimmersaktiga.

Den kvinna, vilken icke när sitt andliga, lika väl som sitt lekamliga, foster med sitt blod; vilken icke blir lika mäktig av försakelser, lika hänsynslös för faror, när det gäller livet för hennes verk som för hennes barn, hon är icke kallad att skapa på det andliga området. Och — om hon behöver arbeta —borde hon, hellre än att själv dikta, då verka med pennan som essayist, översättare, samlare för att främja allmänhetens tillägnelse och förståelse av betydande andars verk; hellre ägna sig åt dekorativa uppgifter än åt självständiga arbeten inom konsten; hellre bli amanuens hos vetenskapsmannen än att för egen del syssla med vetenskapliga undersökningar.

En kvinna, med svag skaparkraft, men stora intressen och rik intelligens och som tillika är oberoende av yttre arbete, hon missbrukar sina krafter ifall hon ej använder dem som förmedlarinna av kulturvärden.

Om man jämför det inflytande, kvinnan ägde, när hon skapade salonger och underhöll de brevväxlingar, i vilka den tidens litteraturkritik till stor del ägde rum, med det inflytande hon nu har för kulturlivet, så utfaller jämförelsen illa för vårt sekelslut. Isynnerhet om man ställer det emot förra sekelslutet, då kvinnans genomträngande, förmedlande, smidiga, sammanhållande inflytande var en stormakt. Vad kulturen vann därpå, kan man med ett enda exempel belysa. Om alla kvinnliga romaner och diktsamlingar i tyska litteraturen aldrig sett dagen, hade denna litteratur dock fått samma prägel och betydelse, som den nu har. Men skulle Rahel Varnhagens inflytande tänkas borta, då hade mer än en företeelse där varit annorlunda.

Visserligen är det sant, att kvinnor med ett sådant förståendets djup, en sådan inspirationens styrka som en Rahel,

de födas, liksom andra genier sällan. Vem som vill kan icke bli en Rahel. Men mer än en Kamma Rahbek skriver nu medelmåttig skönlitteratur. Jagad av arbete för brödet eller av ärelystnad och konkurrens med männen, har kvinnan, med eller mot sin vilja, avstått sin plats som fridstiftare och sår-läkarinna, för att själv bli kämpande, själv mottaga sår. Och det är en gammal sanning, »att få varda fagra av såren». Nutidens kulturliv är också i hög grad förfulat genom att kvinnornas andliga gratie där saknas,jämte deras forna oegennyttiga, ädelmodiga intresse för vetenskap, konst och litteratur, detta intresse, denna moderliga sympati, som skapade en solig värme, genom vilken kulturens frukter vunno i must och doft.

Kvinnans opartiska deltagande mildrade det partisinne och den självupptagenhet, vilka nu råda, sedan kvinnorna ej längre fatta som sin uppgift att sammanhålla de andliga intressenas målsmän och att förfina kulturlivets sällskapliga uttryck. Knappt någon kan numera lyssna, mycket få kunna berätta med forna tiders behag. De innehållsrika, eggande menings-striderna, där klingor blixtrade utan att såra, dessa höra nu till det förflutna.

Inför denna som så många andra följder av den frigjorda kvinnokraften står man med frågan:

Har kulturen verkligen vunnit så mycket genom kvinnornas omedelbara arbete inom densamma, att detta uppväger avtagandet av deras medelbart befruktande inflytande?

V.

Det yttrades ovan, att kvinnan inom de utövande konsterna och inom filantropien nått full likställighet med mannen. Ty hon har nått den just genom att icke behöva undertrycka, utan tvärtom på dessa områden fullt kunna bruka sina kvinnliga egendomligheter, ehuru hon naturligtvis där stått i samma konflikter mellan sina enskilda förhållanden och sin offentliga verksamhet som på alla andra banor.

När man emellertid besinnar huru kvinnorna på filantropiens fält använda sina krafter, finner man dem även där missbrukade så till vida, som den medkänsla och den rättskänsla, kvinnor satt in på att lindra lidandet, varit bättre brukade i strävan att förekomma det. Man må utöva och organisera välgörenheten hur mycket som helst, så skall eländet dock vara kvarså länge arbetslöshet kan uppstå. Man må avtvå den lagstadgade osedlighetens skamfläck, prostitutionen skall dock vara kvar, så länge otaliga underklasskvinnor arbeta med några kronors veckolön under ett kropp och själ utpinande arbete; så länge äktenskapet är oåtkomligt för otaliga män och kvinnor och blir det alltmera, ju flera kvinnor som av brödnöden drivas ut i kampen för tillvaron som varandras och männens konkurrenter.

Endast nya kulturplaner, som skapa nya sociala förhållanden, kunna upphäva dessa och andra följder av det nuvarande systemet.

Först då skola även sådana genomgripande ändringar äga rum i den husliga ekonomien, att denna icke längre behöver sluka så stora kvinnokrafter, utan att dock för hemtrevnaden lämna resultat, jämförliga med vad man borde kunna vinna genom mer kooperativa arbetsmetoder. Och först då skall staten ha råd att även låta kvinnorna fritt erhålla en full utbildning för sina olika anlag. Ju förr kvinnorna inse att kvinnofrågan ytterst är ett med hela den sociala frågan, dess bättre, så väl för dem som för den kommande sociala nydaningen, om vilken gäller Mirabeaus ord vid början av den stora franska revolutionen: »Få vi icke kvinnorna med, kommer ingenting att ske !»

Inom skolan och uppfostran befinna sig de kvinnliga krafterna på sitt rätta arbetsfält. Och dock gives knappt något område, där de så hämmas, som när man inom de kvinnliga läroverken följer systemet i de manliga. Visserligen ha hos oss kvinnliga händer satt präktiga, nya lappar på det gamla klädet. Men att bära detta själv in i skräpkammaren, därtill ha de saknat mod. Här är ej platsen att ingå på ett ämne, som kräver volymer. Skolans tillstånd visar emellertid i fullaste belysning den kvinnliga oförmågan av självständig, nydanande verksamhet till och med på de vårt kön mest närliggande fälten. Men det är på hemuppfostrans område som den kvinnliga halvhetenoch dilettantismen växa frodigast. Nutidens mödrar tala om uppfostran och tänka över uppfostran och — förfuska den värre än när mödrarnas krafter alls icke voro »frigjorda», men mödrarna i stället höllo sig hemma och skapade hem med stil och hållning, där barnen till stor del skötte sig själva och erhöllo sin egentliga

uppfostran genom de goda, fasta hemsederna, vilka äro de enda, djupt verksamma uppfostringsmedlen. Nu har modern tusen andra bestyr och dessemellan övar hon sina splittrade krafter på barnens — överuppfostran. Resultaten bli därefter. Mången nutidsmor skulle blygas över sådana felteckningar på sin tavla, som dem hon gör sig skyldig till i sitt barns karaktär; hon skulle kasta sitt manuskript i elden, om hon där fann så många meningslösheter, som dem hon gör oförgängliga i och genom ledningen av sina barn.

Förrän det blir en sanning, icke blott i festtal och tidskriftsartiklar utan i livet, att moderns uppgift är det väsentligaste området för kvinnans kraftutveckling, förr kommer hon icke att erhålla den utbildning, hennes moderskall behöver, och som ingen studentexamen kan ersätta!

Denna utbildning bör lära henne: att det icke finns någon vetenskap, icke något slags konstnärlig produktion så krävande, så alltupptagande som ett enda barns verkliga uppfostran. Skola barnets kropp och själ, dess känsla och tanke erhålla all den utveckling varav de äro mäktiga, då räcker ofta icke hela moderns själ och hjärta till för uppgiften. Då måste hon uppfostra sig själv var stund av sitt liv. Då måste hon även uppfostra barnets far att bli hennes medarbetare, på ett helt annat sätt än fäder ännu i allmänhet äro det. Då måste hon medverka att uppfostra skolan till något annat än denna nu är. Då måste hon hjälpa till att uppfostra samhället, så att detta blir ett sådant, där barn kunna växa upp till ädel mänsklighet.

Men ännu har kvinnan knappast börjat bruka sina frigjorda krafter till allt detta.VI.

Det är ett av uppfostrans moment, där svenska kvinnor ej allenast icke brukat sina krafter, utan under senaste åren illa missbrukat dem, nämligen i fråga om fredsrörelsen.

Kvinnosakens fanbärare ha framhållit alla männens misstag vid handhavandet av samhället; de ha med allt skäl pekat på otaliga, för mänskligheten van-ärande, företeelser, till vilka mannens ensidiga ledning av världshändelserna är en orsak; de ha med rätta särskilt framhållit krigen, som det manliga »systemets» mest förfärliga följd.

Men när det kommit till verkligheten, då ha — på fredsfrågans, liksom på den sociala frågans, liksom på skolfrågans område — de flesta kvinnor nöjt sig med att eftersäga männens teoretiska felslut med avseende å krigens, klassamhällets och de pedagogiska själamordens nödvändighet och med att i praktiken göra efter männens misstag på samma områden.

Detta påstående bör, i en så brännande fråga som den om försvaret, begrundas. Här måste därför göras en — ehuru endast skenbar — avvikelse från det egentliga ämnet.

Männen förklara att kriget, ehuru naturvidrigt som sjukdomen, tillika är naturenligt som denna, nämligen som följd av föregåenden. Kriget är en samhällslivets oundvikliga utvecklingssjukdom, och det skall — lika väl som fysisk sjukdom och död — icke försvinna, så länge naturens brister icke äro övervunna. Blott om syndfri fullkomlighet inträder, blir en evig fred möjlig. Tills vidare ligger krigets frö i samhällets organism, så som sjukdomens frö i individens: båda bryta ut, när vissa förhållanden gynna utbrottet. Kriget är icke endast en olycka, ty ett folks livskraft stegras, när det kämpar för sin tillvaro; krig blir därför kulturens oundvikliga bakgrund liksom döden är människolivets.Det är samma tanke som ingivit Moltke de bekanta orden: »Den eviga freden är en dröm, och därtill ej ens en skön dröm. Kriget är ett element i världsordningen, och människans ädlaste dygder utvecklas därigenom. Utan krigen skulle världen komma att stå stilla i sin utveckling och nedsjunka i materialism.»

Jag har anfört en betydande mans* argumentation fcr kriget, emedan denna ej företer den ytlighet, som vanligen kännetecknar dylika argument. Det nyss anförda innehåller i stället det allvarligaste, en tänkande människa kan yttra om kriget. Ingen sådan människa kan heller förneka, att kriget är ett tills vidare oundvikligt uttryck av den mänskliga ofullkomligheten. Ja, man måste medge att kriget — just till följd av nämnda ofullkomlighet — stundom varit ett medel att driva ett folks andliga krafter i blom genom att höja eller väcka en nations självkänsla. Ställer man emellertid mot detta all den ödeläggelse av kultur, all den tillbakagång i seder, som krigen haft med sig, då bleve krigets vågskål fjäderlätt. Just i fråga om krigets hämmande av kulturen har ett

annat Moltkes ord sin tillämpning: »Varje krig, även det lyckligaste, är en stor nationell olycka.»

Men de, vilka fasthålla tron på krigets fortfarande oumbärlighet för kulturen, på dess naturnödvändighet ända till dess en »syndfri fullkomlighet är uppnådd» — dessa bortse från såväl människonaturens förmåga av omvandling, som från den sociala utvecklingens mest tydliga tendenser.

Fullfölja vi den träffande bilden om sjukdomen, så finna vi, att den ena rysliga sjukdomen efter den andra med framgång är bekämpad. Sjukdomar, som förut härjade hela folk, hela tidsåldrar, äro nu nedbragta såväl till sin omfattning som sitt ondartade skaplynne. Medellivstidslängden höjes; varje år medför nya segrar i spårandet av sjukdomsfrön och i deras

* Professor Harald Hjärne (se Svensk Tidskrift 1892).oskadliggörande genom botemedel eller hygien. Det är ingen utopisk dröm, att människans liv en gång skall kunna komma att sluta stilla och naturenligt som växtens.

Flytta vi oss från bilden till vad den motsvarar, de mänskliga lidelserna, så visar oss kulturhistorien lika otvetydigt, att de starkaste lidelser, lika väl som de mest ondartade sjukdomar, kunna förlora såväl i utbredning som i styrka.

Om vi kunde försätta oss 1,000 år tillbaka i tiden, då kristendomens fridstankar först började avhandlas hos våra fäder, skulle vi hört dessa framhålla skäl, stödda på rättssederna, religionen, plikt- och hederskänslan, för att den av missionärerna motarbetade självhämnden icke borde upphöra. Den tiden tillbakavisade tanken därpå med samma ovilja, som militarismens målsmän nu rikta mot fredsrörelsen. Och de gamla vikingarna kunde med fullt skäl framhålla, att självhämnden utvecklade vissa dygder, särskilt en ädel offervillighet vänner och fränder emellan. Det var icke underligt att de och deras kvinnor fasthöllo självhämnden med dess oavlåtliga ättkrig. Släktkärlek, religion och äreskänsla närde denna lidelse och gjorde den så stark, att det behövdes flera århundraden innan de nya religiösa begreppen och de av dem påverkade lagarna kunde utrota den.

Förkunnarna av de nya rättsbegreppen läto dock icke avskräcka sig av det »historiskt givna», av sakförhållandena. De trodde på kristendomens fridsbudskap och visste, att de hade något högre att giva i stället för den »heliga plikt», de undergrävde. På samma sätt veta fredsvännerna, att de ha ett högre att sätta i stället för den militäriska patriotism, de vilja utrota.

Ingen, som äger den äkta historiska känslan, tager framtidens mått efter nutiden, lika litet som den lägger nutidens mått på det förflutna. En tillbakablick över detta förflutna visar, att samhällsorganismen genom-gått en oavbruten utveckling, som fört till en allt närmare sammanväxning mellan dess delar.*

Från att ha lidit av en ihållande stridsfeber, man och mari, familj och familj, stam och stam, landskap och landskap emellan, hemsökes samhället nu endast av intermittent feber, då krig utbryter mellan folk och länder. Alldeles samma evolutionsförlopp, som avskaffat den ständiga striden mellan smådelarna, skall avskaffa striden mellan de större delarna. Förloppet är i senare fallet mycket mer invecklat, omfattande och långsamt, men fortgår efter samma psykiska, ekonomiska och sociala lagar. Det finnes icke ett enda moment mer av natur- eller kulturnödvändighet i fortvaron av krigstillståndet länder emellan, än ätter och bygder emellan. Nödvändigheten finnes tvärtom åt motsatta hållet, d. v. s. att det hela måste genomgå samma utvecklingsförlopp som delarna. Krig folken emellan skola således varda, om icke omöjliga, så dock lika otroliga som krig nu .vore mellan landskapen i samma land.

Många frukta att fosterlandskänslan skall utdö under detta förlopp, som väsentligt måste omdana nationalkänslan och fosterlandskärleken. Men denna fruktan borde lugnas genom en mycket kort eftertanke. Den personliga ärekänslan, familjekänslan, hembygdskänslan, alla ha de måst undergå genomgripande omdaningar innan självhämnden, enviget och småfejderna kunde upphöra.

Men nämnda känslor ha därför icke gått förlorade; de ha stegrats och på samma gång har kulturen blivit höjd genom deras ändrade form, genom att ätten uppgick i samhället, bygden i fosterlandet. På samma sätt skola kultur och fosterlandskärlek båda vinna, när landen uppgå i en högre enhet.

Ty ännu en annan farhåga, den att nationalkänslans omdaning skulle utplåna nationernas individualitet, kommer att visa sig obefogad.

*Se Nationernas sammanväxning, Ut-vecklingsanarki med flera arbeten av Gustav Björklund.Ingen bildad man torde vilja erkänna, att han saknar heder och personlighet, emedan han ej med knytnävarna eller vapnen avgör sina enskilda tvister. Men han vidhåller ännu i de flesta fall, att för hans nation är det enda värdiga sättet för självhävdelse, det enda möjliga medlet att bevara sin individualitet som nation, att medels den råa styrkan lösa sina konflikter. D. v. s. just det medel, som de bildade individerna inom nationen flinna för sig själva ovärdigt!

Denna inkonsekvens röjer samma oförmåga att skilja känslan från dess hävdvunna uttryck, som våra förfäder visade i fråga om självhämnden.

Differentiering, mångfald, individualisering är kulturens följd. Ju rikare denna mångfald är, såväl folken som de enskilda emellan, dess rikare blir kulturen. Men utvecklingen av de väsentliga dragen hämmas nu, bland annat av militarismens tryck. När den tid kommer, då folkens krafter icke längre utnyttjas av penningväldet eller utsugas av rustningarna, då skall man kunna tala om en rik individualisering av deras kultur, en djup nationalisering av deras känslor. Man skall då icke anse det »fosterländskt» att de muskler och hjärnor, som kunna arbetat för landets odling, i stället slitas i blödande trasor på grund av en tvistefråga, vilken en mellanfolklig skiljedom kunnat avgöra. Men man skall anse det som fosterlandsförräderi att ej giva hela folkets ungdom en rik och självständigt tillägnad bildning; att låta landets vetenskapsmän, uppfinnare, konstnärer och diktare stupa i kampen för tillvaron; att låta härliga minnesmärken förfalla och offentliga platser förfulas; att tillstädja affärsmännen att ödelägga vår naturs skönhet och vårt klimat. Den patriotiska harmen skall då bli lika het vid någon sådan yttring av fosterlandsförräderi, som den nu blir, när ett tvivel uttalas rörande nödvändigheten av ett militäranslag.

Vi närma oss en sådan förädling av fosterlandskänslan. Ty trots alla reaktioner, all urartning, dem kulturhistorien vittnar om, så finnes dock inom desssamfällda förlopp en så avgjord stigning från lägre former till högre, att man måste vara okunnig eller yrkesmässig paradoxmakare, för att förneka den. Qenom känslornas och förhållandenas ömsesidiga omdaning ha ej endast självhämnden men människo-ätandet och människooffren, kvinnoroven och tvångsäktenskapen, slaveriet och livegenskapen upphört. Släktled efter släktled se vi huru inom mänskligheten

.. . »the ape and tiger die.»*

När apans och tigerns impulser ej längre leva inom människornas bröst, då skall ännu icke »syndfri fullkomlighet» vara inträdd. Men då ha krigen upphört.

Tidens tecken äro i detta fall klara för den, som vill tyda dem.

Vi finna att kriget mellan staterna redan är avbrutet genom allt längre fredsperioder, medan det ännu under förra århundradet var nästan oupphörligt. Folkrätten förmår alltmer hålla det lössläppta krigets fasor inom vissa gränser. Så verkar även sjukvården i fält — denna den mest skärande av alla de självmotsägelser, som den stackars mänskligheten inom sig förmår rymma.

Men det betydelsefullaste tidstecknet är att nutidens krigsrustningar tagit former, vilka innebära krigens gradvisa upphörande. Framför allt är det den allmänna värneplikten som, ehuru på oändliga omvägar, skall motverka krigen. Tills vidare är värneplikten hotande för freden, genom att militäriskt fostra folken, hos dem egga den krigslidelse, det nationalhat, den råhet, genom vilka nutidens krig varda, icke längre yrkesmäns krig, utan folkkrig, där såväl den eldande nationalkänslan som vissheten om att den besegrade skall undergå en oerhörd ekonomisk utplundring, driva folken att kämpa till det yttersta. Men småningom skall dock denna samma värneplikt

* Tennyson.— genom vilken varje hem i landet beröres av kriget; genom vilken folkets yppersta unga krafter fostras till kanonmat; genom vilken fjärde ståndet väpnas — visa sig omöjliggöra krigen. Folken skola alltmer skygga för en krigsförklaring; de yppersta intelligenserna alltmer förbittras vid utsikten att få sina hjärnor stänkta på slagfälten; det fjärde ståndet skall hota med att använda sin vapenduglighet för andra ändamål än

nationalkriget — ifall icke ändring sker i den samhällsordning, under vars rustnings- och värnepliktsbördor arbetaren lider mest.

Fullkomnandet av förstörelseverktygen är dock den viktigaste faktor, man har att räkna med i avseende å krigens avstannande. Den psykologiska verkan härav är, att kriget mer och mer mister glansen av den personliga bragden, eggelsen av striden öga mot öga; att modet framför allt behöves när det gäller att bemästra fasan att redan på långt håll slitas i slarvor. Ekonomiskt skall krigsmaterialets fullkom-ning verka sålunda, att nation efter nation bringas till statsbankrutten, sedan den till det yttersta stegrat sina försvarsanslag, på samma gång den, genom ökad värneplikt, minskat sin produktiva förmåga.

Icke minst betecknande för utsikten till krigens upphörande är det skäl, som nu mera överallt gives för rustningarna: att de ske endast för fredens bevarande, ty ingen enda stat tänker längre på anfall.

Talesättets tomhet behöver ej bevisas. Vore freden allas syfte, då kunde dessa fredsbevarare nå målet lika säkert, genom att folken avväpnade i alldeles samma ömsesidiga förhållande som de nu rusta; genom att de enades om skiljedomstolar i tvistefrågor samt om ekonomisk avspärrning i stället för krig för att göra skiljedomen verksam, ifall ett folk ej godvilligt fogar sig i densamma. Men också det haltlösa talesättet bevisar ofantligt. Ty frasen om rustandet för freden är militarismens omedvetna hyllning åt sin tronföljare: den inom folken uppväxande fredstanken.VII.

Efter denna nödvändiga avvikelse återkommer jag till kvinnokraftens missbruk.

I fråga om fredstanken borde väl om någonsin moderlighetskänslan ha drivit kvinnorna att gå i spetsen. Men också här ha män tagit initiativet, män vilka haft mod att tro på kristendomens fredsbudskap, män, vilka först, som apostlarna på pingstdagen, an-sågos druckna av sött vin, men till vilkas ringaktade flock nu allt fler av mänsklighetens yppersta sällat sig.

I fråga om krigs- och rustningsraseriet borde moderlighetskänslan ha kunnat upplysa kvinnornas förstånd om den cirkel av felslut, inom vilken de manliga försvarsivrarna röra sig. Från kvinnorna skulle man kunnat vänta att den klagan verkligen kommit, som den nordens store diktare,* vilken varit väckaren av fram-tidstankarna i folksjälen, höjt i en moders namn:

»Mødre, mødre klager med mig, klager over mans-viljen den øder vort værk.

Det er ikke livet alene,

I myrder

men dens tusentrådede spind bakenom,

alle dets muligheder!

Ikke mænnesket alene ikke denne ene ædle, men det ædle, som fæster ved, og alt det ufødte av ham.

De beste, de beste myrder I, slægt æfter slægt, ti de beste var de modigste. I hærger fædrelannet mens I værger det.»

* Björnstjerne Björnson: Fred, oratorium.Man kunde, i detta kvinnans århundrade, ha trott att kvinnorna själva först skulle upphävt detta rop om krig mot kriget:

»Alle søstre, søstre alle over alle lannegrænser over alle hav og højder, vi må samles, vi må samles!»

I den av män väckta fredsrörelsen ha nu emellertid Europas kvinnor börjat ta verksam del. Engelska kvinnor ha manat franska kvinnor och dessa i sin ordning Tysklands mödrar och systrar, hustrur och fästmör, att med alla medel motarbeta kriget. Men i vårt land, där ha kvinnorna ännu endast med hänförelse ställt sina krafter — de för fredstanken mest oumbärliga, mest betydelsefulla — i försvarsrörelsens tjänst.

Under denna rörelses början avhandlades inom kvinnliga Idun Berta von Suttners Ned med vapnen! Mot den sats, jag förfäktade,* att en kvinna icke på samma gång med sitt personliga inflytande kan verka för fredssaken

och inom forsvarsagitationen, höjdes nästan alla kvinnostämmor. Med hög patos förkunnades : att arbeta för försvaret, detta var just verksamhet för freden, ty »vill du fred, så rusta dig för kriget». Denna sats hade kvinnorna mottagit kritiklöst, som ett bibelspråk, från sina militära fränder och vänner. Den har sedan även utgjort den i oändlighet utlagda predikotexten vid försvarsfester och försakelseveckor. Sedan dess ha fem år gått, under vilka händelserna ånyo bekräftat, vad historien förut mångfaldiga gånger bevisat: rustningars fara för freden. Försvarsfesttablåernas Svea, med skölden lyft till värn mot öster, har till slut stått med handen knuten mot väster!

* Se min artikel Berta von Suttner (i Dagens krönika 1891).Det finnes en djup skillnad emellan att ett lands ombud, med kallblodig besinning och som en — tills vidare — hård nödvändighet sörja för vad försvaret verkligen kräver och att sätta i gång en försvars-rörelse. Skillnaden är lika stor, som mellan att en stads invånare ställa sina brandredskap i ordning och att de tända eld på sina hus för att bruka dem.

Ty varje sådan framkonstlad försvarsrörelse — och konstlad är den, när den icke som t. ex. Preussens mot Napoleon I, är betingad av ett nyss timat våld mot nationen eller av en dess självständighet hotande fara — varje framkonstlad försvarsrörelse blir till sina följder en krigsrörelse.

Den tänder och uppflammar i otid den krigiska hågen. Ty under strävan att förmå folket öka sina stridskrafter, blir agitationen begrundad med att stora faror hota folkets självständighet. Varifrån? Från grannarna. Mot dessa »hotande» grannfolk underhåller man, medvetet eller omedvetet, nationalhatet, medan man upparbetar en chauvinistisk patriotism inom sitt eget land. Och är den krigiska lidelsen väl tänd, då vill den som alla lidelser få utlopp. När detta icke bjudes genom försvaret — eftersom man ej blir anfallen — så sökes snart detta utlopp i anfallet. Allt, vad folket offrat för försvaret och som det icke vill ha offrat förgäves, lägges nu i krigets vågskål. Den stegrade militära dugligheten längtar efter användning; när folket vet sig rustat och färdigt till krig, så kan folkviljan lätt upptändas för detsamma. Man spejar efter en krigsorsak och man finner den utan möda.

Alla sådana, på fosterlandets verkliga fara icke grundade, patriotiskt-militära rörelser medföra dessutom den följden, att de som vilja förtryck inåt komma att skörda, vad en ofta ärlig, men kortsynt hänförelse utsått. Ty det visar sig ej sällan, att den enda verkliga fara, som folket fick att försvara sig emot, det blev den, som hotat dess inre frihet, sedan det fick ett starkt värn för sin yttre.Vi behöva icke tänka långt för att finna bekräftelsen på det ovan sagda. Ty just inom vårt land har en försvarsrörelse nyligen utmynnat i en krigsagitation. Samma kvinnor, vilka för fem år sedan med djupaste övertygelse förklarade: att Sverige aldrig skulle drömma om ett anfallskrig; att varje droppe blod, var gnista hänförelse, var krona till försvaret, endast och allenast kunde komma att brukas till värn för vår egen frihet, samma personer ha nu tysta bevittnat eller själva deltagit i uppeggelser till krig mot Norge. Första gången jag hörde det talet, var av en militärs hustru, som kom från en försvars-fest. Sedan vet jag, att många kvinnor, Irån hem till hem, från sällskapskrets till sällskapskrets fört samma tal. Till stor del genom kvinnans, av alla sakkunskaper, av alla politiska ansvarskänslor otyglade känslosvall, har broderkrigets avsikt, denna brottsliga dårskap — otänkbar före forsvarsagitationen — under åratal vanärat vårt folk.

I hela detta århundrade finnes icke något mer upprörande missbruk av den svenska kvinnans krafter.

VIII.

Missbruket kan dock ha haft ett gott med sig: om det öppnat ögonen på de kvinnor, vilka med äkta fosterländsk hänförelse ägnat sig åt försvarsrörelsen, utan att ana de följder, den skulle medföra; om alla dessa goda kvinnokrafter sålunda vunnes åt freds-saken, som behöver dem alla.

Ty visserligen har freden, som ovan är framhållet, sina största bundsförvanter i de nuvarande krigens och rustningarnas egen karaktär, liksom i de stora internationella arbetarrörelserna, i handeln, samfärdseln och andra, av männen ledda, förhållanden. Men jämte dessa, för freden medelbart verkande, in-4. — Missbrukad kvinnokraft.flytanden, behövas kvinnornas krafter för den känslornas omdaning, utan vilken de yttre förhållandena aldrig kunna giva stadga åt folkfreden.

För denna känslornas omdaning står nu hoppet till kvinnorna. Ty kristendomen — vilken, då den ännu var den

starka tro, som övervann världen, bar fridens budskap till folken — den visar sig nu som den svaga tro, vilken var dag låter sig av världen och dess ofrid övervinnas. Århundrade efter århundrade har julens budskap lyst friden över jorden, och löftet ljudit, att allt krig, med storm och blodig klädnad, skall uppbränt varda. Men de, som predika över dessa ord, stänga nu samlingssalarna för fredsförkun-nelsen. Och de, som lyssna till fridslöftena, avhandla redan vid juldagsbordet militäranslag och krigsrykten. Ja, världens tvenne »kristligaste» folk stodo, dagarna före och efter den nyss firade julen,* i begrepp att störta varandra i ett krig med oöverskådliga följder. Om icke då pressen samt de manliga och kvinnliga fredsvännerna, men framför allt nya, politiska förvecklingar, verkat dämpande på stämningen, då hade följderna av en lättsinnig, patriotisk fras kommit att visa sig starkare än alla de fredspredikningar i kristendomens namn, som höllos under dessa ödesdigra dagar av Englands och Amerikas, om sin plikt medvetna, prästerskap, som så i sin mån påverkade sinnena.

Här hos oss saknar fredsrörelsen dessa bundsförvanter. Här vänta de »kristna» att fredsriket genom ett under ovanifrån skall sänkas ned till jorden och, under bidan på undret, verka de för rustningar och utslunga anfallshotelser. En samröra av kristlighet och krig, som bevisar den gamla erfarenheten: att tankens svaghet alltid står i ett försynsmässigt avvägt förhållande till fördomarnas styrka!

Utan hjälp av kristendomens målsmän måste således kvinnorna börja arbeta för freden. Och såväl de, som i tron på fredsfursten se segerkraften för hans rike och de, vilka tro att mänskligheten inom sigsjälv har krafter nog att förverkliga hans fridsbudskap.

Kvinnorna måste frigöra sig från den hypnotiska makt i vilken sakförhållandena försätta sinnena, och insöva dem i tron att den krigiska folkviljan drives av blinda naturkrafter, liksom det hav, vars raseri den ofta liknar. Må de i stället förstå: att folkviljan är summan av individernas vilja. Så länge individerna älska kriget, uppstår det och det upphör, när de avsky det. Men folkviljans första daning sker på mödrarnas knän! j

Mödrarna fostra själva sönerna till brutalitet, så länge de ej äga intelligens och tålamod nog att finna verkliga uppfostringsmedel i stället för våldsmedel, vilka nära de låga instinkterna hos barnet, som åt en svagare ger igen de slag, det själv mottagit. De göra det vidare genom att uppmuntra den militäriska hågen och lovorda yttringar av småaktig fosterlandskärlek. Må i stället varje mor med sitt mest brännande förakt möta alla översitteriets, övermodets och råhetens kraftyttringar, alla knytnävssegrar, men däremot med sin ömmaste smekning löna varje ädel strid till en svagares försvar!

Må hon ej tro, att hon behöver elda gossen att slåss för sitt land. Så väcker hon blott i hans osammansatta själ en lågande längtan efter krig, på det han må få upptaga dusten med arvfienden! Strids-hågen, som två tusen år av kristendomspredikan icke kunnat utrota, den behöver sannerligen icke näras av mödrarnas ord, för att ännu finnas kvar i den stund, då den verkligen kommer att behövas.

Men vill modern lära sin son att älska fäderneslandet, låt honom då leva i dess natur och dricka djupt av dess fägring; mätta honom med Sveriges saga och sång; tala om vårt folks fredliga stordåd, ja tala även om den krigiska bragden, som en gång var fosterlandskärlekens högsta uttryck. Men säg honom att detta ideal är förgånget; att fosterlandskärlekens högsta uttryck är att sträva och leva för sitt landskultur. Och sätt detta arbete för fosterlandet i ett oupplösligt samband med arbetet för frihet, utveckling och lycka åt hela mänskligheten.

En sålunda fostrad yngling skall, även han, en gång lidelsefullt älska sitt land. Också hans hjärta skall flamma vid varje hot mot dess oberoende, skall svälla av fröjd vid dess fredliga ära. Även hans öga skall glänsa, när han i fjärran land hör modersmålets ljud eller ser en flik av våra färger; också för honom skall »ljungen lysa rödast på den tuva, där han lekt, som barn». Också han skall i farans stund blanda sitt blod med vår jord för att värna var tum av densamma, värna fädernas frihetsarv och framtidens hopp. Men han skall aldrig, driven av en falsk, ytlig patriotism, vilja anfalla ett annat folk, kränka dess frihet och hämma dess utveckling.

IX.

Fredsrörelsen, den sociala nydaningen, skolan — alla dessa tidens mest brännande frågor — stå och vänta på kvinnornas frigjorda krafter, brukade i enlighet med kvinnans egnaste natur, vars styrka just är den:

att för henne aldrig två gånger två är fyra!

Eller med andra ord: att kvinnan, mot alla männens system och politiska skäl, deras statistik och tabeller, deras slutledningar och utredningar sätter in sin tro, sitt hopp och sin aning: att det finnes många moment, vilka icke blivit medtagna i räkningen och som därför komma dessa att visa sig felaktiga.

En kvinna har yttrat ett gränslöst djupt ord: nämligen att det betecknande för den bästa som den sämsta kvinnonaturen är dess vildhet, denna med själva urnaturen djupt förbundna väsensart, som hos de yppersta kvinnorna når sin höjd i den stora hängiven-heten och hos de sämsta i brottet, men hos båda yttrar sig som oförmåga att antaga den givna kulturens resultat såsom för sig förbindande.*

Huru skulle man bättre kunna uttrycka begreppet das ewig weibliche än just genom denna »vildhet»! Den är ordet för det naivitetens behag, för det oförutsedda, stämningsfulla, impulsiva och omedelbara, som ger sig helt åt sin hänryckning, som leker med system och program, logik och former. Mannen åter — även när han med geniets vildhet genom sina nya tankar bryter in i det hävdvunna — nöjer sig dock aldrig förrän han bevisat, att i dessa nya tankar 2x2 verkligen blir 4 eller att det även finnes logik och system i hans yra.

Kvinnans snabba intuition, hennes spontana hängivenhet, hennes starka instinktliv, framför allt hennes innerliga naturbundenhet genom fruktbarheten, moderligheten — allt detta segrande »evigt kvinnliga» ger henne den aningens styrka, som i forntiden gjorde henne till sierska, i nutiden än till mannens ingivelse och än till hans förtvivlan. Det är detta, som utgör det »kvinnligt» egendomliga hos det kvinnliga geniet, vars segrar inom vetenskapen, dikten och konsten äro vunna just genom det fulla bruket av denna styrka. Visserligen har snillet ofta något av det andra könets egendomligheter. Men den geniale mannen har mer av den kvinnliga naturen, än den geniala kvinnan av den manliga och genom denna fördubbling blir det manliga snillet det större av de två. Det är vildheten i kvinnans natur, som sålunda, å andra sidan, även blir begränsningen i hennes geni.

Den väsensfrändskap, som finnes mellan det »evigt kvinnliga» och det skapande i skaldens och konstnärens genius, gör att dessa bättre än andra män förstå kvinnorna och, omvänt, av dem bli förstådda.

* Laura Marhalm: Wir Frauen und unser e

D i c h t e r.Det formella, logiska och systematiska i den manliga naturen är det, som gör dussinmänniskan bland männen till en mer torrt formdyrkande, mer självsäker filister än kvinnan av samma art. Den kvinnliga dussinmänniskan måste alltid ha gjort något våld på sig innan hon lyckats få bort det vilda elementet i sin natur, antingen genom att ha låtit det besegras av den medfödda kvinnliga svagheten: konventionell världslighet, eller av den förvärvade manliga svagheten: småsint formalism. Den nutida uppfostran och vissa av de nutida yrkena öka betänkligt de kvinnliga dussinmänniskorna. Men det är den kvinnliga vildheten det gäller att rädda, ifall den frigjorda kvinnokraften skall komma kulturförloppet till godo.

Förmågan att se tingen mer dikteriskt än genomsnittsmannen, denna förmåga är det, som gjort även den vardagliga kvinnan till underverkstroende och som satt henne i stånd att, allt sedan Evas dagar, också göra underverk eller åtminstone vrida världshändelserna på ett, ej blott av Adam utan av själva försynen, oförutsett sätt!

En tysk tänkare yttrar, att hade icke kvinnan kommit till i skapelsen, då skulle mannens ordnande förstånd för länge sedan ha lyckats att, matematiskt klart och bestämt, lösa tillvarons problem. Men nu har det alltid funnits en rest i tillvaron, som icke gått upp i de övriga talförhållandena. Denna rest är kvinnan. Hon omöjliggör att livet kan behandlas som ren matematik. Genom förbiseende av faktorn kvinna, ha alla männens matematiska resultat blivit felaktiga. Detta förstå profeter och filosofer. De låta matematik vara matematik, verklighet vara verklighet. Men bakom verkligheten veta de att känslan, mystiken finnes. Och dess makt representeras av kvinnan.*

Denna kvinnans makt har under tidernas lopp varit aktiv på samma sätt som de naturkrafter, vilkas lagar varit okända, men vilkas verkningar man förnummit.

* Max Dressler: Preussische Jahrbiicher.

Jan. 1895.Kvinnofrigörelsens innersta betydelse är: att denna kvinnlighetens kraft nu är på väg att bli uppdagad och medvetet ställd i mänsklighetens tjänst.

Kvinnorna borde därvid likna den naturmakt, som gjort sitt inträde i kulturens tjänst under samma århundrade som de själva, elektriciteten. Den har icke upphört att gå sina vilda viggars väg över himlavalvet, därför att den nu också lyser i arbetslampan på vårt bord. Men kvinnan har ej gått sin egen vilda väg, upprorets väg mot allt det onda i samhället, som blivit följder av mannens ensidiga välde. Kvinnorna ha fruktat att anses utan sinne för nyttorna; att bli beledda som ologiska och fantastiska, som odugliga arbetskamrater ifall de icke radade upp sig som nollor bakom en manlig siffra, icke arbetade inom den av mannen fastställda ramen. Och på detta sätt har världen blivit sig lik. Först när kvinnan sätter in sin egen vibrationshastighet i kulturförloppet, skall detta börja röra sig i en annan riktning.

Var gång en kvinna haft revoltens mod, har hon framkallat en stor rörelse. Elizabeth Fry, Florence Nightingale, Josephine Buttler, Harriet Beecher Stowe, Fredrika Bremer, Camilla Collett m. fl. äro exempel därpå. Må nu kvinnorna revoltera i mängd mot skolornas självamord, mot krigens massmord, mot det nuvarande produktionssystemets människooffer! Kvinnan bör få rösträtt och tillträde till alla det medborgerliga livets områden, emedan samhället behöver mödrar lika väl som fäder. Historien visar redan regentinnor, vilka varit sina lands mödrar. Framtiden skall äga många flera sådana landsmödrar, kvinnor, som — då deras egna barn icke längre behöva deras vård eller när de inga barn äga — bruka sina egna krafter för samhället, sätta in dem överallt där moderlighet behöves. Och framför allt är moderligheten oumbärlig för att ge huld och skydd åt de unga tankarna, de späda begynnelserna, dem siaren och skalden utsår i folksjälen.Den kvinnliga kraft, vilken ännu väntar på sin fulla frigörelse, skulle jag ej behövt med så många ord framhålla, om icke historien om dess utveckling bekräftade sanningen av Feuerbachs yttrande: Die einfachsten Wahrheiten sind es gerade, auf die der Mensch immer am spätesten kommt. Eller på enkel svenska:

Det är på ögonen vi först bli blinda.

Det är samma kvinnliga kraft, som mänskligheten, fast omedveten om hela innebörden av sin dyrkan, var jul tillbeder under gestalten av en ung mor med sin förstfödde son i sin famn.

När moderlighetens kraft en gång framträder på jorden i sin fulla självhärlighet, då skall den, i en djupare mening än hittills, åt världen giva frälsningen. ***

»NATURENLIGA ARBETSOMRÅDEN FÖR KVINNAN»

Den, som erkänner att moderligheten är kvinnans djupaste bestämning, hennes innersta egendomlighet, måste som följd därav medge: att de för kvinnan mest naturenliga arbetsområdena bli de, där hon har den fullaste användning för denna sin egendomlighet.

Många kvinnor, dem livet icke givit bruk för moderligheten i dess egentliga mening, ha också med förkärlek sökt omsätta denna känsla på sådana arbetsområden, där de dock kunnat få omhulda och fostra, hjälpa och trösta. Det är isynnerhet två stora verksamhetsfält, inom vilka kvinnan funnit bruk för sin moderlighet. Det ena är såsom lärarinna — i den nya världen har kvinnan även med framgång utsträckt lärarinnans verksamhet till prästens — samt inom sjuk- och hälsovården. Såsom barnmorska, läkarinna, gymnast, sjuksköterska m. m. har kvinnan ett i hög grad naturenligt arbetsområde.*

En hittills icke bruten bana kunde i sig förena de båda redan nämnda arbetsområdena, nämligen den bildade barnavårdarinnans.

Men, utbrister flertalet kvinnor, detta vore väl det minst behövliga av alla yrken! Utom mödrarna

* I förbigående sagt, är det betecknande för nutidens vana att bedöma bruket av kvinnokrafter endast efter den insats de göra på hävdvunna, manliga banor, att när en kvinna, fru Elna Tenow — driven av sin moderlighetskänsla, av deltagande för onödiga lidanden — nyligen uppträdde mot vissa företeelser inom den

nuvarande sjuk- och hälsovården, då beklagade många kvinnor detta som farligt för — »kvinnosaken» Isjälva, finnas ju barnjungfrurna och bonnerna och sedan vidtager ju skolan?

Intet vore lyckligare, än om mödrarna själva alltid kunde giva barnen deras första kroppsliga och andliga vård.

Men många mödrar äro så upptagna av övriga hemplikter eller av de skyldigheter deras sociala ställning medför, att de ej hinna detta. Andra åter måste ägna sig åt något yttre förvärvsarbete eller också ha de en bestämd begåvning, vars utveckling de ej kunna offra. Andra åter sakna fullkomligt alla anlag för uppfostran. Ty man blir icke uppfostrare därför att man blir mor och även det pedagogiska snillet är naturens gåva.

Detta snille kan man visserligen finna hos mången kvinna av folket. Mer än en barnflock torde ha fått sina grundläggande etiska intryck från någon präktig gammal barnjungfru av det nu snart utdöda slaget. Men i de flesta fall äro de, ofta halvvuxna, alltid andligt outvecklade och för sin verksamhet oförberedda barnflickorna icke de för barnasinnet lämpliga ledarinnorna. Det är ofattligt med vilken sorglöshet mödrarna lämna sin dyrbaraste egendom i dessa för dem okända flickors händer, liksom sedermera i den ofta lika okända bonnens. Utom att denna ofta är lika oförberedd i sitt kall, som den svenska tjänarinnan, så är denna utländska flicka av ännu en annan orsak olämplig för de mindre barnens vård. I detta fall vore det verkligen skäl att röra vid den, så ofta i otid anslagna, fosterländska strängen. Just under de år, då barnens sinnen vakna för den dem omgivande naturen och de borde lära sig känna och älska denna; just då deras vaknande fantasi borde fyllas av vår saga och sång, då alla dessa tidigaste intryck böra meddelas, av vilka fosterlandskärlekens finaste rottrådar näras — då lämnar man barnen åt en främmande, utan all kännedom om eller känsla för vårt språk, våra sagor och vårt lands natur! Ochman gör detta, för att lära barnen »tala ett främmande språk», som de små dessutom i de flesta fall glömma!

Låt i stället den utländska bonnen komma, när barnen börjat det utländska språket i skolan, då skall hon verkligen främja barnets språkkunskap. Men därförinnan må den mor, som icke själv kan vara sina barns enda vårdarinna, taga till sin hjälp en annan, bildad barnsköterska.

Denna vore nog lika behövlig i staden som på landet och kunde i staden för barnen avkorta den långa, studieintresset så ofta slappande, skoltiden. Tills vidare är det dock troligt, att dessa barnsköterskor skulle röna mest efterfrågan från landsorten. Där måste man nu ofta nöja sig med småskolelärarinnan, vars halvbildning — ty fint bildade flickor bli tyvärr sällan småskolelärarinnor — gör hennes ställning i ett hem full av svårigheter.

»Tror ni då,» invända otaliga röster, »att icke den bildade barnavårdarinnans ställning måste medföra än större svårigheter, även antaget att man behandlade henne som familjemedlem? Just hon skulle få oupphörliga konflikter att bestå, då hennes och moderns meningar skilde sig. I somliga fall bleve mödrarna än mer likgiltiga för barnens utveckling, än mer främmande för deras hjärtan än de redan äro; i andra fall skulle barnen lida av slitningen mellan olika metoder.»

Naturligtvis måste sådant stundom inträffa. Men det inträffar även nu, och på ett för barnen mycket farligare sätt, när barnjungfrun eller bonnen motverkar föräldrarna och bakom deras rygg överträder deras befallningar. Med den bildade barnavårdarinnan kunna erfarenheter, åsikter och skäl utbytas. Och ur detta utbyte kunde såväl modern som barnavårdarinnan vinna ökade insikter i sin uppgift, ny eggelse i dess fullföljande.

»Men huru kan man tänka sig, att en bildad flicka skulle vilja åtaga sig alla barnkammarsysslorna? Ochutan detta har man icke råd att för sina små barn anställa en sådan person,» invändes ånyo.

Varför skulle icke en bildad flicka lika väl kunna åtaga sig de, med några små barns vård förbundna, sysslorna, som hon åtar sig mycket svårare grovarbete, när hon ägnar sig åt sjukvården? Naturligtvis måste man förutsätta, att icke något svalg befästes mellan barnkammaren och förmaket, utan att alla de rimliga hänsyn iakttas, dem den bildade barnavårdarinnan, lika väl som sjuksköterskan, har rätt att vänta. Kanske skulle just barnsköterskans säregna ställning komma att bli en av de väl behövliga broar, som kunde närma husbondefolk och tjänstefolk, genom en mer tidsenlig uppfattning av varderas ömsesidiga plikter och rättigheter.

Tills vidare torde den naturliga övergången från obildade till bildade barnsköterskor vara den, som i verkligheten

ägt rum i ett av mig bekant fall. En ung fru, vars håg låg åt ett bestämt yttre arbete, som hon dessutom av ekonomiska skäl behövde fortsätta, ville ej halva dagarna anförtro sin lilla tvååriga dotter åt en tjänarinna. Bland systrarna i den unga fruns föräldrahem fanns en, som längtade efter en verksamhet. Denna syster åtog sig därför och fyllde, till ömsesidig glädje och nytta, »barnjungfruns» plats i systerns hem och utan att sky något av det arbete, den medförde. Hur ofta skulle icke en kvinnlig anförvant eller vän på detta sätt kunna åta sig samma uppgift, utan att några av de, med en främmande alltid möjliga, konflikterna behövde uppstå!

För att dessa barnavårdarinnor skulle vara verkligt yrkesdugliga, behövde de emellertid — när ej egna småsyskon finnas, som »pedagogiskt material» och en klok mor som lärarinna — en särskild utbildning.

Men denna får icke äga rum i några nya anstalter för mångläseri, läxplugg och examina.

Dessa förskolor borde tvärtom ordnas så, att i alla större städer en kvinnlig läkare och en kvinnlig pedagog tillsammans upprättade dem i form av enklinik för barnsjukdomar, en barnkrubba och en småbarnsskola, där de unga flickorna erhölle tillfälle att praktiskt utbilda sig under sakkunnig ledning. De skulle sålunda inhämta grunderna för barnets sjuk- och hälsovård, de gymnastiska rörelser och lekar, som lämpa sig för småbarn, liksom den, för dessa särskilt avsedda danska slöjden * och de Fröbelska handarbetena. De skulle inhämta de bästa metoderna för att lära barnen grunderna i innanläsning och skrivning, i modersmålet och i räkning; de skulle lära sig att ute i naturen besvara barnens frågor om denna och leda barnen till att iakttaga dess företeelser. De skulle öva sig att berätta sagor och sjunga visor. Därjämte skulle de erhålla anvisning på de böcker, de själva borde begagna för att ur dem kunna hämta sina meddelanden till barnen. Slutligen måste man sätta i deras händer de äldre och yngre klassiska arbetena om barnauppfostran, och de yppersta av de många moderna arbetena över barnets fysiska och psykiska liv. De skulle verkligen läsa Comenius, Locke, Pestalozzi, Rousseau, Spencer m. fl. och lära sig tänka över deras tankar, icke nöja sig med referat av desamma. Genom undervisningsprov och genom skriftliga uppsatser över det lästa, skulle tillräcklig kontroll kunna övas med avseende å elevernas förmåga att tillgodogöra sig studierna. Inga andra villkor borde uppställas än att den sökande som regel vore tjugu år. Förlovade flickor borde få komma in vid vilken ålder som helst. Annars torde den helt unga, nyss ur skolan utgångna, flickan oftast komma att betrakta alltsammans som ett nytt plugg och ej medföra det vakna intresse, som ensamt kan göra en sådan kurs fruktbärande. För den, som icke vill genomgå sjukvården, kunde kursen hinnas på ett år, annars på två.

En sålunda utbildad flicka kunde med lätthet erhålla plats vid de enskilda skolornas småklasser.

Den åter, vilken valde barnsköterskans yrke, skulle snart finna sig lika behövlig och efterfrågad som den

* A. Mikkelsen*.bildade sjuksköterskan. Även om man nödgas anta, att hon till en början ej skulle lönas högre än en bonne, vore dock hennes ekonomiska ställning på en sådan plats bättre, än om hon skulle underhålla sig själv på 8—900 kronors lön. Vad den andliga delen av hennes arbete angår, skulle det innebära den svårigheten att, liksom sjuksköterskans, bleve även barnsköterskans plats av mer eller mindre kortvarighet. Men på varje nytt ställe fick hon ånyo värmas av barnahänder och barnaleenden. Hon skulle sålunda känna modershjärtat vidgas inom sig, medan hon kanske annars, bunden vid en kontorsstol, under årens lopp endast skulle blivit utsliten, icke utvecklad.*

Det behöver icke påpekas, att den unga flicka, som framdeles bleve mor, skulle ha erhållit en, för hela släktet betydelsefull, utveckling i en sådan kurs, en utveckling, som hennes nuvarande uppfostran alldeles icke sörjer för. Vid den ålder, då våra mormödrar förestodo den tidens mycket mer invecklade hushåll och dessutom skötte några små i barnkammaren, är nutidens unga flicka ofta en i hemmet nästan onyttig, i kvinnliga värv oerfaren familjemedlem. Hon läser läxor på skolbänken från sex år till några och tjugu och hon frikallas under tiden från hemplikterna. Hela sin första ungdom tillbringar hon sålunda i ett andligt omyndighetstillstånd. Ty hon erhåller icke ens den utveckling till ansvar och individuellt oberoende, som verkliga självstudier kunde giva.

Ingen tänkande kvinna kan önska de tidiga giftermålen tillbaka. Tvärtom måste envar önska äkten-skapsåldern i norden framflyttad till tjugu år. Och lika litet kan någon kvinna, som själv känt kunskaps-glädjen och

arbetsglädjen, vilja lägga ens ett halmstrå i vägen för en enda ung flicka, vars verkliga håg

* Det här antydda förslaget, som jag redan 1876 framställde i en artikel: Småbarnslärarinnor för hem och skolor (se Tidskrift för Hemmet), lärer, enligt vad någon upplyst mig om efter mitt föredrag, redan ha hörjat förverkligas i Finland.driver henne till grundliga studier eller till ett, genom yttre arbete vunnet, oberoende. Men vad den äldre, tänkande kvinnan måste önska tillbaka, det är de unga kvinnorna, i stället för detta sekelslutets typ: en halvvarelse med en skolpojksjäl i en outvecklad och överansträngd flickgestalt, utan kvinnlig värdighet eller kvinnligt behag.

Men något måste ju våra flickor ta sig till, mena mödrarna. Genom maskiner och fabriker är själva grunden för den husliga ekonomien ändrad och hemarbete är nu ofta slöseri. Finnes verkligt hemarbete för en dotter, räcker det ej till för flera. Och har man flera döttrar, då behöver man i regeln tänka på deras framtid, genom att för dem öppna de vägar, till vilka endast student- eller seminarie-examen ger tillträde. Kunna de bättre använda sin tid, medan de vänta på en verklig livsuppgift, än genom en examen?

Denna tankegång är ungefär lika riktig, som om en mor uppmanade sina hungriga småbarn att äta murbruk medan de väntade på middagen. Murbruk är värdefullt för sitt ändamål, ehuru det icke har värde som föda. En examen har tills vidare värde som bygg-ämne, nämligen för dem, som vilja nå en viss kun-skapsgrad eller komma in i ett visst yrke. Men i och för sig ger den ingen näring åt den efter individuell utveckling eller djupare kunskaper hungrande. Särskilt är studentexamens olycksaliga inflytande på det manliga släktet redan så uppenbart, att alla borde motarbeta att även det kvinnliga släktet drives in under samma ok. I stället borde de klarseende rikta all sin strävan på att erhålla en verklig folksko)^, för båda könen och alla samhällsklasser, med en tidig avslutning av skolans kurs. Därefter bör fackbildning vidtaga inom olika vetenskaper och yrken, en fackbildning ordnad så, att den kvinnliga som den manliga ungdomen bleve räddad från det förslöande mång-läseri och läsplugg, under vilket de tänkande så bittert lida, medan de trampa de jämlöpande »kursernas» 5. — Missbrukad kvinnokraft.väv, där de många, tunna, brokiga trådarna, då de nått en viss längd, avklippas av en examenssax.

Under nuvarande skolförhållanden skulle den, av förvärvsarbetet oberoende, unga flickan mycket bättre bruka viloåren — mellan skolan och upptagandet av något allvarligt livskall — genom att under en sakkunnig ledning lära känna den husliga ekonomiens teori och praktik; eller genom att läsa den litteratur, om vilken hon blott hunnit höra talas i skolan; eller genom att grundligt tränga in i något enda vetenskapligt eller konstnärligt ämne; eller genom att utomlands verkligen lära några av de levande språken; eller genom att deltaga i någon form av arbete för andra; eller genom att äga ro och rätt till självutveckling, som även innefattar en måttligt njuten ungdomsglädje. Och innan hon gifte sig, borde genomgåendet av den nyss skildrade barnsköterskekursen vara den viktigaste delen av hennes utstyrsel!

II.

Om redan dockan, sluten till det tvååriga flickebarnets bröst, uppenbarar moderligheten inom detsamma, så kan man några år senare inför dockskåpet iakttaga ett annat drag av den gryende kvinnligheten, nämligen lidelsen att ordna ett hem. Och dock ha kvinnorna nästan endast i sitt eget hem öfat detta sitt anlag. Men de äro därvid ännu, åtminstone i städerna, till stor del beroende av den bostad, de finna färdig. På denna bostad har sällan en verkligt konstnärlig arkitekt fått trycka sin prägel. Den är ett alster av byggmästaren, som endast sökt åstadkomma så många och så granna våningar som möjligt, utan hänsyn till det ändamålsenliga, det sunda eller sköna. Sålunda får man marmortrappor, meninga badrum; granna tak, förgyllningar och panel-ningar i stora förmak och salar, men en liten, sol-fattig barnkammare; onödig lyx i allt som synes och idel obekvämlighet i den del av våningen, där arbetet utföres. Allt detta torde icke bli annorlunda förrän kvinnorna — som de redan med framgång gjort i Amerika och England — själva göra sig till arkitekter. Inom arkitekturen, denna den manligaste av alla de sköna konsterna, torde kvinnan väl knappast komma att skapa nya stilar eller monumentala storverk. Men genom att skaffa sig yrkesduglighet som arkitekt skulle kvinnan, någon gång som självständig, annars som assistent hos de manliga arkitekterna, komma att i stort öva samma inflytande på hemmens anordningar, som hon i allmänhet

övar, när en familj åt sig bygger en bostad. Det är då vanligen husfrun, som i byggnadsplanerna gör de värdefullaste ändringarna eller kommer med de för trevnaden viktigaste förslagen. Och i Stockholm har åtminstone en kvinna affärsmässigt drivit byggnadsverksamhet med utmärkt framgång.

Visserligen torde dessa kvinnliga arkitekter i början ha att kämpa mot den kvinnliga fåfängan och slentrianen. Men med de mer utvecklade husmödrarna till bundsförvanter skulle de snart lära de övriga att sätta sin fåfänga, icke i lyxrum för sällskapslivet utan i stora, soliga barnkamrar och trevliga badrum; i kök, försedda med den nya världens prydliga och arbetssparande inrättningar, samt i ett vackert rum för tjänarna. Troligen skulle även den kvinnliga arkitekten medverka till sådana anordningar, att nutidens starkt växande krav på var sitt rum för makarna kunde uppfyllas, ett krav hän mot vilket utvecklingen fortskridit, allt sedan föräldrar och barn ej längre trängde sig samman i ett rum, medan de övriga gemaken stodo tomma. Framtiden skall helt visst finna nyssnämnda anordning betydelsefull för såväl den skönhet som den individuella självständighet i samlivet, vilka den utvecklade nutidskvinnan talar för.De kvinnliga arkitekterna borde emellertid ej endast omdana rumsförhållandena och låta solens, luftens och vattnets hälsokällor flöda inom hemmen. De borde även förbinda sig med konstnärligt utbildade kvinnliga dekorationsmålare, tapetserare, snidare, med de artistiska dekorativa affärerna i utlandet, liksom med våra egna stora affärer för konstnärligt handarbete, på vilket område redan nu utmärkta kvinnliga krafter verka.* Sålunda kunde hem uppstå, där ett vackert helt skulle kosta mycket mindre än den nuvarande smaklösa, osammanhängande lyxen. Även där våningens blivande hyresgäster själva med sin smak prägla alla anordningar, behöves det kvinnliga arkitektbiträdet för att övervaka att utförandet ej förfuskas genom husvärdars och hantverkares godtycke.

Skönheten är sitt eget ändamål. Men på samma gång den fyller sin säregna uppgift, ingriper den djupare än vi nu ens ana i vår fysiska och psykiska hälsa. Samma individ mår verkligen bättre i ett rum med harmoniska än skrikande färger; handlar rättare i en solfylld än i en solfattig bostad; tänker ädlare, när alla linjer äro ädla och får ett älskvärdare väsen, där vackra tapeter och prydnader möta ögat.

När kvinnorna en gång upphöra att passivt finna sig i den yttre omgivning, som ofta obildade män åt dem ordnat, då skola de på det allra väsentligaste sätt kunna höja den fysiska och psykiska livskänslan inom sig själva och hos sin familj, genom att förena det naturenliga, det ändamålsenliga och det sköna till ett oupplösligt helt i de hem, de åt sig eller åt andra skapa.

I sammanhang med de nyss antydda arbetsområdena bör det framhållas, att kvinnor visat sig kunna organisera och väl leda omfattande företag**,

* Handarbetets vänner; fröken Selma Giöbel och ännu

andra. j | ! 1 | J

** Såsom nutida exempel kunna från Stockholm framhållas fröken S. Gumaelius' annonsbyrå, fröknarna Lundins syateljé och några andra affärer.isynnerhet där ett mångahanda, icke ett enahanda, tagit deras krafter i anspråk. Det bästa beviset lämnar oss vår storhetstid. På kvinnornas drift och omtanke vilade då en stor del av landets förmåga att bära sina bördor. Men det är att märka, att det isynnerhet var inom ett med kvinnans skaplynne överensstämmande yrke, hon då visade sin duglighet, nämligen lantbruket.

Och detta är också ett tredje, naturenligt arbetsfält till vilket kvinnan borde vända sig.

Lantbruket i vårt land är numer ett så omfattande, så sammansatt och så bekymmersamt yrke, att få kvinnor torde mäkta detsamma i dess helhet. Men det finnes grenar av yrket, vilka mycket väl lämpa sig för kvinnan, såsom mejerihanteringen och framför allt trädgårdsskötseln. Näst efter att syssla med barn torde väl intet arbete mer motsvara den kvinnliga egendomligheten, intet giva bättre uttryck åt moderligheten i hennes väsen än just när hon får uppdraga en planta eller vårda en blomma; när hon får se liv spira och utveckla sig, när hon får omhulda och framälska, när hon får bruka sitt skönhetssinne och sin förmåga att ordna och därunder själv leva det sunda, rika, kropp och själ utvecklande livet samman med naturen och dess härligheter.

På kontoren och byråerna i en stad förlora kvinnorna däremot ofta sin livsglädje samt bli sjuka eller nervösa och

måste bära de manliga kamraternas missnöje över försummat arbete eller också hålla i tills de stupa.

Vid detta som vid alla mina argument för naturenliga arbetsområden åt kvinnorna, har jag endast tanken på flertalet kvinnor. Det fåtal, som har manliga egenskaper men saknar det moderliga sinnet, kan utan lidande för sig själv eller skada för mänskligheten bruka sin kraft till alla möjliga yrken, även sjökaptenens och lokomotivförarens, såsom redan skett i Amerika.

Trädgårdsskötseln är redan i utlandet idkad avkvinnor och med framgång. Men hos oss har ännu icke tillräcklig vikt blivit lagd vid detta arbetsfält.

Nästan samtidigt och oberoende av varandra började uppmaningarna till kvinnorna att ägna sig åt detta yrke. Men det var genom manligt initiativ, som utbildning i trädgårdsyrket öppnades för kvinnan.*

Åtskilliga kvinnliga trädgårdsmästare ha erhållit anställning eller börjat egen verksamhet. Men huru många fler kvinnor skulle icke kunna börja en sådan, ifall de associerade sig med varandra, skaffade sig jord i våra stora städers närhet och — genom ett ordnat system ej blott för produktion utan även för avsättning — satte sig i säkerhet mot de svårigheter, som nu avskräcka en del ensamma kvinnor från risken vid ett sådant företag?

Som trädgårdsarrenden ofta erhållas just vid herregårdar med rymliga boningshus, borde t. ex. den kvinnliga trädgårdsmästaren, i förening med någon kvinnlig vän, lätt kunna upprätta hushållsskola, konvalescenthem, eller hem för sommargäster. Hon skulle även kunna förena sin trädgård med en bigård, fjäderfäuppfödning m. m. För att trygga avsättningen borde därjämte de på landet arbetande kvinnorna sätta sig i förbindelse med andra bildade kvinnor, vilka i städerna öppnade utsäljningslokaler för trädgårds-produkter och konserver, blomsterbodar, goda, smak-

* 1889 föreläste jag i Göteborg om »kvinnliga arbetsområden», då trädgårdsskötseln livligt anbefalldes i kvinnornas åtanke; 1890 skrev Anna M. Roos en varm artikel i Dagny om samma sak och Fredrika Bremer-förbundet — vars stiftarinna, fru Adlersparre, livligt intresserade sig för den kvinnliga trädgårdsskötseln — utsatte ett studiestipendium till kvinnliga trädgårdselever o. s. v.

Direktör R. Abelin gjorde 1891 sin trädgårdsskola vid Norrviken nära Norrköping till en samskola. Direktör Abelin har med största nit och offervillighet främjat det kvinnliga trädgårdsmästaryrket, för vilket han anser att kvinnan visat stor fallenhet och livligt intresse. Han har ock funnit att detta arbete är en för kvinnan ypperlig naturenlig gymnastik vilken, på samma gång som den stärker kroppen, ger sinnet friskhet och glädje.fullt ordnade forfriskningslokaler och matställen o. d. Genom en sådan, fullt affärsmässig och omfattande, kooperation vore den ena parten tryggad som producent, den andra såsom avnämare viss om att erhålla fullgoda varor utan något avdrag för mellanhänder. Vad som för den ensamstående skulle vara förenat med stora svårigheter, torde en dylik vänlig och på samma gång affärsmässig bolagsrörelse med lätthet kunna åstadkomma, nämligen att de sålunda arbetande kvinnorna vunne ekonomiskt oberoende mycket förr än den kvinna vinner ett sådant, som på skuld eller med andras hjälp drar sig genom en examen, för att sedan trängas om illa lönade platser i städerna.

Den enda invändningen, som kan göras mot den bildade kvinnans arbete som trädgårdsmästare, är att hennes kroppskrafter icke skulle räcka till. Och detta bleve ofta nog fallet, om hon i bredd med trädgårdsdrängarna skulle djupgräva, bära vatten och dylikt. Men att utföra varje del även av grovarbetet behöves icke, för att bli kunnig i ett yrke. Det är genom detta misstag, vid utbildningen av de kvinnliga sjuksköterskorna, som den ena efter den andra av dessa själv blir sjuk eller åtminstone till ytterlighet överansträngd. De böra visserligen kunna skura och utföra dylika sysslor, om så fordras, men det är en stor kraftförlust att låta sjuksköterskan, vars spänstighet bättre behöves för viktigare ändamål, slita ut sig på sysslor, dem vem som helst kan göra lika väl. Och sak samma bleve det, ifall den kvinnliga träd-gårdseleven dignade under vattenoket.

Strävandet att förverkliga ett mer naturenligt levnadssätt, vilket i våra dagar yttrar sig som vege-tarianism, kommer att medföra en allt större marknad för just de varor, dem kvinnorna inom trädgårds-yrket producera. Resultaten av deras arbete skulle således fylla verkliga behov och icke mångfaldiga alla de konstlade behov,

vilka det nuvarande kvinnoarbetet bidrager att utveckla. Kvinnornas flitiga inträde i trädgårdsyrket skulle medföra att en störredel av vår odlade jord erhölle en intensivare kultur. En ökad trädgårdsskötsel finge även till följd, att de yppersta födoämnena och den vackraste prydnaden

— blommorna — i stället för att vara lyx under större delen av året, kunde bli vardagsmat och var-dagsglädje för vårt folk.

Slutligen är jag gammalmodig nog att vilja påminna om ännu ett naturenligt arbetsområde för kvinnorna.

Under allt tal om att dessa krafter nu äro frigjorda, till följd av de nya produktionsmetoderna, glömmer man: att i norden äro städerna mindre betydelsefulla än landsbygden, och att på landsbygden fortlever tills vidare — så när som på några detaljer

— hela den gamla hushållningsmetoden. Men vad som icke fortlever, det är den bildade husmoderns sakkännedom om hushållningens olika grenar. Följden har blivit att lanthushållet nu ofta är alltför betungande för lantbruket; att en icke obetydlig del av detta senares betryck kan skrivas på husmoderns oförmåga att ställa tjänareantalet och utgifterna i riktiga förhållanden till gårdens inkomster. Den medelbara nationalekonomiska förlust, som är en följd härav, kan icke bevisas med siffror.* Men om den det kunde, skulle dessa siffror troligen vida överstiga den nationalekonomiska vinsten av vad den kvinnliga överklassens yrkesarbete under samma tid uppgått till.

Den kvinna, som redan äger ekonomiskt oberoende och söker ett yttre arbete endast av verksamhets-begär, hon brukar sin frihet att välja synnerligen illa, när hon, inom banker och på liknande banor, mot en liten, ja stundom ingen lön, ta arbetet från de obemedlade kvinnor eller män, vilka icke kunna leva på den betalning, som en i ett hem underhållen kvinna kan nöja sig med. Dessa obemedlade torde dessutom i regeln sköta platsen bättre, än vad den gör,

* Nu — 1913 — har staten genom anslag till husmoderskurser på landsbygden beaktat detta sakförhållande.som har medvetandet att kunna lämna den när hon vill.

Det vore i stället en vacker uppgift för oberoende kvinnor, att bruka det ekonomiska stöd de äga för att sätta i gång företag av ovan antydda slag, och därigenom öppna nya utsikter till förvärv för de obemedlade kvinnor, som själva icke äga något, de kunna börja med.

Många andra naturenliga levnadsbanor finnas eller komma att bli funna. Men de nu givna antydningarna äro nog för mitt syfte, som varit att åtminstone med några praktiska förslag fullständiga mitt yrkande: att den unga kvinnan helst bör söka sig en verksamhet, som går samman med i stället för emot hennes natur och som icke gör henne kroppsligt och andligt mindre ägnad för moderskallet. Och som detta kall ju måste anses som det för kvinnan önskvärda, liksom det för flertalet uppnåeliga, så borde man, i fråga om nya banor för kvinnor, även ha i tankarna att arbetet helst bör vara sådant att det även i någon mån ger en utveckling, som kan komma ett möjligt äktenskap till godo.

För de oberoende kvinnor, som icke hava håg för några av de här föreslagna banorna och ej heller kunna finna någon annan, återstår en i hög grad kvinnlig sfär, nämligen det frivilliga sociala arbetet, där de i fullaste mått ha bruk för moderlighetens krafter, under strävan att bereda lyckliga och människovärdiga samhällsförhållanden. Om överklasskvinnor slöte sig samman till en planmässig strävan, mindre för att ordna och öva välgörenhet, än för att göra välgörenhet obehövlig, då skulle de i staden som på landet finna livsgärning nog. Arbetarbostäderna; barn- och hälsovården i arbetarhemmen; fabriksinspektionen inom det kvinnliga fabriksarbetets olika grenar; arbetarbildningen — se där några av de mångfaldiga uppgifter, för vilka även de yppersta kvinnliga krafter icke vore goda nog, icke många nog.Och härmed stå vi åter vid kvinnofrågans utflöde i den sociala frågans ocean.

Ty det vore sorgligt kortsynt, ifall jag trodde, att mer naturenliga arbeten för kvinnan också inne-bure en lösning av de stora svårigheterna. Vad jag föreslagit, kan endast bereda en tillfällig lindring i fråga om trängseln på arbetsmarknaden och trycket på kvinnonaturen. Mina förslag ha ingen betydelse med avseende å det kvinnliga arbetets framtid. Varje yrke, som en överklasskvinna upptar, berövar nämligen nu antingen en underklasskvinna

en utsikt till förtjänst eller en man någon av hans förvärvsmöjligheter. Och allteftersom fler och fler yrken komma i de billigare arbetande kvinnohänderna, bli de män allt färre, som genom äktenskapet kunna giva kvinnan möjligheten att nå sin fulla utveckling som kvinna; alltmera nedtrycka kvinnorna arbetslönerna för varandra och männen; allt starkare växer därför från männens sida mot kvinnorna en känsla, lik den vita rasens hat mot den gula.

Det finnes fler problem mellan himmel och jord än uttolkare av den nu, till konservatism stelnade, emancipationsdogmen drömma om. Det problem, som framför allt borde kräva deras övervägande, är det, som en svensk tänkare framställt, efter att ha skildrat huru männen blivit utträngda inom en av Englands storindustrier:

»Det är en djupt ingripande förändring i ett folks livshistoria detta, att mannen förlorar i ekonomisk betydelse i jämförelse med kvinnor och barn. Till en dylik ekonomisk degradering av mannen leder nämligen den antydda utvecklingsprocessen i sista hand uti tider som våra, då arbetsbristen är ett ont, som tilltar inom alla industrier och tendenserna att använda billigare arbetskraft och alltmer automatiska maskiner är i ständigt växande.»*

Envar, som i våra dagar behandlar kvinnofrågan som en fristående »ideell» fråga; som icke förstår

*Se Brittiska strövtåg av Gustaf F. Steffen.att den, likt ljuset med skuggan, är förenad med den sociala frågan, visar sin oförmåga att tänka sammanhängande. Det finnes intet mer orubbligt samband mellan orsak och verkan än på detta område. Om även alla andra nationalekonomiska missförhållanden i samtiden skulle kunna rättas, utan att en genomgripande social omdaning ägde rum — det enda stora sakförhållandet — kvinnoarbetets frigörelse — kräver med nödvändighet en sådan omdaning.

Av de nya samhällsplanerna måste vi framför allt hoppas: att de skola återskänka alla mödrar åt hemmen under de år, barnen behöva deras vård.

Även den gifta överklasskvinnans ställning till det yttre arbetet blir nämligen nu alltmer densamma som underklasskvinnans: att månget äktenskap endast kan ingås på grundval av att också hustrun har en omedelbar arbetsförtjänst.

Det fåtal kvinnor, som äga geni, gå under alla förhållanden de vägar, dit deras individualitet leder dem. De lösa, var efter sitt temperament, de konflikter, deras dubbla tillvaro medför. För dem duga inga allmänna råd.

Men de hustrur åter, som varken ekonomiskt ej heller andligt äro bundna vid sitt yrke, för dem skall det visa sig som det mest naturenliga, att de upphöra med detta, åtminstone om de blivit mödrar. De böra framför allt icke ingå sitt äktenskap under den illusionen: att de skola kunna väl fylla både den allmänna och den enskilda uppgiften. Hur många unga fruar genomleva icke numera åratal av överansträngning, själsliga slitningar, självförakt över sin oduglighet, vantrevnad inom hemmet, ja, verkliga faror för äktenskapets lycka, innan de inse, att endast under sällsynta undantagsförhållanden skulle de kunnat väl fylla båda uppgifterna? När de äntligen sluta kampen, känna de sig ofta som nedsjunkna i en andlig »underklass», i den grad har den tidsmeningen inträngt i deras medvetande, att endast den omedelbart ochutåt arbetande kvinnan äger en fullt människovärdig tillvaro.

Och ifall en hustru uppger sitt yttre arbete, endast för att fylla sin dag med flärd och intigheter, då har hon verkligen tagit ett stort steg nedåt. Det är icke till ordnande av middagar, supéer och all slags bohagslyx i hemmet, som hon bör spara sina krafter.

För att få ro och tid att fullfölja den individuella utveckling, genom vilken de skola kunna göra först sitt eget hemliv och sedan samhällslivet rikare, behöva nutidskvinnorna snarast möjligt lära sig genomföra en sådan »simplification of life», efter vilken den, av lyx- och komfortbehov halvkvävda, engelska överklassen börjat tråna och som är väl förenlig med den hemmens verkliga skönhet, för vilken man bör hoppas att kvinnan alltmer skall verka.

När vårt kön befriat sig från trycket av många glädjelösa umgängesplikter och meningslösa hushålls-och

bohagsomsorger, då skall husmodern få många krafter frigjorda. Men dessa krafter behöva sällan ett yttre arbetsfält, förrän möjligen i medelåldern.

Ty den hustru, som med planmässig och allsidig omtanke leder den husliga ekonomien och söker förbinda denna med insikter i det stora nationalekonomiska förloppet; som verkligen söker intaga en sådan ställning till sina tjänare, att hon uppfostrar sig själv och dem för en ny tids plikter och rättigheter, hon gör redan en arbetsinsats av betydande värde. Om hon därtill själv kroppsligt och andligt vårdar sina barn och åt dem bereder hygieniskt och etiskt sunda hemförhållanden; om hon gör sig till sin mans förstående samarbetare, ifall hans värv medger det, eller, om detta icke är fallet, hon i stället hjälper honom att få en inblick i tidens frågor, i kulturella ämnen, dem hans ensidiga verksamhet hindrar honom att omedelbart ta del av; om hon genom fortsatta självstudier bevarar sin och mannens samtidighet med tidens rörelser, så att de uppväxande barnen i sina föräldrar finna vänner, vilka på en gång förstå deraskänslor och kunna hjälpa dem att reda de problem, som upptaga deras tankar — huru skall hon ens få tiden att räcka till allt detta?

Den kvinna, som sålunda söker utveckla varje del av sin personlighet och bruka dessa sina frigjorda krafter på den djupaste av alla vetenskaper, den skönaste av alla konster: den att göra varje moment av hemlivet så harmoniskt, så äkta, så rikt, så livfullt som möjligt — denna kvinna skulle vara ett sekular-snille, ifall hon ännu kände att någon del av hennes andliga begåvning vore obrukad. Hon torde i stället finna, att all hennes intelligens, allt hennes skön-hetssinne, all hennes skaparkraft icke räcka till, om hon helt vill ta del i den religiösa kult, som för mig är framtidens: att dana alla mänskliga livsförhållanden i allt högre och skönare former, under medvetandet att det gudomliga endast är att finna i och genom det mänskliga. ***

KVINNOPSYKOLOGI OCH KVINNLIG LOGIK

Det finnes historiska anekdoter, vilka måla en tids åskådning bättre än de lärdaste avhandlingar. En sådan är berättelsen om Ludvig XIV:s hovpredikant, vilken, just som han från predikstolen framslungade den dystra sanningen:

»Vi skola alla dö!»

vid åsynen av sin höge monark ändrade sig sålunda:

»Vi skola nästan alla dö!»

Den skarpaste satir skulle ej klarare kunna belysa despotismens hypnotiska makt att sänka människoförståndet i slummer.

Men det finnes även till suveränitet upphöjda idéer, vilkas allenavälde öva samma hypnotiska makt.

Att kvinnofrågan är en sådan, därom har jag nu full visshet.

Det är emellertid icke för att i samma riktning som den nämnda hovpredikanten modifiera mina yttranden, jag åter framträder.

Min ställning till kvinnofrågan är fortfarande den, jag redan en gång betecknat som den romerska slavens, vilken tillropade segerherren:

»Minns att du är dödlig!»

En varning, vars innebörd, när det gäller en segrande idé, stöder sig på en ryktbar läkares, doktor Stockmans, undersökningar med avseende å medel-livstidslängden för de sanningar, som lyckets bli hyllade av den »kompakta majoriteten».

Men kvinnoemancipationen har ännu ej hunnit fullborda sitt segerlopp. Och jag har därför ånyo tagit till ordet, emedan man misstolkat min maning, 6. — Missbrukad kvinnokraft.som en uppmaning att spänna hästarna från den segrande kvinnorörelsens vagn och påyrka att triumf atorn skulle stiga ned i dammet och vända tillbaka den

väg, han kommit.

Maningen innebar något annat, nämligen att kvinnosaken endast kan behålla sin livskraft genom att med sig införliva andra sanningar.

Man har bedömt mina uttalanden, som hade de blott gällt kvinnosaken i dag eller nästa år. De syftade dock längre. De ville betona att, sedan kvinnosakens vadan? blivit till fyllest besvarat, återstod ännu frågan om dess varthän? och att svaret på denna fråga är väsentlig för besvarandet av frågan huru? Eller med andra ord: att framgångslinjen måste bestämmas genom vad som göres till mål. Jag har velat väcka medvetandet om att det icke är nog att veta att en rörelse är satt i gång: vi måste även veta att denna rörelse förr eller senare leder till en vägskillnad, där vi stå inför ett ödesdigert val.Vom Rechte, das mit uns geboren ist, Von dem ist leider! nie die Frage.

Qoethe.

I.

Envar med någon fantasi begåvad människa kan lätt tänka sig en fullkomligare värld än den, i vilken vi leva. Men i den, där vi nu ha att finna oss till rätta, utgör könsskillnaden — vilken innebär såväl livets mest tragiska konflikter som dess rikaste lyckomöjligheter — grundvalen för livets fortvaro.

Omkring denna grundval röra sig alla principstrider i kvinnofrågan. Meningsolikheterna kunna ytterst reduceras till dessa enkla teser:

1) Den fysiska könsskillnaden medför icke någon väsentlig psykisk artskillnad. *Detta är t. ex. Stuart Mills åsikt.

2) Den fysiska könsskillnaden medför en outplånlig psykisk artskillnad. Detta är t. ex. Herbert Spencers åsikt.

Enligt den förra satsen äro sålunda, bildlikt talat, man- och kvinnosjäl alldeles samma vinslag. Men vinet har i förra fallet blivit inneslutet i en behållare av koppar och i det senare i en behållare av glas. På grund av formens skörhet har man gjort gällande, att innehållet också borde vara svagare. Ja, man har till och med flyttat undan glaskärlet, såsom alltför ömtåligt att brukas. Men när man en dag provade vinet, fann man det vara samma ädla druva som i kopparkärlet, och enda skillnaden således att det ena vinets behållare var sprödare än det andras.Enligt den senare satsen är mannens och kvinnans andliga artskillnad organiskt begrundad i bådas skilda kön. Artskillnaden är den oavvisliga följdsatsen av antagandet: att ett så innerligt samband råder mellan det kroppsliga och det själsliga, att detta senare ej blott utvecklats ur och genom de biologiska processerna, utan även att själslivet, som det nu är, alltjämt bestämmes genom dessa. Därav följer att, ur de för man och kvinna lika livsfunktionerna, ett till en viss grad likartat själsliv har utvecklats hos båda, men att dock en stark differentiering blir resultatet av att vissa djupt ingripande livsfunktioner äro olikartade. Det är denna synpunkt, som för mig sedan årtionden tillbaka varit avgörande för uppfattningen av kvinnofrågan.

Långt ifrån att evolutionens förlopp ger stöd åt den åsikten att den könsliga differentieringen hör till ett lägre, det likartade till ett högre skede, så visar det oss tvärtom att, hos lägre varelser, båda könen finnas inom samma individ; men att hos de högre djuren, liksom hos de vilda folken, manliga och kvinnliga väsensegenskaper äro mindre starkt utpräglade; att däremot den starkare fysiskt-psykiska differentieringen mellan könen just följer med det högre utvecklingsskedet.

Att kvinnan i främsta rummet är en könsvarelse, är ej liktydigt med att hon icke skulle äga samma möjlighet till andlig perfektibilitet som mannen. Valet står ej heller för henne mellan hennes utveckling till könsvarelse eller till andlig varelse.

Man och kvinna utveckla båda sin andliga varelse utur och samman med sin fysiska; sålunda är det aldrig från könsvarelse till andlig varelse, man eller kvinna stiger, utan alltid som könsvarelse. Ty könets bestämning följer ju man som kvinna från deras mest omedvetna instinktliv upp till deras högsta andliga skapande.

Av själens och kroppens växelverkan följer emellertid att själen kan undertrycka de erotiska drifternaså att de

vissna bort — till förmån för det andliga, det allmänmänskliga, menar mången. Min mening är att ett sådant bortvissnande blir till skada även för det andliga livet.

För min åskådning blir således icke det »allmänt mänskliga» området det högsta. Ja, det finnes egentligen icke till. Ty även det allmänt mänskliga hos båda könen är dock i ena fallet genomträngt av ett säreget manligt, i det andra av ett säreget kvinnligt moment.

Endast ur antagandet att jag menat att kvinnans funktioner som könsvarelse innebära något lägre, har den uppfattningen kunnat framgå, att dessa hennes funktioner bli ett minus för hennes andliga utveckling, en kraftförlust, ett permanent sjukdoms- eller svaghetstillstånd.

Man invänder mot mig att en klok hälsovård skall kunna göra kvinnans kropp sund och moderskapets möda mindre tung, så att denna möda icke blir ett hinder för kvinnans andliga utveckling och arbete.

Man framdrar de många fall, då män förmått förena stark fysisk med stark psykisk utveckling, eller då snillrika kvinnor haft både en naturlig och en andlig avkomma, för att — mot mig — bevisa att ett sunt moderskap och en rik själsutveckling ej utesluta varandra!

Detta tal visar att den tankegång, åt vilken jag givit uttryck, är de talande i den grad främmande, att man därav ej ens förstått begynnelsebokstäverna.

För mig är det visst, att ju mer strålande sund, till kropp och själ harmoniskt utvecklad, en kvinna är, dess fastare och finare äro hennes köns egendomligheter sammanvävda med hennes hela varelse. Blir hon mor, då är moderskapet just hennes hälsa i ordets allra högsta mening eller hennes »natur i sin fullkomlighet.»

Men på samma gång är moderskapet — i hela dess omfattning — icke jämförligt med en vanlig kraftutveckling vid en kroppsövning eller ett kropps-arbete. Moderskapet är en utomordentlig kraftutveckling i en riktning. Och en sådan är, för begränsade varelser, icke förenlig med en lika utomordentlig kraftutveckling i en annan. En utomordentlig koncentration på en viss uppgift utesluter en lika utomordentlig på en annan; en utomordentlig kraftförbrukning åt ett håll är oförenlig med en lika utomordentlig åt ett annat.

På intet område, kan det högsta uppnås annat än genom utomordentlig kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning.

Och som kvinnokönet har s i n utomordentliga kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning på det område, där kvinnan föder och fostrar de nya liven, så kan kvinnokönet icke ha lika mycken kraft kvar att sätta in på det andra slaget av skapande, det där det manliga släktet frambringar den materiella och andliga kulturen. Emedan detta av mannen kräver samma intensiva kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning, så kan det manliga släktet, som helhet fattat, icke ha lika mycken kraft att sätta in på familjens område. Detta utesluter icke att vissa kvinnor kunna äga manliga själsgåvor och vissa män kvinnliga ömhetskänslor. Men det hindrar mannen att leva lika helt i sina känslor som i sina verk; det hindrar kvinnan att leva lika helt i sina verk som i sina känslor. Detta omöjliggör för ingendera en rik utveckling av både själ och kropp, av både intelligens och känsla. Men det omöjliggör att det ena könet kan ha en lika stor aktivitet på det andras som på sitt eget område. Därav följer att mannen måste ha skapat och kommer att fortfarande skapa det för kulturen väsentliga på idéens område, medan kvinnan måste ha skapat och skall fortfara att skapa det för kulturen mest väsentliga på hemlivets område.

En och annan kvinna kan utan tvivel både föda ett barn och skapa ett snilleverk. Men samma kön kan icke med samma hängivenhet ge sig åt båda destora livsområdena. Därför åstadkommes av vardera könet det högsta, det evigt blivande på dess eget område. Följdsatsen blir då: att kvinnan med sina snilleverk ej kommer att nå mannens högsta höjd, och att mannen i sitt känsloliv icke kommer att nå kvinnans djupaste djup.

Kvinnans livsverk är dock icke mer förgängligt än mannens.

Varje barn, en mor föder åt släktet, är visserligen dödligt. Men varje känsla, hon sätter in i dess fostran lever inom släktet för alltid. Från mödrarnas knän går släktled efter släktled in i livet med renare vilja och mildare

känsla. Lyfta på mödrarnas armar nå barnen en högre höjd än fäderna. Till varje ny vagga träda ödesgudinnorna för att där fästa livsvävens lönliga trådar, den väv, där varje ny varelse blir ett inslag, men där ränningen går från jordens första barn i modersfamn till det, som nyss öppnat sitt ögonlock.

II.

I den högre djurvärlden råder lagen: att de nya organismerna första tiden leva som en del av moderorganismen. Moderskänslan är i sin djupaste rot ett med självuppehållelsedriften. Efter avkommans födelse blir det också modern, som främst bär omsorgerna för de nya liven. Känslan utvecklas sålunda, genom vården om den nu utanför modern levande varelsen, från självbevarelsedrift till osjälvisk ömhet. Hos människan blir den redan började differentieringen mellan manligt och kvinnligt själsliv sålunda än vidare fördjupad genom den olika ställning till barnet, som moderskap och faderskap medför.

Om vi tänka oss att evolutionen inom mänskligheten hade frambragt ett neutralt kön, sådant vi finna hos vissa djurslag, samt att mödrarna sålunda genastkunnat lägga omsorgen om barnen på dessa neutrer, då hade vi troligen nu ingen kvinnofråga. Själva födandet av barnen skulle icke i den grad ha tagit kvinnosläktets fysiska och psykiska krafter i anspråk, att det icke kunnat arbeta någorlunda jämsides med det manliga.

Nu blev i stället den mänskliga moderns ömhet för barnet utvecklad till det högsta uttrycket av den känsla, vilken börjar med den blinda instinkt, som driver insekten att bereda föda för de larver, den aldrig får se. Redan hos de högre djuren blir moderligheten en stor, döden trotsande kärlek. Men medan djurhonans ömhet upphör sedan ungarna Tcunna reda sig själva, således ganska snart, blir moderskärleken hos människan allt mer till livsförhållande, ju högre hon når från det vilda tillståndet. Det har ofta blivit anmärkt vilken psykologisk betydelse moderns personliga vård om barnet äger för utvecklingen av moderskärleken, liksom vikten av att just genom människobarnets långsamma utveckling den period för-länges, under vilken grunden lägges till det hela personligheten bestämmande förhållandet mellan mor och barn. Ju mer mödrarna ge, dess starkare växer deras ömhet. Ty där vår skatt av lidanden, mödor och hängivenhet är, där är ock vårt hjärta.

Det mest primitiva mänskliga samfundsförhållandet — modern med sitt barn — är ursprunget till de djupast verkande av de medel och former genom vilka de altruistiska, de sympatiska känslorna i mänskligheten utvecklats till högre styrka och större omfattning. Förhållandet mellan man och kvinna — först endast ett uttryck av släktets självbevarelsedrift — får genom barnet, som är en hjälpbehövande varelse, en första tillsats av en utom jaget gående känsla. Småningom uppstå flera liknande känslor, genom vilka mannen i kvinnan, kvinnan i mannen ser icke blott ett medel, utan ett självändamål, ett annat jag, en personlighet. Detta leder steg för steg fram till det djupa förhållande mellan man och kvinna, som är kärlek. Hos kvinnantorde denna mer personliga känsla först ha vaknat, ty hennes moderlighet hade redan lärt henne känna glädje i en annan varelse. Kvinnans känsla måste i sin ordning ha återverkat på mannen. Oenom alla de oändligt skiftande, primitiva formerna för könens samliv — där kvinnan och barnet behövde mannens skydd och därför också gjordes till mannens egendom — blir sålunda den ursprungliga driften omdanad till Eros, till den stora känsla, om vilken redan Platon förkunnade : att den lärt människan vidga sitt väsens gränser genom en oändlig ideal längtan, en outtömlig andlig sympati.

Genom moderns känsla gick således vägen till en förädling av könsdriften, när modern erfor en vaknande ömhet för sitt barns far. Genom moderns kärlek var det således som trohetskänslan, kyskhetskänslan, hemkänslan, samt i och genom dem familjelivet i högre mening, utvecklades, som familjebanden blevo allt starkare.

Det är denna, ur könsbestämningarna härflytande, utomordentliga andliga utveckling, som man alldeles glömmer, när man påstår att framhållandet av kvinnans egenskap att vara ett könsväsen skulle innebära förnekelsen av hennes andliga perfektibilitet!

Vi ägde icke nu en hög och själfull äktenskaplig kärlek, en intensiv 'kvinnlig kyskhet, livsvariga och djupa ömhetsförhållanden mellan alla familjemedlemmar inbördes, om icke just kvinnans andliga perfektibilitet vore lika självklar som mannens. De yttre formerna för äktenskap och familjeliv ha blivit bestämda genom en mängd

andra inflytanden. Men det innersta och oförgängliga inom utvecklingen, känslo-fonden, den är framför allt danad av kvinnan. Denna fond skulle nu icke vara så rik, om ej kvinnans känslo-och tankeliv från början blivit och allt fortfarande förblivit inriktat på kärleken, moderskapet och hemmet.

Humaniserandet av hela det livsområde, som är bestämt av villkoren för släktets fortvaro — detta är med ett ord kvinnans oerhörda kulturarbete. Det ärså långt ifrån att kvinnan är »yngst bland kulturfolken» att hon snarare kan kallas det äldsta. »Kvinnans (kultur)historia är kärlek.» Denna historia började när en mänsklig kvinnovarelse lade ett barn till sitt bröst. För den kulturen har kvinnans under årtusenden utvecklade, koncentrerade och stegrade produktionskraft varit tagen i anspråk. Och, utgången från djurets instinkt, lyfter nu moderligheten människan till samma andliga höjder över djuren, som vetenskapen, uppfinningarna, konsten och litteraturen lyft henne.

Jag vill med några exempel visa gången av denna psykiska utvecklingsprocess. Jonas Lie skildrar i Hunørnen till vilken grad moderskänslan redan mäktar stegra djurens själsliv. Örninnan, som bonden vill locka inom skotthåll genom att visa henne den fångade, i bur inneslängda, ungen, sänker sig till marken. Men ej för att försöka det omöjliga: att befria sin unge. Nej, hon griper från tröskeln bondens späda barn och lyfter sig i höjden med detta. Barnets mor förstår blixtsnabbt denna andra plundrade mor: "hon skyndar att öppna örnungens bur, och nu fänker örninnan sig sakta för att återgiva modern sitt barn — och ila till sitt eget!

Kan man ej redan kalla den ingivelse, som ungens fara förmådde utveckla hos örninnan, genial? Genom otaliga länkar går utvecklingen sedan upp till de områden, där moderligheten blir frälsande i en vidare mening, än när det gäller barnets liv.

Här ett annat fall bland de många, aldrig av hävden eller traditionen bevarade.

Under »skräcktiden» 1793 hade en ung grevinna trotsat alla faror för sig själv för att med sitt vittnesmål inför revolutionstribunalet rädda en gammal vän till sin familj. Hennes ädelmodiga handling rörde ingen och räddade ej den anklagade. Den lidelsefulla folkhopen begärde skränande hennes eget liv. Blek, med sammanpressade läppar, söker hon vacklande sin väg mellan hatfulla, skymfande skaror, vilkas offer hon var sekund väntar att bli. Plötsligt stannar honinför en kvinna, som hela tiden mot »aristokraten» slungat vilda förbannelser. På kvinnans arm sitter en knubbig, rosig, leende varelse, och den unga grevinnan utbrister ovillkorligt: »Vilket vackert barn!» I samma ögonblick lägger modern sitt barn i den nyss förbannades armar och säger: »Tag barnet, så kommer ni trygg förbi folket!»*

Dessa moderlighetens spontana utbrott, av vilka det ena tvingar den för sitt liv skälvande kvinnan att stanna inför ett barns leende och av vilka det andra ger den av klasshat s"kälvande kvinnan ingivelsen att rädda den till sitt liv hotade genom att i hennes armar lägga sitt barn — de äro uttryck av en inspiration, som icke är högre hos Shakespeare i dennes mest gripande scener. Till sådana, genom kvinnans skaparmakt utvecklade, känslor stå alla stora diktarandar i skuld. Hade ej kvinnans kulturarbete föregått, då ägde dikten icke en Cordelia eller en Imogen. Och ur denna synpunkt kan man säga, att det är kvinnor, som diktat Shakespeares kvinnor.

Följa vi slutligen moderligheten genom ännu många länkar i utvecklingskedjan upp till dess högsta konstnärliga uttryck, hos de stora kvinnliga diktarna, så har till exempel George Eliot i sitt mest odödliga verk, genom sin moderlighets ömmaste inspiration, skildrat ett enda litet barns soliga makt att i högsta mening frälsa: genom att bringa en av livets köld förfrusen gren på mänsklighetens stam att åter grönska.**

Densamma har utvecklingsvägen varit då de sympatiska känslorna utmynnat i stora bemödanden att lindra det mänskliga lidandet. Det nötta uttrycket charity begins at home är även kulturhistoriskt sant. Från den med det egna jaget sammanhängande ömheten om det egna barnet till den gränslösa medkänslan med släktets kval — sådan har vägen varit. I varje enskild individs historia upprepas släktets: genom personliga ömhetskänslor utvidgas hjärtats väg-

*Se Höstskörd av A-i-a. Helsingfors 1895.

** Silas Marner.gar så att inom dem den stora människokärleken rymmes. Denna blir annars endast en teori. Och

vi veta att teorien har dödens gråa färg, att endast »livets gyllne träd» kan grönska.

De, som tolkat mitt tal om moderligheten så, att kvinnans överlägsenhet av mig anses bestå i något vi ha »gemensamt med djuren» * men däremot mannens i det, som »höjer oss över djuren», nämligen skaparedriften, dessa visa sig ingenting veta, varken om djur eller människor. Liksom kulturprodukten moderlighet har sin utgångspunkt i djurhonans ömhet, så kunna vi följa alla mänskliga storverk på intelligensens område från deras utgångspunkt i djurens uppfinning, fantasi, skönhetssinne, samhällighet, offervillighet och vördnadskänsla. Och liksom alla dessa egenskaper hos djuren äga närmare eller fjärmare samband med könsbestämningen, så bevarar denna fortfarande sitt inflytande även inom det mänskliga kulturarbetet.

Huru djupt denna bestämning måste inverka på det personliga livets allra innersta och allra högsta moment, även det högsta andliga skapandet, därom vittnar det av psykologiska författare anförda faktum; att den individuella differentieringen starkast framträder just på de erotiska och de andligt skapande områdena; att egendomligheterna i det förra avseendet lika bestämt skilja man från man — och kvinna från kvinna — som egendomligheterna i deras verk och arbetssätt.

* Se Misslyckad kvinnokraft. Där kallas ock mitt tal om den kraftinsats modern gör, en gammal fras Vissa »fraser» ha nu en gång blivit oumbärliga för våra slutsatser, till exempel just denna: att kvinnan är mor. Det vore ju originellare att säga: hon är far. Men man torde utan överdrift kunna kalla detta en ofruktbar originalitet.III.

Nyskapandet på den andliga och materiella kulturens område är den manliga naturens högsta kraftyttring. Men detta högsta slag av skapande innebär så föga en allsidig harmonisk utveckling, att, tvärtom, de yppersta nydanare alltid äro mer eller mindre ensidiga. Livet har sällan företett det högsta måttet av skaparsnille på mer än ett område. Ty inom mannens område gäller, man och man emellan, samma begränsningens lag som könen emellan.

Det är emellertid under antagandet att jag tror mannen vara gränslös, som man dragit slutsatsen att jag endast frånkänner kvinnan en gränslös perfektibilitet. Men jag har om båda endast sagt: att ingen-deras natur kan rymma såväl sin egen som den andras säregna krafter i lika höj* potens.

Och ingen man har missförstått mig. Ingen har å det manliga släktets vägnar klagat: att jag berövat mannen hoppet att nå en större innerlighet och förfining av sitt erotiska liv, därför att jag påpekat att kvinnans högsta andliga utveckling ligger åt detta håll. Tack vare männens inrotade vana att anse delen såsom mindre än det hela, ha de hållit modet uppe, ehuru deras underlägsenhet inom det sympatiska livsområdet är en lika avgjord andlig underlägsenhet, som kvinnans inom det intellektuella! Männen ha heller ingen anledning att bli oroliga. Ty det har hittills visat sig, att de rikligt kunnat tillgodogöra sig den kvinnliga kulturfonden, liksom kvinnan tillgodogjort sig den manliga och att frågan alltså ej rör sig om att hindra detta för kulturen oumbärliga utbytes frihet. Det gäller endast att, till förmån för den starkast möjliga ömsesidiga produktion, framhålla: att den fundamentala arbetsdelning, som till kulturens fromma redan ägt rum mellan könen, denna bör mänskligheten, i stort sett, bibehålla. För att undvika möjliga missförstånd vill jag betona: att här är uteslutande fråga om könensställning inom familjen och hemmet. En man kan i sina personliga förhållanden älska mer lidelsefullt, men sällan så ömt, nästan aldrig så länge, aldrig så helt som en kvinna. Hon är däremot ofta mer flyktig och grund i de känslor, som tillhöra det opersonliga området: det där mannen verkar och där han når sin höjd genom att hängiva sin känsla lika fullt som sin tanke åt fosterlandet eller friheten eller forskningen eller religionen eller mänskligheten eller konsten eller vad det nu är, där han sätter in sin energi. På det område, där varderas tankar äro starkast koncentrerade, där får således också vardera könets känsla sin mest inspirerande makt.

Låt mig ännu en gång slå fast: att det är mannens högsta skapande kraft, denna och intet annat, som jag satt upp mot kvinnans högsta skapande kraft, den hon sätter in pä att föda och fostra ett nytt släkte. Det är mannens intensiva kraftutveckling inom den materiella och andliga kulturen till vilken kvinnan, som regel, ej kan ha krafter nog, upptagna som hennes krafter medelbart eller omedelbart äro för ett annat ändamål. Emedan kvinnans livsfunktioner, aningar, känslor, tankar ha absorberats av, samlats först omkring barnet, sedan omkring mannen och hemmet, så har kärleken för henne, som m: me Staél säger, »blivit livet, medan den för mannen är en episod

i livet». Mannen har därför intensivare än kvinnan ställt frågorna till livets gåtor; han har uppdagat, forskat, granskat, sökt nya banor, bemödat sig att stycke för stycke flytta in tillvaron i sin helhetssyn; att utom sig själv och världen finna den arkimediska punkt från vilken han skall kunna lyfta sig och tillvaron upp i en högre klarhet.

Kvinnan har satt in sin produktiva energi och hängivenhet på det mer enskilda och personligt mänskliga; mannen mer av sin produktiva energi och hängivenhet på det offentliga och allmänmänskliga. Tillvaron har för kvinnan fallit sönder i konkreta uppgifter, i en mångfald, och hennes andliga utvecklinghar skett under påverkan av dessa förhållanden. Hon har stigit till en högre höjd genom att giva åt och taga av andra. Mannen har ofta ensam — och mer ensam ju större han varit — löst sina abstrakta uppgifter och försökt att till en helhet samla mångfalden. Han har satt in rörelse i kulturen genom nya idéer. Kvinnan har omsatt idéerna till känslor och givit dem stadga i sederna.

Det manliga släktets ställning till det sympatiska livsområdet har därför — som regel — icke blivit den skapande utan den mottagande: en assimilering-av vad det kvinnliga släktet där frambragt. Och, omvänt, det kvinnliga släktets ställning till det intellektuella livsområdet har som regel icke blivit den skapande utan den mottagande, den assimilerande. Detta förklarar hennes jämnhöjd med mannen på de konstens områden, där skapandet sker i andra hand.

Framstegsdriften hos det ena könet har haft ett, hos det andra ett annat fält. Men att den hos båda funnits, därom avger vår nuvarande kultur det ovedersägliga beviset.

Att vardera könet haft sitt fält utesluter icke, att stora summor av manliga känslor ingått i danandet av hem och familj, liksom stora summor av kvinnlig intelligens i danandet av den materiella och andliga kulturen. Och så väl kvantiteten som kvaliteten av de sekundära värden från båda hållen komma helt visst att ökas genom en stigande kultur. Det är till och med vissare att framtiden skall kunna frambringa många medelgoda kvinnliga författare, konstnärer, historieskrivare och vetenskapliga forskare, många känsligt förfinade män, än att den skall kunna frambringa oändligt stora känslor och idéer. Ty kulturens makt att harmonisera medför tyvärr även makten att nivellera.

Men den i naturen grundade stora indelningen är ingalunda rubbad därav, att vissa män inom känslans område varit kvinnligt djupa eller att vissa kvinnor på det intellektuella området varit manligt starka;lika litet som därav att en mängd män icke göra några insatser i den manliga kulturfonden eller att en mängd kvinnor icke göra någon i den kvinnliga.

Jag har sagt att kvinnosläktet ur andlig synpunkt rymmer två raser: kvinnor, som kunna älska och som icke kunna det. Att de senare bli mödrar betyder ingenting för ökandet av de kvinnliga livsvärdena inom mänskligheten, liksom å andra sidan dessa värden kunna ökas genom en kvinna, som aldrig någonsin blir mor.

Det finnes bland de kvinnor, vilka kunna älska, lika många individuella olikheter som mellan dem, vilka icke kunna det. De senare äro ej sällan hän-ryckande ögonblicksmänniskor, eller rika konstnärs-naturer, eller stora »mannavettsbräckor», såsom våra fäder redan kännetecknade den hänsynslösa förförer-skan; stundom äro de klara, kalla hjärnmänniskor, stundom små, torra vardagssjälar.

Bland dem, som kunna älska, blir för den ena den erotiska kärleken det högsta; den andra gripes djupare av moderskärleken; andra åter känna djupast den allmänt mänskliga sympatien, moderligheten i dess vidaste mening. Men hos alla är det styrkan i den personliga hängivenheten, som utgör rasmärket. På detta igenkänna de varandra från nordpol till sydpol.

För dessa kvinnor är deras tillvaro som maka eller moder, syster eller dotter, vän eller hjälpgiverska det livsavgörande. Det vill säga: den bästa delen av deras fröjder och sorger, drömmar och tankar, mödor och segrar är insatt i livsförhållandena, medan för flertalet män under större delen av deras liv, ett livsarbete äger det mesta av deras personlighet.

Min bevisning rubbas därför i intet avseende, även om kvinnorna allt mer lätt och lyckligt kunna bli mödrar och

således ha stora krafter över till andra ändamål, lika litet som genom alla de kvinnor, vilka icke bli mödrar.

Moderskapets fulla förverkligande är det av en mängd yttre ting bestämda, således det mer tillfälligai moderligheten. Känslorna äro det väsentliga momentet. Och dessa bestämma det späda flickebarnet lika väl som den gamla jungfrun.

Men om å ena sidan icke ett enda starkt skäl finnes för hoppet att den könsliga differentieringen på det psykiska området allt mer skall kunna utplånas och kvinnan bliva jämnhög med mannen i materiell och andlig produktion; om tvärtom varje stöd, man i detta fall brukar, visar sig svagt som ett rö i naturens starka hand — så ger å andra sidan ett enda undantagsfall av kvinnlig överlägsenhet ett obrytligt stöd åt yrkandet på full frihet för varje kvinna att följa sin individualitet, att utan hinder från samhällets sida själv söka finna vad naturen menat just med henne.

IV.

De, som hoppas mannens och kvinnans framtida, fulla likställighet inom den materiella och andliga produktionen, se — till förmån för sin tes — de gångna århundradena i alltför mörk dager.

Man får icke vid bedömandet av det förflutna fästa mer vikt vid vissa av forntidens än vid vissa av nutidens äktenskapslagar, ifall man vill nå en verklighetstrogen bild av förhållandena inom en tids äktenskap. Än mindre bör man fästa sig vid vissa mäns »tankar om kvinnan» och göra dem till alla mäns under en tid. Komme framtiden att döma kvinnoemancipationens århundrade efter Nietzsches och Schopenhauers tankar om kvinnan — vilka de proklamerat med anspråk att bli trodda liksom andra män proklamerat kvinnan som ängel — då bleve resultatet lika besynnerligt, som när kvinnosakskvinnorna nu mäta kvinnans forna utvecklingsmöjligheter efter forna tiders sämsta lagar och talesätt. Naturligtvis betydde

7. — Missbrukad kvinnokraft.det mycket att bildningsanstalterna, allt efter som de uppstodo, stängdes för kvinnor; att hemmet ansågs som hennes hela värld; att hon ej hade samma utsikt som mannen att, sedan hindren voro besegrade, genom sin seger skaffa sig ära och makt. Och ehuru ras, ståndsfördomar, privilegier, skrån, men framför allt armod ofta stängde vägen för mannen, låg onekligen i arten av hans svårigheter även en eggelse att besegra dem. Naturligtvis har kvinnan haft ringare del i det yttre livets strider och segrar, i allt det, som spänner andens energi och väcker den till initiativ.

Men trots allt detta, så har dock under de stora kulturperioderna i Europa den kvinnliga begåvningen kunnat yttra sig så, att den ej blott blivit bemärkt, nej hyllad. Detta faktum, som man ständigt brukar för att bevisa vad kvinnan nått oaktat hinder, borde brukas för att visa: att hindren i själva verket icke varit större, än att det kvinnliga snillet kunde nått det högsta manliga måttet, om kvinnans snille inneburit den högsta manliga intensiteten. Sålunda prisade grekerna med värme sina skaldinnor, lika många som musernas tal. Varken saknad av utbildning ej heller fördom hindrade således att någon av dessa kunde blivit en Anakreon eller en Sophokles. Nunnan sysslade konstnärligt med nål och pensel och hon visste, lika väl som munken, att hennes gärning steg till himladrottningens tron om hon i färger fäste madonnans fägring på klosterkyrkans mur. Men ingen kvinnlig fra Ange-lico arbetade i klostercellen. Nunnan som munken försjönk i tidens tillåtna vetenskap, skolastiken; men ingen nunna nådde upp till Tomas av Aqvino. Munken som nunnan visste att över dem vilade hela tyngden av kyrkans myndighet; att bojor, bål och bann hejdade en fri tanke. Men dock voro en Roger Bacon, Savo-narola och Luther munkar! Birgitta gjorde arbetet för den andliga odlingen ej blott till en rätt, nej, till en plikt för Vadstenanunnan. Huru högt en snillrik kvinna blev ärad av folk och furstar, det visste detta klosters nunnor just genom stiftarinnans eget liv. Menintet stort kvinnligt namn mer än Birgittas eget blev dock förbundet med klostrets historia. Nunnorna i Port-Royal deltogo i jansenismens strider med ett mod, en lidelse, en kraft, som nästan överträffade männens. Men det var Pascal, som skrev den odödliga stridsskriften. Hela upplysningstidens kultur var i Frankrike kvinnornas egendom lika väl som männens; salongerna främjade i högsta grad kvinnans sysslande med alla andliga ämnen. Och liksom kvinnorna blivit en stormakt i sällskapslivet, blevo de det ock under revolutionen, där samma kvinnor, som varit salongernas drottningar, dogo som hjältinnor på schavotten. Men ur allt denna kvinnans intellektuella och politiska livaktighet framgick dock blott en m: me Roland och en m: me Staél. Under vår storhetstid fick t. ex. Vendla Skytte fritt visa sin lärdom och blev vitt och brett hedrad för

densamma, ja, hon disputerade på latin med tyska manliga lärdomsljus. Under 1700-talet var fru Nordenflycht, liksom sedan fru Lenngren, högt uppburen av våra manliga snillen. Och båda hade, utan väsentliga hinder, erhållit en rik bildning, vilket även var fallet med målarinnorna under samma tid.

Med alla dessa exempel för ögonen — och de kunna mångfaldigas — är det orimligt att vidhålla: att hindren för kvinnosnillet inom överklassen varit sådana, att — ehuru manligt starka kvinnosnillen troligen funnits inom densamma — de dock ej kunnat framträda. Det är för underklassens kvinnor, som den intellektuella avspärrningen varit fullständig. Medan bondens begåvade son sändes till skolan för att »läsa till präst» fick bondens dotter — hur klok hon än kunde vara — icke ens läskunnighet. Därför blev det nästan endast medelbart, genom mödrar eller farmödrar till våra stora män, som vår kultur fick något med av allmogekvinnans slumrande begåvning. Och emedan den av kulturen icke genomplöjda marken ofta är den på snillen fruktbaraste, är det nog möjligt att många allmogekvinnor skulle visat sig vara mycket betydande, ifall de ej saknatbildningsmöjligheter. Men det är icke troligt, att — om än några kvinnliga snillen sålunda blivit lagda till den korta listan — dessa kvinnliga snillen ur underklassen skulle haft andra proportioner, i förhållande till de manliga snillena ur underklassen, än vad de kvinnliga snillena i överklassen visat sig äga i förhållande till de manliga snillena inom samma klass.

Den invändningen att den geniala kvinnans skaparkraft hämmas av att ej i samma grad som mannen äga möjlighet till djupa livsintryck, har jag själv kraftigt framhållit såsom av stor betydelse. Men jag påminde tillika om, att det i främsta rummet är den kvinnans etiska utveckling, vilken vi icke vilja undvara, som numera stänger henne från många av männens starkare livsintryck, dessa vilka sedan omsättas i hans mäktigare produktion.

Just det sakförhållandet, att kvinnan genom moder-skapet bundits av flera band än mannen, har småningom höjt henne på vissa etiska områden. Vill hon behålla denna etiska höjd, då kan hon icke lika fritt som mannen kasta sig ut i stormen och som han löpa faran av skeppsbrott. Hon har således att välja en rikare utveckling antingen av sin geniala eller av sin etiska personlighet. Jag anser den etiska utvecklingen viktigast, emedan jag tror att kvinnans individuella tillvaro djupare bestämmes av det etiska och att kulturen därför vinner mer genom hennes inflytande på sederna än på konsten och litteraturen. Men undantagsfall finnas. Ett sådant är George Sand, som helt visst nådde sitt snilles fulla utveckling genom att föra ett, av vissa etiska grundsatser, alldeles obundet liv. Och i dylika fall måste individen ha rätt att gå sin säregna väg. Men flertalet, även av snillrika kvinnor, skulle troligare förlora än vinna sig själva genom en liknande utvecklingsgång.

Detta synes framgå bland annat därav, att under tider, då kvinnorna fört ett mycket fritt liv, har dettaalls icke ändrat proportionen mellan de manliga och kvinnliga snillena.

Och sådana tider ha funnits. Ja, det är egentligen endast i nutiden, särskilt i norden, som de regelbundet ordnade förhållandena och saknaden av stora händelser gjort livet så fattigt på starka intryck för kvinnan liksom för mannen.

Fullt och fritt fick ju fordom den nordiska kvinnan dela livets strider, dess mödor och dess ro med mannen: endast vid tinget och på vikingaskeppet handlade han ensam. 1 Athén levde visserligen hustrun inom kvinnogemakets trånga krets; men där var det hetären, som utgjorde den kvinnliga insatsen i tidens andliga liv. Huru hög denna intellektuella insats kunde vara, säger oss det enda namnet Aspasia. Av en annan hetär sade sig Sokrates lära sin djupaste vishet.

Klostret avstängde icke i högre grad nunnorna från livet, än det stängde många munkar. Munklivets större frihet började först på 1200-talet med tiggarordnarna; därförut voro sjukbesök, pilgrimsfärder och besök i syskonkloster ofta för munken lika väl som nunnan deras enda livsintryck utom klostret. Men mycket ofta förstod man att leva fritt även inom klostermurarna. Och i allt högre grad strömmade under medeltidens sista århundraden livets brusande böljor till klostren. Särskilt Vadstena stod i en livlig förbindelse med samtidens politiska och andliga liv i in- som utlandet. Åt den förnäma kvinnan utom klostret erbjöd medeltiden alldeles samma rika livsmöjligheter som dem, ur vilka dock blott en enda kvinna, Birgitta, hämtade näring för sitt snille. Stridens faror, då bygder brändes och borgar belägrades ; kyrkobesöket och pilgrimsfärden; arbetslivets omsorg

och festernas glans, allt delade medeltidskvinnorna med männen. I ändå mycket högre grad var detta fallet under renässansen, särskilt vid alla hov, där vidare förhållanden gåvo personligheten större rörelsefrihet. Det fanns intet område av män-nens liv, från de lärda mödornas — kvinnor i Italien innehade ju t. o. m. lärostolar vid universiteten — till en lidelsefull dyrkan av Bacchus och Venus, vari icke kvinnorna med full frihet togo del. 1 politikens ränker, i teologiens strider, liksom i stora dramer av älskog och hat, av seger och undergång finna vi ofta kvinnorna som de främsta medspelande. I rika och förnäma hem rörde de sig i fulla solljuset, samman med landets yppersta diktare och konstnärer. Men även en, i vanliga förhållande levande, kvinna kunde den tiden på en dag genomgå fler själsrörelser än mången nu under hela sitt liv. En mångfald av sköna eller hemska kvinnonaturer vittnar om rikedomen även av kvinnliga krafter under denna vårliga tid. Men skapa odödliga snilleverk, det göra kvinnorna dock icke: de endast inspirera dem!

Under 1600-talet huru levde icke de franska kvinnorna med alla pulsar i de inbördes striderna! Vilka tillfällen funnos ej då till stegring av det kvinnliga geniet! Men alla de stora franska snillen, som utgå ur denna tid, äro män. Och det oaktat kvinnorna lika fritt som männen ägna sig åt litteraturen, ja, från Hotel Rambouillet utöva den tidens vittra kritik och stadga den litterära smaken.

Under 1700-talet äro de sedliga förhållandena de friast möjliga och dock uppstå inga snillen inom den stora flocken av, franska och engelska, vittra damer. Under Wertherperioden i Tyskland, liksom senare under romantiken, veta vi att sederna icke voro de strängaste, att livsintrycken således voro mycket mångskiftande och att de snillrika männen utan förbehåll delade sitt andliga liv med den själfulla kvinnan. Men Tysklands kvinnor äro dock under denna tid betydande endast genom genial receptivitet, icke genom produktion.

Vad som bevisar att männen icke systematiskt undertryckte utan främjade och hyllade kvinnornas bruk av sina själskrafter, är att just genom männens hänförda lovord och skildringar ha de själ-fulla kvinnorna blivit odödliga. Semiramis liksom Aspasia, de kvinnliga martyrerna och helgonen liksom en mängd andra berömda kvinnor, taga vi uteslutande på manligt vittnesmål. Långt innan världen drömde om en kvinnofråga, yttrade sig överlägsenheten hos en begåvad man så som den än i dag yttrar sig: i förmågan att uppskatta all annan andlig överlägsenhet, således även kvinnans.

Att männens flertal icke gjorde detta, betyder visserligen många hinder för det kvinnliga flertalets fria bruk av sina krafter. Men att det manliga flertalet icke lyckades hämma de kvinnliga snillena — och att dessa hade stöd av de begåvade männen — detta var vad som skulle bevisas.

En fördomsfri prövning av alla dessa fakta synes mig berättiga till den slutsatsen: att det icke endast varit det yttre trycket, som i forna tider hämmade utvecklingen av de kvinnliga snillena. Jag erinrar ånyo om att under flera århundraden ha livet och allmänna meningen åt kvinnorna och männen givit lika stor rörelsefrihet, lika rik utbildning, samma tillfällen till ära eller vinning, lika rika livsintryck på sångens och musikens områden. Redan vid Ludvig XIV: s hov uppfördes sålunda en opera av en kvinnlig tonsättare, m: me Laguerre. Varför äro hon och andra komposi-triser glömda, medan världen troget gömmer minnet av alla de kvinnor, vilka nått de högsta konstnärskap som reproducerande? Varför blev ingen kvinna en Beethoven eller en Wagner?

Och lika fattig på ett verkligt bevisande svar står man inför mitt mest förkrossande argument: att på kvinnans, av ålder obestridda och allra egnaste område — hemmets ordnande, barnavården, uppfostran, kokkonsten och klädseln — är det också mannen, som i fråga om idéer varit den betydande, den nydanande, medan kvinnan varit den som tillämpat. Åtminstone en kvinnlig Worth borde man kunnat begära på det område — toalettens — där allt sedansyndafallet kvinnans tankar fritt fått kretsa och där ingen fördom hindrat hennes fulla kraftutveckling?!

Det.är, enligt min tro, sällan de snillrika men ofta de medelbegåvade kvinnorna, som blivit hållna tillbaka genom de fördomar och institutioner, som för kvinnan stängt bildningsanstalter och arbetsområden. Yrkesdugligheten har blivit begränsad till hemarbetet; en mängd klara, kloka huvuden ha måst sakna kunskapens hjälpmedel och ett område för sin verksamhet; den allmänna nivån av kvinnointelligens har sålunda hållits nere. Det är naturligt att medelbegåvningen icke kunnat bryta alla de stora och de små hinder av vilka — som någon med skäl framhållit — de senare ofta äro mer snärjande, mer slöande än de förra. Den medelbegåvade behöver just stödet

av allmänna meningen, emedan medelbegåvningen saknar snillets explosiva kraft, dess övertygande lidelse.

Snillet övertygar just emedan det tror på sig själv, om det så vore mot hela världen. Medelbegåvningen äger icke denna inre visshet. Och därför blir det yttre erkännandet så mycket mer betydelsefullt med avseende å resultaten, när det gäller den medelbegåvade än den geniala. Underkännandet sporrar den senare, men förlamar den förra. Lovord förödmjuka ofta snillet — som har sitt eget ouppnådda mått — men stegra den svagare kraften. Snillen kunna vara ärelystna, men det äkta snillets väsen är att icke ärelystnadens lockelser utan själva skapardriften blir dess väsentliga bestämning.

Vad den auktoritet angår, som man även framhållit att kvinnan saknat, så veta vi ju alla, att just det i något fall nydanande snillet alltid framträder i den grad utan auktoritet, att det förföljes, hånas, strider, går under eller segrar — för att sedan själv bli en ny auktoritet! Det stora snillet brukar blott i ringa grad tillrättalagda, systematiskt givna näringsämnen, ty det söker själv sin näring; det har ej behov av banade vägar, ty det är själv vägbyggare.Just på grund av detta geniets väsen har det kvinnliga snillet lika ofelbart framträtt för ett par tusen år sedan som i detta århundrade och under varje period, då en nation varit bördig på snillen. Kvinnosnillena ha uppstått i samma, nästan retsamt stillastående, proportion: en eller ett par geniala kvinnor i en grupp av tio, tolv stora manliga genier. Må vi till exempel minnas m: me Sevigné och m: me Lafayette inom den manliga grupp, som var samtidig med dem. Eller de män, som voro samtida med m: me Lebrun och m:me Staél; med George Sand och Rosa Bonheur; rped E. B. Browning och George Eliot!

Jag ser således ingen utsikt att kvinnofrigörelsen kommer att ändra proportionen vare sig mellan könens inbördes nivå eller mellan de manliga och kvinnliga snillenas antal.

Men höjandet av den allmänna kvinnliga nivån kan däremot väsentligt stegra antalet och styrkan av framtidens såväl manliga som kvinnliga snillen. Ty snillet ärves sällan, men det forberedes alltid. Vid varje ny individs bildning deltaga element, som härröra från såväl far som mor. Dessas anlag och egenskaper förstärka eller försvaga varandra hos avkomman ; gamla egenskaper kunna förenas eller ändras och nya uppstå. Detta gäller det själsliga liksom det kroppsliga området. Genom variation, ärvtlighet och urval kunna således småningom vissa villkor beredas för snillets framträdande. De mer andligt begåvade och utvecklade kvinnorna välja till exempel med dem likartade män, och hos deras barn blir således det andliga livet stegrat.

Därtill kommer att övning utvecklar såväl fysiska som psykiska förmögenheter i hög grad; och naturligtvis i dess högre ju större det ärvda anlaget är. Men dessa ärvda anlag bli genom övning utvecklade endast i den mån som individen, familjen eller samhället funnit sig ha nytta av dem i kampen för tillvaron. Ty då gynnas alltid i något avseende innehavaren av dessaanlag och som följd därav även fortplantandet och tillväxten av de ifrågavarande anlagen.

Ärvtlighet och urval räcka dock på långt när icke till för att förklara vad som — oaktat alla förutsättningar — alltid blir ett under, snillets genesis. Denna kräver att hela folkets tankar, känslor och strävanden gå i en viss riktning. Saven har stigit i stam och grenar, innan den slår ut i blom och frukt: tidens längtan, folkets livsbehov har sträckt sig mot det stora snillet, innan det föds. »Vi vänta oss icke en Eldslands-Darwin, eller en Eskimå-Dante.» Ur profetismen och messiashoppet föddes Kristus; ur Hellas' hjältetid dess dramaturger. Sålunda är det som varje stor ande i djupaste mening blir ett barn av sin tid och sitt folk. Det är detta, Renan menar, när han säger att det behöves minst en miljon människor för att frambringa ett snille — så som det behöves en miljon rosor för att frampressa en droppe rosenolja!

Det är ur denna synpunkt, man kan vänta sig mycket av kvinnans allsidigare utveckling. Men endast i samband med nya sociala förhållanden och nya uppfostringsmetoder.*

Att kvinnofrigörelsen tills vidare skulle ha lyckats stegra vare sig den manliga och kvinnliga snillenivån vore orimligt att vänta. All evolution går långsamt och dessutom ha tidsförhållandena särskilt missgynnat uppkomsten av snillen. Det orofulla sökandet efter nya livsvärden, en ny tro, nya livsmotiv, nya kulturplaner; den allt hetsigare kampen för brödet; det oerhört jäktande skolsystemet — allt detta, som hindrar en hel tillägnelse av

natur och böcker liksom ett stilla, innerligt begrundande, ett djupt inlevande i livsintrycken — bereder även dåliga villkor för snillets framträdande. Storm under fruktblomningen gör, som vi veta, skörden ringa.

* Se den sammanfattning av A. R. Wallaces uttalanden i ämnet, som jag gjort i Individualism och Social i s m (n: r 55 av föreningen Verdandis småskrifter).Kvinnoemancipationen har således ännu icke kunnat ändra proportionen mellan manlig och kvinnlig genialitet. Och i vårt, på manliga snillen fattiga, sekelslut finna vi icke heller något kvinnligt sekularsnille, om vi än genomforska hela Europa och hela Amerika.

När nya livsmotiv och nya kulturplaner framkalla en ny snilleblomstring, då kunna vi, tack vare de kvinnliga som de manliga krafternas fullare frigörelse, kanske hoppas att finna, i stället för ett kvinnligt snille på tio manliga, tio kvinnliga på hundra manliga! Och vi kunna vänta, att, om några hundra år — ifall några manliga snillen då nått upp till att bli t. ex. en Tolstoy eller Edison eller Pasteur i mångdubbel potens — bland kvinnorna finna en Tolstoy, Edison eller Pasteur av de nu levandes mått.

Stegringen är således möjlig, men som den — så länge barn ha både far och mor och så länge föräldrar ge liv åt både son och dotter — måste bli ömsesidig, så är en fullkomlig utjämning mellan manliga och kvinnliga snillens antal och styrkegrad otänkbar, annat än på ett villkor, till vilket jag senare återkommer.

När man ordat om allt det, som utifrån hämmat kvinnans utveckling i förhållande till mannen, så har man glömt alla de hinder, vilka visserligen för männen ofta verkat som eggelser, men oändligt mycket oftare varit helt eller delvis förlamande. Man talar om de banor, vilka stodo mannen öppna som lön för hans mödor och den utbildning, som lättade dessa. Men man talar icke om alla de banor, dem ras, klass, kast, under långa tidrymder obevekligt stängde för mannen; icke om det religiösa och politiska tryck, som vilade tyngre över den utåt uppträdande mannen än över kvinnan; icke om brödnöden och den därmed följande arbetssplittringen. Jo, man talar om detta, men för att framhålla: att kvinnans moderskap väl icke bör vara ett svårare hinder än fattigdom och arbets-splittring för det manliga snillet, och att därför, när männen, dessa hinder oaktat, frambragt stora ting, kanman väl hoppas detsamma av kvinnan. Med andra ord att hon skall räcka väl till för två områden.

De, som så tala, måtte icke känna stora mäns biografier! Vad är snillehistorien annat än en enda tortyrhistoria, med det religiösa och politiska våldet, med fattigdom och arbetssplittring som pinomedel!

Den manliga snillehistorien visar oss framför allt den oerhörda energien hos vissa andar, som — trots alla hinder — brutit sig väg. Den visar tillika hur många de äro, som brustit sönder just mot vissa hinder, dem man tillmäter så liten betydelse när de gälla männens utveckling, medan man i så hög grad förstorar dem, när de gälla kvinnans.

Kvinnans underkuvade ställning räcker sålunda på långt när icke till för att nöjaktigt förklara det faktum: att, om vi med ett enda drag avlägsnade alla alster av kvinnans intellektuella produktion ur kulturen, så skulle denna dock icke förlora någon enda av sina stora ledande idéer inom religion, filosofi, vetenskap, konst och litteratur. Den skulle förlora några härliga konstverk, men inga av de för mänskligheten alldeles oumbärliga skapelserna på dessa områden. Ej heller räcker kvinnans underkuvade ställning till att nöjaktigt förklara det faktum, att vi skulle få tid över, ifall vi helt anslogo ett halvår för att tillägna oss de kvinnliga verk, dem glömskans svamp icke utplånat, men att vi behövde minst tre långa människoliv för att tillägna oss den manliga produktion, som är oförgänglig.

Till kvinnosakens dogmatici ställer jag därför nu samma maning, som den tyske riksdagstalaren till sina kamrater:

»Låtom oss vara, jag säger icke ärliga, men åtminstone uppriktiga mot varandra!»

Är det verkligen tänkbart att utvecklade kvinnor kunna vara så trånga, att de aldrig i hela sin varelse varit genombävade av känslan att de största manliga snillen stå på en höjd högt över allt, vad kvinna nått? Är det möjligt att kvinnor icke äro mäktiga aven helig rysning vid aningen om den ökenensamhet, de förklaringsberg, det Golgata, de Hadeskval, de sju himlars saligheter genom vilka de stora andarna nått upp till vad de äro? En s å djup vördnad menar jag, att de utan ringaste tvekan åt mannen medgiva hans köns överlägsna storhet på ett

område, lika väl som de snillrikaste män varit genomglödda av vördnad inför kvinnlighetens majestät i dess högsta uppenbarelser; ja, som de i sina mest odödliga verk förhärligat detta »ewig-weibliche», såsom det oumbärligaste och härligaste i livet.

Vi uppenbara allra mest otvetydigt vår undermålighet genom att icke kunna uppskatta överlägsenheten. Vi äro redan mycket utvecklade, mycket högt stående och framför allt mycket stolta när vi, utan förhävelse och utan förödmjukelse, kunna ta vårt eget mått.

V.

Kvinnofrågan är helt visst den av vår tids rörelser, vars verkningar komma att sträcka sig djupast och — sedan dess ledare en gång förstå att den är ett med den sociala frågan — även vidast.

Kvinnofrågan lever med fullt berättigande, så länge ännu mycket arbete återstår innan den fullt lagliga likställigheten med mannen på alla områden är vunnen, den likställighet för vilken så många modiga, varmhjärtade kvinnor kämpat, kvinnor, som offrat sina bästa krafter, ja, stundom sin lycka, under ädel iver att lösa sina medsystrar ur ett förnedrande tryck.*

* Varje nordisk kvinnas hjärta vidgas av tacksamhet vid Fredrika Bremers och Camilla Colletts namn; varje svensk kvinna kommer att minnas Sophie Adlersparre, varje dansk kvinna minnes Mathilde Fibiger. Och såväl i Norge som i Finland har man nyligen med all rätt firat kvinnofrågans ännu levande veteraner från de första stridernasMan hör dock nu allt mindre talet om kvinnans förtryck på grund av männens egoism, ett tal vilket var lika orimligt, som det att prästlisten skapat religionerna.

De förhållanden, av vilka kvinnans underkuvade ställning blevo en följd, ha varit sammansatta av religiösa, ekonomiska, politiska och ännu många andra orsaker. Odlingshistorien visar oss att den småningom uppdragna, skarpa avgränsningen mellan mannens och kvinnans arbetsområde blev en följd av alltmer sammansatta kulturförhållanden. Under tidigare odlings-skeden fanns ingen skarp avgränsning varken på det andliga eller materiella arbetets område, lika litet som den ännu finnes under nybyggarförhållanden — till exempel Amerikas under 1600-talet — eller när produktionen sköts mer primitivt, såsom hos vår egen adel under storhetstiden, där hustru och man voro varandras arbetskamrater och hustrun med råd och dåd hjälpte mannen att sköta ekonomien, så som det ännu sker hos vår allmoge. Sagan och historien förtälja om amazonen och orakelgiverskan hos hellenerna; om sköldmön och valan hos nordbon; om domarinnan och profetissan hos judarna. Man trodde då ännu på gudarnas ingivelse och på deras bistånd, var helst ovanliga krafter uppenbarade sig. Inga fastslagna gränsmärken hämmade därför kvinnans krafter ens på de områden, genom vilka mannen sedan framför allt uppehöll sin överlägsenhet: krigets och kultens. Men emedan mannen på alla yttre områden mer oavbrutet och fritt kunde utveckla sina krafter, under det kvinnans så ofta voro upptagna av hennes modersfunktioner; emedan kvinnokönet behövde männens skydd för sig och barnen, så utbildades dock redan på mycket tidiga kulturstadier hos man som kvinna den uppfattning av »kvinnans område», vilken småningom ledde till att hon ej blott av naturen blev hållen inom

mödosamma dagar: Asta Hansteen och Adelaide Ehrnrooth — för att här endast nämna vägröjarna i fördomens vildmark, icke de många, efter dem följande, vägbyggarna.en viss gräns, utan att mannen även fann sig föranlåten att — genom religionens och lagens inhägnad — slå fast vad han ansåg som naturens gräns. Först kriget och sedan kyrkan — från vars tjänst kristendomen bestämt uteslöt kvinnan — voro framför allt mannens områden. På hans krigstjänst vilade hans medborgarrätt, och ur dessa samt många andra omständigheter uppväxte sedan en mängd av de institutioner, som med alltmer berått mod stängdes för kvinnan. Ju rikare sammansatt kulturen blev, dess trängre blev kvinnans rörelsefrihet begränsad efter Jagos värdesättning av hennes förmåga:

». . . hon duger, ja hon duger till försöket — att amma narrar och att stå i köket.»

Och dock var denna hustruns trånga rymd i och för sig en vinning av hennes första och för kulturen så ytterst viktiga emancipation: den från slavinna till ledarinna av hemarbetet och vårdarinna av familjen. Denna

emancipation ägde rum sedan krigen skaffade nog många slavar för att sköta de tyngsta och mest oangenäma arbetena.

Det är sålunda i själva verket kvinnans andra stora emancipationstid, i vilken vi nu leva.

VI.

Jag förbiser icke att den nutida kvinnofrigörelsen med nödvändighet måst utgå från synpunkten av mannens och kvinnans mänskliga likhet och kvinnans därav följande möjlighet att bli fullt andligt likställd med mannen. Denna synpunkt var dess mer naturlig, som rörelsen blev satt i gång just av de mest begåvade kvinnorna, undantagen, som först kände förhållandenas olidliga tryck.Sådan äro de flesta emancipationers historia.

Kvinnorna minnas alltför sällan, att det icke endast är kvinnokraften som varit hämmad. Oenom differentieringen i yrken, genom dessas avspärrning till följd av privilegier och ståndsskillnader, lagar och fördomar, ha — som redan är framhållet — oerhörda summor även av manliga krafter blivit uppoffrade för att giva stadga åt de former, som omslutit ett visst, för kulturen dyrbart innehåll, en viss arbetsdelning, som visat sig främja ett visst kulturändamål. Sålunda blir kulturhistorien en oavlåtlig skildring av huru vissa former vunnit stadga och huru sedan evolutioner eller explosioner omdanat eller sprängt dem; huru frigörelsen kommit genom en individs eller en hel klass’ kraftiga självhävdelse gent emot samfundets krav på underordning. Kulturen behöver en viss fasthet och en viss rörlighet; behöver konservatism och radikalism. Men det ideal, mot vilket allt kulturarbete, med sina aktioner och reaktioner, bör syfta, det är att i alla avseenden skapa sådana förhållanden, som bereda båda fasthet och frihet; former, vilka ge plats åt undantaget lika väl som regeln, vilka skydda det individuella lika väl som det typiska.

När kvinnoemancipationen började, då voro förhållandena för mänsklighetens ena halvdel allt utom ideala. Där fanns fasthet, plats för regeln, skydd för typen. Men där fanns föga rörelsefrihet, föga plats för undantagen, föga skydd för det individuella.

Sålunda uppstod samma kulturförlust, som om — under synpunkten av mannens ringare kraftutveckling på familjelivets och de sympatiska känslornas område — man lagstadgat bort hans möjligheter att leva familjeliv, verka som filantrop o. s. v. Han hade sålunda ej blott själv fått en svagare utveckling av det altruistiska känslolivet: även känslans fördjupande inflytande på hans andliga arbete skulle delvis uteblivit. Oenom att kvinnans intelligens var föga odlad blev sålunda även hela nivån av henneskulturinsats lägre, liksom hennes inflytande i hemmet och på familjen ringare.

Ty ju mer utvecklade tanke och fantasi äro, dess rikare blir känslans innehåll; ju rikare innehållet är, dess mera djup och frisk blir känslan själv hos kvinna som man. Hos båda finner man att ju trängre känslans innehåll är, dess större är möjligheten att känslan själv snart uttorkar eller att vanelivet förlamar dess levande kraft.

Så hade det också skett, när kvinnofrågan framträdde. Medan mannen alltmer lyckats att hävda sin rätt som individ — oberoende av ras och stånd, klasser och skrån — hade kvinnan alltmer blivit betraktad endast som »könet», enligt 1700-talets betecknande uttryck. Ytligt galanteri, toalettintressen eller en slentrianmässig hushållsmöda upptogo flertalet kvinnor. Under detta förytligades känslorna allt mer, tills den stora reaktionen kom genom Rousseau. Det var dock en brist på följdriktighet hos denne att förbise, att — om också endast ur den synpunkten att ge henne ett rikare känsloliv — kvinnan måste tillförsäkras en rikare själsodling. Det var en utomordentligt berättigad gensaga mot tidens tanke om »könet», när Rousseaus svenske lärjunge, Thorild, framhöll: att kvinnan först och främst var en förståndig varelse, en människa, en medborgare, en vän, en släkting, en husmoder och allra sist en hon.

Thorild uppställde samma rangordning som sedan Stuart Mill och andra kvinnosakens främjare. Och man måste utgå från denna för att kunna öppna samtidens ögon för »kvinnokönets naturliga höghet».

Kvinnans självhävdelse som individ började först med en pinsam känsla av vanmakt och underlägsenhet men måste fortgå tills den som resultat fick känslan av makt, även utom hemmets sfär, och sålunda möjlighet att bevisa, att kvinnan var människa på samma gång som könsvarelse. Kvinnorna måste organisera sig i sin

»klasskamp», som arbetarna nu göra i sin; de måste för att vinna styrka eldas genom solidaritets-8. — Missbrukad kvinnokraft.känslan hela könet emellan. De måste eggas i sina mödor av hoppet att kunna nå allt. Ty endast genom att »sikta åt himlen når man skogsbrynet», d. v. s. då man ännu är ovan i skjutkonsten. De måste framför allt erhålla ekonomiskt oberoende genom självförvärv. Almqvist, med sin blick för det centrala i varje ämne, framhöll redan som det mest väsentliga — i fråga om kvinnans rätt till förvärv, till utbildning i yrkesduglighet — att endast den kvinna, som genom sin självverksamhet är i stånd att fylla en plats utom äktenskapet och försörja sig, är fullt fri i sitt val av make; att endast den man, som vinner en sådan kvinnas kärlek, med full visshet kan säga sig: jag är älskad. | |

Denna ideala synpunkt på kvinnans förvärv fick dessutom till bundsförvant den hårda nödvändigheten. Det är ingen tillfällighet att kvinnorättigheternas utvidgning hållit jämna steg med omdaningen av egendoms- och produktionsförhållandena. Medelbart eller omedelbart är det till följd av kapitalismens och storindustriens utveckling, som den ena klassen av kvinnor efter den andra nödgats finna utväg till självförsörjning och arbete utom hemmen.

Men sedan man nu alltmer vunnit frigörelse åt kvinnan på grund av de mänskliga likheterna med mannen, likheter, dem numera ingen bestrider, så är nästa steg framåt — alldeles icke tillbaka! — att yrka frigörelsens berättigande på grund av hennes olikhet. Ty alldeles lika visst som det var en stor kulturförlust, när icke den kvinnliga individualiteten utan endast »könet» gjorde sig gällande, så blir det även en stor kulturförlust, en individualiteten utplattande likformighet, när man förbiser eller underskattar det på individuell differentiering så oändligt rika könsmomentet. Med avseende å talet, att man som kvinna dock först och främst är människa, må erinras om det djupa ord, Oeijer anför efter en gammal indisk lagstiftare:»Mannen är en hälvt; kvinnan är en hälvt; fadern och modern med sitt barn är en hel människa.»

Men Geijer tillägger, att envar på egen hand kan komplettera sin tillvaro, att goda gärningar icke äro en föraktlig avföda. Otaliga barnlösa kvinnor ha bevisat sanningen av Geijers tillägg — och i vår tid mer än någonsin, sedan kvinnans krafter blivit mer frigjorda.

Att många därunder förbisett den djupa sanning, som ligger i det urgamla vishetsord, Geijer anför, detta har framkallat den s. k. reaktionen i kvinnofrågan. Och hur ensidigt än till exempel dess geniala sakförarinna, Laura Marholm, sett kvinnofrågan, hur mycket hon än överbetonat kvinnans egenskap av könsvarelse, så innehåller hennes överdrift flera för framtiden fruktbärande synpunkter på kvinnonaturen, än kvinnosakskvinnornas överdrift åt andra hållet.

En idéströmnings reaktion mot en annan idéströmning är en oupphörligt upprepad företeelse under den spiralrörelse, som utvecklingen visar. Om och om igen fullbordas där ett kretslopp och man närmar sig åter utgångspunkten. Men för var gång ligger denna på ett högre plan. Icke den ena, ännu livskraftiga idéens reaktion mot den andra är därför det förhatliga: utan den konstlade reaktion, som med yttre maktmedel tvingar tillbaka en viss tidsrörelse, innan den fullbordat sitt lopp och som till hjälptrupp i striden för själviska syften tager redan utlevade idéer.

VII.

Från emancipationsrörelsens sida framhålles med rätta: att på kvinnan som på mannen öva de yttre villkoren ett starkt inflytande; att kvinnans natur kan modifieras efter vad man fordrar av henne och eftervad hon får rätt till. På denna erfarenhetssanning grundar man ju hoppet att kvinnan slutligen skall nå mannens högsta höjder, genom att få fullt utveckla och frigöra både sin kvinnliga och mänskliga individualitet. Men här är det som den kvinnliga logiken gör sitt salto mortale. Det är medvetandet om detta olycksaliga språng i bevisningen, jag velat bringa in i kvinnosakskvinnornas, hittills för andra synpunkter än den lagliga och intellektuella frigörelsen, hermetiskt slutna hjärnor. Därvid har det motstånd uppstått, som man alltid har att vänta, när man genom en ny tankegång störande tränger sig in i ett väl ordnat tankestoff. Ty de, som ordnat detta, uppröras av den oreda, man ställer till. De förargas över utsikten till många nya mödor, innan de lyckas bringa allt i ordning igen. Och de frukta — ehuru de alls icke erkänna sin fruktan — att efter denna storstädning en eller annan dyrbar föreställning skall visa

sig ha gått ohjälpligt i kras.

Den logiska tankegång, jag velat framhålla gent emot kvinnosakskvinnornas ologiska språng, är denna:

Just emedan kvinnonaturen kan modifieras efter vad man kräver av densamma och efter vad den får rätt till, så måste vi avgöra om vi fortfarande som högsta mål för kvinnan skola sätta den hittills säregna kvinnliga kulturuppgiften: hemlivets fördjupande och förädlande, eller den hittills säregna manliga kulturuppgiften: arbete och skapande på den materiella och andliga kulturens område. Böra vi i första rummet kräva kvinnans högsta möjliga utveckling som kvinna eller som människa? Kunna vi anse att hennes krafter äga sin högsta användning på de kvinnliga områdena eller på de manliga?

Kvinnosakskvinnorna avgöra frågan lätt. »Låt kvinnan,» säga de, »bara bli helt människa, helt andligt utvecklad! Vi tänka och tro med orubblig visshet att ingen behöver oroa sig för vår kvinnliga natur, ty naturen skyddar sig själv.»

De skäl, kvinnosakskvinnorna ge för denna tankeoch tro äro av sådan art, att de lärt mig förstå den gamle ungkarlen, som förbjöd sin hushållerska att »tänka», »tro» eller »mena»!

Inser man då icke att, om det å ena sidan är en erfarenhet att kvinnans natur i intellektuell riktning modifieras genom de krav, man ställer på henne, de rättigheter hon erhåller, så blir kvinnans natur i fråga om hela det moderliga och sympatiska livsområdet också utsatt för modifikation genom de krav man ställer eller icke ställer på densamma?! Förstår man ej, att, om ena sidan av den andliga naturen — intelligenssidan — visat sig tyna genom brist på odling, så kan också den andra sidan komma att göra det? Förstår man ej att känslan behöver minst lika mycket odling som förståndet?

Fattar man då icke, att när våra begrepp om lycka börja förbindas med en viss ny föreställning, så kan detta icke vara utan inflytande på andra av våra föreställningar?

Anar man då icke, att de känslor, som äro bundna vid vissa begrepp, stärkas genom att drömmar, förhoppningar, vanor, arbeten, minnen samla sig omkring dessa begrepp; att endast genom oupphörliga upprepanden bli känslorna innerligare, mång-faldigare, alltmer koncentrerade omkring en viss krets av föreställningar, men under tiden avlägsna de sig också från en annan krets?

Sålunda strävar en stark känsla först att omdana alla andra känslor, sedan att göra sig enväldig genom att lösa sig från sambandet med, från begränsningen genom andra känslor.

Därför är som jag redan framhållit, den åt ett visst håll starkaste sällan den mest harmoniska, den mest allsidigt utbildade; även hos de mångsidigast begåvade naturer finnes alltid någon ensidighet och endast universalsnillen jäva den erfarenheten: att ju större omfånget är av vår verksamhet, dess mindre intensivt arbeta vi på varje område; ju fler arbetenvi omfatta, dess mindre fast är vårt grepp om vart och ett bland dem.

Under en stark känslas oavlåtligt omdanande inverkan på fantasi, vilja, tankar inträda nya andliga tillstånd. Alla värden ändras. Det, vilket en gång betraktades endast som medel, blir nu mål; det, som förr brinnande eftersträvades, anses nu som en oväsentlighet.

Den bok, som gav oss vår första djupa levnads-vishet, säger oss med mycket få ord allt detta:

»Ingen kan tjäna två herrar.»

Denna sats kunna kvinnorna kanske lättare inse, om jag tar mannen som bevis. Inga yttre skrankor ha hindrat hans känsloutveckling. Hans enda hinder har varit det ideal av manlighet, som länge innebar, att de milda känslorna borde undertryckas. Men i förhållande till varje tids kulturnivå har det dock varit honom möjligt, att lika fritt, ofta mer fritt, leva sitt känsloliv som sitt intellektuella liv. Och likväl visar hans utveckling en lika bestämd ensidighet åt ett håll, som kvinnans åt ett annat. Det kan således icke vara annat än den mänskliga naturens begränsning, genom de nyss framhållna psykiska lagarna, som varit den väsentliga orsaken till att han vunnit sin fullkomligare utveckling i en riktning för priset av en ofullkomligare i en annan. Ty allt här i livet

måste, i viss mån, köpas med offer av något annat.

Huru många fina känslors utveckling ha icke männen sålunda offrat under löpandet på vädjobanan med varandra? Icke har mannen kunnat jaga mot sina mål, utan att även många andra lidelser än snillets stora, sTcöna skaparhåg blivit utvecklade? Hos dem, som ej drivas av denna, ger ofta ärelystnad, maktlystnad, vinningslystnad dådkraften. Dessa lidelser skulle småningom även börja kämpa med de ömmare känslorna i kvinnans själ, ifall de manliga arbetsområdena alltmer bleve hennes främsta intresse. Hennes väsens alla fina rötter måste ur en ny jordmån suga nynäring. Sålunda finge också hennes väsens blomblad en annan färg.

De, som »tro» att kvinnan i längden skall kunna bevara hela styrkan av sitt kvinnliga känsloliv åt familjen och åt hemmets uppgifter, och under tiden förvärva hela mannens intensitet, koncentration, genialitet i fråga om andligt skapande och forskande, i fråga om upptäckter och affärsföretag, de tro egentligen på något helt annat än på kvinnans jämlikhet med mannen. De tro på hennes absoluta överlägsenhet.

Kunde kvinnan verkligen komma att, med alldeles samma helhet och hängivenhet, fylla det kvinnliga och det manliga områdets krav, då vore hon den av naturens hand rikare utrustade, den verkliga övermänniskan. Och hade hon varit detta, då avhandlade vi icke nu någon kvinnofråga. Ty då skulle kvinnan, trots moderskap och barnavård, ha lyckats ta ledningen i hela kulturarbetet, där vi, redan på mycket tidiga stadier, se att icke den starkaste kroppen utan den starkaste anden blir segraren vid en fri tävlan man och man emellan. En erfarenhet, som själva sagan givit uttryck genom att alltid låta jättar och troll dra kortaste strået!

På psykologiska grunder, i vida högre grad än på fysiologiska, grundade jag därför i Missbrukad kvinnokraft min sats: att samma evolutions-process, som gjort kvinnan företrädesvis till danare av känslornas kulturfond, men mannen till danare av idéernas, måst göra och fortfarande måste göra det ena könets primära uppgift sekundär för det andra, ifall vardera inom sitt område skall nå det högsta. Ty för att nå betydande framgång på ett område måste detta anses och behandlas som det främsta. D. v. s. att mina mödor, tankar och känslor starkast koncentreras på detta.

Det finns i detta avseende icke något :både — och utan endast ett: antingen —eller!Själva den religionsstiftare, som på känslolivet övat det djupaste inflytandet, visade med sitt föredöme och manade sina efterföljare att minnas, huru fullföljandet av ett stort andligt mål nödgar oss att »övergiva fader och moder», det vill säga att låta enskilda förhållanden och känslor komma i andra rummet.

Och detta måste de göra även för kvinnorna, ifall de som sitt främsta mål sätta att nå alldeles samma andliga höjd som mannen.

Här är vägskillnaden. Här står valet.

Endast genom att hela kvinnokönets uppfostran, arbetsliv och känsloliv upphöra att koncentrera sig kring de enskilda förhållandena, kan den fördjupning, den potentiering av kvinnans intellektuella varelse äga rum, ur vilken de stora kvinnosnillena kunde framgå.

Det gäller icke blott om snillet utan även om utpräglade tidstyper, att de äro resultat av en viss riktning i tiden. Den spartanska modern nådde sin höga sinnesstyrka emedan hennes folk krävde moderskänslans undertryckande; medeltidens kvinna blev undergörande helgon emedan tiden längtade efter detta slags helighet; samma hysteriska fenomen, som under medeltiden skaffade kvinnan den högsta ära, gjorde att kvinnorna i massa blevo häxor under det skede, då stark »efterfrågan» ägde rum efter dylika. Den förnäma damen under rococotidevarvet var en lika kall mor som spartanskan, emedan även hennes tid, ehuru av helt andra motiv, krävde moderskänslans undertryckande.

Det är alltid genom undertryckandet av vissa moment och stegrandet av andra, som en viss tidstyp framstår.

Och det är, som jag redan framhållit, genom att vissa egenskaper blivit stegrade genom ärvtlighet, genom urval — ett urval, vilket går i riktning av tidens ideal — samt slutligen genom tidsålderns längtan och strävan i en viss riktning, som man kan spåra att snillet forberedes. Dylika och ännu mångaandra inflytanden samverka, när en

Kristus eller Buddha, en Platon eller Dante, en Michel Angelo eller Rembrandt, en Shakespeare eller Goethe, en Spinoza eller Kant, en Newton eller Darwin, en Watt eller Stephenson framträda.

Fastslå vi sålunda att det betyder mest för mänskligheten att få liknande storkvinnor till stånd, då böra vi andra ju förr dess hellre vänja oss att göra de personliga förhållandena till det för oss mer oväsentliga. Endast genom att hela kvinnokönet icke längre i främsta rummet riktar sig på det sympatiska livsområdet, utan i främsta rummet på det manligt skapande, kan den intensifiering av hela kvinnokönets skaparkraft äga rum, som slutligen åt släktet skall kunna ge med männen fullt jämbördiga kvinnosnillen i alla riktningar. Innan detta kan ske, måste m. e. o. kvinnokraften under sekler gå i samma riktning som den manliga kraften, eftersom varje särskilt manligt snille framgått ur seklernas mödor och hopp, ur sin egen tids, i en viss riktning vakna och verksamma, strävan.

Men sätter man medvetet uppnående av männens högsta andliga höjd som det slutliga målet för kvinnans utveckling, anser man att hon först då blivit helt människa från att ha varit »moderhona»* då skall det otvivelaktigt visa sig, att liksom kvinnans intelligens försvagades genom att icke nog brukas, måste av samma skäl hennes rent kvinnliga känslor småningom försvagas. Att de flesta kvinnor ännu finna sin högsta lycka i att bli hustrur och mödrar lovar ingenting för framtiden. Tanken är rörlig och hinner långt före känslan, som kryper fram där tanken ilat förut. Är väl en gång — av hela kvinnokönet — uppnåendet av mannens högsta andliga höjd satt som mål för kvinnokönets utvecklingsarbete, då skola, efter några århundraden, känslorna ha blivit omdanade i samklang därmed. Utbildning, arbetsvanor, arbetsval, ärvtlighet, urval, allt skall då samverka till att män som kvinnor

Se Misslyckad kvinnokraft.spänna alla krafter för att frambringa materiella och andliga värden. Kvinnorna få allt mindre tid och håg för utvecklingen av de erotiska och sympatiska känslorna. Släktuppehållelsedriften skall — då kärleken icke adlar den — för dem med full rätt te sig som brutalitet. Skolan kommer att erhålla den enda klass, den ännu saknar: lindebarnsklassen, där de kvinnor, hos vilka småbarnskärleken framträder som outrotlig atavism, bli sysselsatta. Begreppet hem komme att få allt ringare innehållsrikedom; det offentliga livet, klubbar och samkväm skulle allt mer fylla den lediga tiden samt upptaga tankar och känslor.

Men vad månne den tidens opponenter skola säga?

De skola säga, att tillvaron förlorat oerhört i skönhet och intresse genom denna likformighet. De skola säga att, ju mindre kärleken betyder, ju mer de andligt utvecklade därför se ned på äktenskapet, dess mer har intelligens-nivån sjunkit, alldeles som medeltidens nivå sjönk till stor del genom de själfullaste människornas celibat, på grund av den då rådande — fast ur andra motiv härflytande — missaktningen för äktenskapet.

De skola säga att sedan »det krämaraktiga vägandet av kön» upphört, ha de andliga värden, man fått att väga, blivit allt lättare. Vi kunna, skulle opponenterna säga, rikta kulturens fatabur med många säckar, bräddfulla av nyttiga produkter, men huru

* Eller också skulle saken ordna sig så, som en framstående man nyss föreslog, som villkor för »mannens likställighet med kvinnan», nämligen att barnavården bleve lika mycket mannens som kvinnans lycka. Det av naturen anvisade sättet för barns uppfödande borde utbytas mot en rationell metod, som gjorde fadern helt likaställd med modern. Han skulle sålunda ha samma tillfälle att njuta faderskapets fröjder i detalj, som kvinnan moderskapets fröjder. I varje särskilt fall hade man således att avgöra vem av makarna som passade till barnavården och vem som passade till familjeförsörjare. Detta förslag bär otvetydligt prägeln av mannens mod att tänka en tanke till dess yttersta konsekvenser!få äro icke de stora, vilda, organiskt och fritt växande snillena, manliga lika väl som kvinnliga!

De skola säga att konsten och litteraturen sjunkit, sedan männen förlorat en av sina djupaste inspirationer: skönheten i kvinnans känsla och i hennes

yttre varelse. Ty den företeelse, vilken nu undantagsvis framträder, där kvinnan intensivt idkar studier och sport — att kvinnokroppen förlorar sin egen och antager en mera maskulin karaktär — torde då bli regel.

Slutligen skulle opponenterna säga, att samhällslivet ej höjt sig i samma grad, som man antog att det skulle göra,

sedan kvinnan — en gång fullt likställd med mannen — kunnat sätta in sin kraft på alla områden. Också kvinnan torde då ta frågorna »praktiskt»; icke vara besvärad av stor »sentimentalitet» eller alltför fin hänsynsfullhet. Hon skulle se mer kallt och klart på missförhållandena. Ja, flertalet kvinnor som män torde försöka att tämja vildheten hos snillet och känslomänniskan inom båda könen; kvinnor som män skulle »lärt sig ta världen som den är», denna svåra konst, i vilken hittills endast män nått mästerskap!

Det är utan oro jag tänker mig möjligheten av den nyss skildrade framtidsbilden. Ty den, som tror på utvecklingen, hyser lika litet någon pessimism med avseende å naturens förmåga att skydda sig i det stora hela, som någon optimism med hänsyn till naturens förmåga att skydda sig under varje kulturskede.

Ett tillstånd, sådant som det nyss målade, är lika möjligt, som familjelivets urartning under romerska kejsartiden eller som naturens undertryckande genom medeltidsaskesen. Men lika visst som germanerna bröto in i romarvärlden och renässansen in i medeltiden, måste ur människonaturen, outtömligt rik på förnyelser, en ny tidsriktning skapas. Efter en sådan intelligensperiod som den nyss skildrade, komme helt visst en annan, där reaktionens makt gjorde gällande ett kvinnoideal, liknande Homeros’ »koögda»Hera, med låg panna men med föda åt en Herakles vid sin svällande barm!

Jag fruktar visst icke släktets utdöende genom kvinnoemancipationen. Jag påstår att av dem, vilka ställa kvinnans uppnående av mannens andliga höjd som kvinnoutvecklingens mål, kräver logiken det medgivandet: att utdöendet borde bli den slutliga följden, ifall de verkligen nådde sitt mål.

Men de nå det icke, ty kvinnan är lyckligtvis en oändligt mycket djupare, rikare, härligare och — förfärligare varelse än kvinnosakskvinnan.

VIII.

Kanske nu någon börjar förstå, vilka som för mig äro de avgörande skälen, så väl när det gäller att motivera varför kvinnan hittills ej nått mannens styrka på hans produktionsområde som att bevisa varför hon icke kan nå denna styrka utan att förlora något av sin egen?

Dessa skäl må här åter i korthet upprepas: att kvinnor likaväl som män äro underkastade psykiska och fysiska modifikationer; att kvinnor som män äro begränsade varelser, vilka icke ha oändliga krafter att älska, lida, arbeta; att vi icke behärska tiden, utan att för oss som männen ett dygn endast har tjugufyra timmar o. s. v. Av allt detta blir följden icke att geni och kärlek utesluta varandra. Men att en och samma kvinna aldrig fullt kan räcka till för verksamheten på tvenne stora livsområden.

Det finnes ingen kvinnosakskvinna, som icke minst tio gånger om dagen säger detta själv.

Huru ofta t. ex. talas icke om den eller den kvinnans överansträngning genom tvenne pliktområden ; eller om någon viss kvinnas förlamande på grund av en sorg; eller om den oväntade rikt-ning hennes strävanden tagit, på grund av ett personligt inflytande ? Vilka ord äro de, som oftast av alla halka över nutidsmänniskans, också kvinnosaks-kvinnans, läppar:

»Jag hinner icke leva!»

»Jag har ej tid» — med det arbetet, den boken, den vänligheten, det besöket, det samtalet, den glädjen!

Men när jag samlar alla dessa erfarenheter — dem kvinnosakskvinnan behandlar som enstaka företeelser — och inordnar dem under en allmän synpunkt; när jag sammanfattar dem i en enda tes och säger:

»Erfarenheten visar att inom tvenne stora livsområden mäktar icke en och samma kvinna (eller man) leva lika aktivt, lika intensivt» — då kallar man detta att »nedsätta» kvinnans natur!

Man vore frestad antaga att alla de, som så tala, icke veta vad ett intensivt, personligt liv är; att de aldrig haft några djupare rön av livets sprängande fullhet vare sig i en eller annan riktning.

Ha t. ex. aldrig några små händer bultat på den stängda dörren till deras arbetsrum; ha de aldrig hört några späda röster locka utanför deras fönster? Ha aldrig de ömma omsorgerna om en kär åldring, en ung bror eller syster

tagit kraft och tid från deras arbete? Ha de aldrig varit fyllda av en så stor känsla, att den uppsugit hela deras arbetskraft? Ha de aldrig gråtit tårar, som för alltid tagit bort färgen ur deras tillvaro?

Och, å andra sidan: ha de aldrig varit så helt gripna av ett andligt arbete, att det — lika väl som en lycka eller sorg — jagat sömnen från deras ögon; att det spänt varje nerv så, att det minsta avbrott erfarits som en vass plåga; att det fyllt hela deras varelse till randen av en innehållsrikedom, under vilken denna varelse känt sig färdig att brista?

Ha de således aldrig på något enda område levat?

Jag vill hellre tro att det varit det för dem all-deles främmande i min tankegång, som gjort att ingen av mina motståndarinnor ens snuddat vid det, som för mig är det avgörande argumentet: den psykiska begränsningen.

Man har mot mig åberopat Sonja Kovalevsky som vittnesbörd om, att stora känslor och ett stort snille kunna förenas.

Detta har även jag framhållit.

Men ingen av alla mina yttre erfarenheter har i den grad givit klarhet och fasthet åt min uppfattning av kvinnofrågan, som den omständigheten, att jag på nära håll sett detta det största kvinnosnille, vårt sekels senare hälvt frambragt.

Har man redan glömt A. Ch. Lefflers biografi över henne? En biografi som, trots det ensidiga i vissa synpunkter, dock med levande sanning uppenbarar: huru Sonja Kovalevskys livsförhållanden — som dotter, maka, mor och älskande kvinna — fingo sin tragik, sin mer eller mindre djupa konflikt just genom oförenligheten, icke av geni och kärlek, men av en stor genial produktion med de kvinnliga livsområdenas plikter och omsorger ?!

Sonja Kovalevsky var själv den första att framhålla detta. Hon, som i ungdomen käckt bröt sin lans med Spencer för kvinnans rättigheter — med George Eliot till prisdomare; hon, som vid den tidpunkten var »övertygad att ha den ovedersägliga sanningen» på sin sida — hon blev genom sitt livs erfarenheter alltmer viss: att den djupaste synpunkten var den, som Spencer förfäktade.

Hon kände var dag hur otillräcklig hon var för tillvarons vardagsuppgifter, för de medel genom vilka lycka skapas åt ens närmaste. Hon greps ibland av hat mot hela sin andliga utveckling, som hindrat henne att leva livet. Hon kände ej blott likt m: me Staél, som gärna velat ge sitt snille för m: me Recamiers skönhet. Nej, Sonja var mycket mer slösande: hon bedyrade hundra gånger, att hon skulle kasta hela sin litterära begåvning till vem som ville ta upp den,om hon därmed vunne vissa små förbättringar i sitt lilla ansikte! Hon försäkrade, att hon gärna givit hela sitt matematiska snille och rykte för att nå en borgerlig kvinnas enkla kärlekslycka. Men — hon visste att, om hon vunne den, skulle andarna icke lämna henne i ro. Striden måste snart ha börjat igen mellan snillets och hjärtats krav, den strid, som sönderslitit hennes liv och hindrat henne att ge sig fullt i någondera riktningen, utom under ungdomsåren, då hon kvävde kvinnan i sig och sålunda vann en full utveckling för sitt matematiska snille. Hon visste själv bäst till vilket pris. Det var därför med stor skepsis, Sonja Kovalevsky under sina sista tio år behandlade kvinnosaken. Hon vidhöll frigörelsens berättigande. Men hon var fullt övertygad om nödvändigheten att ge sig helt åt endera livsområdet, för att vinna kraft och ro. Hon kände djupt, att när en kvinna, med hängivenhetens naturbestämmelse, offrar denna för snillet, då blir hon en olyckligare, en mer halvfärdig varelse än genom det motsatta offret. Allt detta gjorde att Sonja icke hade ord nog starka, för att beteckna kvinnosakskvinnornas ytliga syn på livets alla invecklade problem, framför allt på detta, som hon för sig själv funnit olösligt: att harmoniskt förena sitt liv som kvinna med sin produktion. Det var för henne självklart att det kön, för vilket kärleken är och förblir livet i högsta mening, detta kön kan aldrig, som helhet taget, hinna upp till det manliga släktets intellektuella höjd.

Sonja Kovalevsky visste även att, ehuru Qeorge Eliot, vid den omtalade torneringen med Spencer, genom sina ord och sitt moderliga leende lockade henne, Sonja — då kvinnosakens unga, brinnande zelot — att hålla filosofen stången, så stod Qeorge Eliot dock i grunden på Spencers sida. Hon ville visserligen kvinnans frigörelse ur lagens tvång. Men det betydelsefulla för henne var icke att kvinnan skulle uppnå mannens nivå. Det

betydelsefulla var att kvinnan fortfarande skulle öva alla sina djupt bestämmandeinflytanden, dessa små, fina, knappt märkbara inflytanden, genom vilka den ena kvinnogenerationen efter den andra, som mödrar och husmödrar, byggt upp de ömhetskänslor, de pliktbegrepp, den offervillighet, som sedan fått sitt strålande uttryck i den stora mänskliga handlingen eller skapelsen.

George Eliots hela produktion är en enda uppenbarelse av hennes livsåskådning, som på det etiska området överförde den stora lagen om energiens oförstörbarhet. Varje handling erhåller långvariga och vitt omkring sig gripande följder. Det val, som man varje stund i varje litet förhållande träffar, dessa val dana karaktären, avgöra typen, modifiera känslorna. Om jag under vardagen väljer så, att jag sviker högre plikter; om jag vänjer mig att försumma vissa plikter, om jag alltid ger efter för vissa stämningar, då bära sedan detta val, dessa vanor, denna eftergivenhet sin frukt i mitt livs stora ögonblick. Och mitt öde står obevekligt framför mig, med nödvändighet danat av alla de följder, dem min första eftergift — för vad som då syntes som en ofarlig svaghet — småningom medfört. Det blir de val, de vanor, de stämningar, dem generaboners män och kvinnor följt, som bilda de tusen fina trådarna i de band, vilka hålla hop ett samhälle och rädda ett folk i farans stund. För George Eliots livsåsikt var således det framför annat viktiga, att varje liten by i världen skulle ha en Mrs Poyser, som med sin varma moderlighet och sin sunda levnads-vishet vidgade sin omgivnings hjärtan och klarade deras hjärnor; en Dolly Winthrop, som vid sitt breda bröst ägde rum också för det moderlösa barnet; som kunde konsten att med mjuka händer förbinda djupa sår; som med »the milk of human kindness» mättade fattiga och rika och som sålunda i var och en av de outvecklade själarna stärkte godhetens makt.*

George Eliot själv visste att hon, med sitt ömtåliga samvete, aldrig skulle mäktat sin produktion om hon varit sliten mellan tvenne pliktområden. Men hon *Se Adam Bede och Silas Marner.var barnlös, och hennes man hyste den djupaste vördnad, den innerligaste sympati för hennes arbete. Han hade tid och håg att taga på sig alla de småplikter, hon ej hann fylla, och denna anordning främjade i detta fall bådas lycka. Men hade han av sitt eget arbete varit hindrad att skydda hennes och hade moderslyckan fyllt hennes varelse, då skulle konflikter ovillkorligen blivit följden, och därmed en minskning i arbetsintensitet och konstnärlig avrundning. En sådan verkan hava vi även i vår litteratur sett exempel på. Bland dem är A. Ch. Leffler, vars produktion var mindre rik på livsinnehåll men mer konstnärlig i formen under hennes tidigare än under hennes senare livsskede.

En kvinna, som har tvenne, ofta skarpt skilda verksamhetsområden, slites först mellan dem under en känsla av oupphörlig disharmoni. Men en sådan disharmoni står man i längden icke ut med. Man måste slutligen ta sitt parti och en gång för alla avgöra om man anser att den yttre uppgiften eller hemlivsuppgiften är den överordnade. Sedan träffar man sina dagliga små val i den riktning, som man gjort sitt stora avgörande val. Och man känner icke samvetskval över att, vad man på det andra området ger, endast kan bliva av sekundärt värde.

Komme nu kvinnorna att slå fast den grundsatsen: att deras andliga odling är det för kulturen viktigaste, då böra och måste deras dagliga val och vanor gå i denna riktning. Och sålunda får småningom den sympatiska sidan i deras liv en ringare odling.

Men på detta sätt bleve ju ej heller deras hela individualitet frigjord, utan blott den ena delen och den andra undertryckt? Vilken del av den kvinnliga personligheten är det då som för hela kvinnokönet, för framtidens kultur är viktigast att vi lyckas fullt frigöra? Låt oss höra vad alla århundradets snillrikaste kvinnor svarat:

»Kvinnokönets högsta form av vara, det starkast

9. — Missbrukad kvinnokraft.bestämmande hos dess högsta individer är det sympatiska livet, icke det andligt produktiva.»

Man har ingen rätt att, på samma gång man åberopar de stora, kvinnliga snillena för satsen om kvinnans andliga perfektibilitet, förbise vad dessa kvinnors personliga erfarenheter kommit dem att svara rörande vårt köns livsfråga. Och de hava svarat, ej med torra satser, utan med levande verk.

Kvinnosakskvinnorna sätta nog de stora kvinnliga snillenas namn på de fanor, som vecklas ut under marschen till de fält, där de hoppas nå likställigheten. Men de rusa därvid andfådda förbi druvorna i dessa snillens

vingårdar.

IX.

Man fruktar att konsekvensen av att fasthålla naturens fundamentala indelning i ett väsentligt manligt och ett väsentligt kvinnligt kulturområde, blir en hämning av kvinnofrigörelsen. Jag tror tvärtom att kvinnans fullkomliga frigörelse skall vinnas snabbare och säkrare på denna väg.

Huru kan fortsatt rörelse bli möjlig, sedan vi ej längre sträva efter jämlikhet med mannen på det rent mänskliga området? invända kvinnorna. Jag svarar: genom att kvinnosakens främjare nedlåta sig »att förstå det enkla och att icke förstå det obegripliga».

Med andra ord inse att ett hemlighetsfullt samband, liksom djupa analogier, finnes mellan vår själ och vår kropp och att denna union icke är en händelse vilken blott »ser ut som en tanke». Och förstå att utplånandet av de andliga könsskillnaderna skulle medföra samma andliga ofruktbarhet som en mänsklig hermafrodit företer på det fysiska området. Slutligen medge att bevarandet av den könsliga egendomligheten är villkor för andens fullaste, skönaste utveckling lika väl som för kroppens.I detta fall, som i alla andra, gäller det att först söka det nödvändiga — det genom väsendets innersta lag nödvändiga — och sedan faller allt det andra till.

Liksom det manliga släktet, i och med fyllandet av sin kulturuppgift, övat det största inflytande på känslorna, och den enskilda mannens känsloliv visat sig kunna utvecklas allt högre och rikare, så har det kvinnliga släktet i och med fyllandet av sin kulturuppgift övat det största inflytande på konstens och idéernas värld, och den enskilda kvinnans intellektuella liv har visat sig kunna utvecklas allt högre och rikare. Men den andliga cirkulationens lag synes för männen vara från huvud till hjärta och för kvinnan från hjärta till huvud. 1 samma stund männen som sitt högsta mål satte att utbilda sin känsla därhän, att de funne sin rikaste kraftutveckling i barnkammaren ; i samma stund kvinnokönet som sitt högsta mål satte att utbilda sig så, att de funne sin rikaste kraftutveckling på yttre områden, då bleve allt förvirrat. Resultatet blir lika oriktigt, om vi säga 2 x 2 = 5 som om vi säga 2x2=3. Det senare liknar misstaget rörande kvinnan före emancipationen, det förra misstaget efter den. Fruktbar för den, som vill gå högre i matematisk kunskap, är satsen: 2x2 = 4. Fruktbar för den, som vill att kulturen skall erhålla allt högre former, är antagandet att människonaturen har en oföränderlig grundlag: man och kvinna, en grundlag som Svedenborg — den djupaste ande, som i vårt land tänkt över könsproblemet — såg uppehållen ända in i de högsta himmels-sfärerna.*

Lika stor förvirring som det antagandet medför, att könsskillnaden är den lägre fysiska lagen medan det gemensamt mänskliga är andens högre lag, lika stor reda medföra dessa enkla analogi- och erfaren-hetsslut: att inom andens område härskar samma

* Se Svedenborg: Den äktenskapliga kär-

leken, nu helt tillgänglig i svensk översättning. Men redan i min ungdom var Atterboms sammanfattning av dess grundtankar en av mina väckelser i hithörande ämnen.förhållande som inom kroppens, d. v. s. att, jämte många stora, gemensamt mänskliga likheter vissa fundamentala olikheter finnas. Huru djupa och stora dessa äro, kan blott en i full frihet fortsatt utveckling för båda könen visa. Denna utveckling skall troligen, sedan den ej av emancipationen sned-vrides, förete en allt rikare assimilering å vartdera könets sida från det andras kulturfond, men tillika en allt rikare differentiering av vad de ömsesidigt frambringa.

På denna väg skall frigörelsen bli verklig för den kvinnliga övermänniskan som för vardagskvinnan, för undantaget som regeln, för den typiska, allmänt kvinnliga begåvningen som för det kvinnliga sekular-snillet.

Den frigörelse, som uppställer likhet med mannen såsom målet, har däremot vållat ett nytt ofantligt tryck på flertalet kvinnor, en oerhörd överansträngning för de många, som icke tillhöra undantagen.

Genom att under årtionden nästan varje vecka ha sett någon yttring av det nya tryck, som »emancipationen» medfört, har det blivit mig klart: att detta tryck för det första kommer därav, att kvinnosakens flesta anhängare lagt tyndpunkten av sin argumentation och sina strävanden på vad kvinnan en gång skall komma att bli; på

hennes bragder inom det intellektuella området, på hennes jämlikhet med mannen i detta som i alla andra avseenden.

Vad har småningom blivit följden av att där förlägga tyngdpunkten?

För det första att hela det oändligt betydelsefulla studiet av kvinnans liv som könsvarelse blivit förbisett; otaliga iakttagelser ha blivit försummade, genom vilka djupet och finheten i kvinnonaturen kunde framgått lika klart som genom hennes andliga produktion. En abstrakt och ogenial, till sina yttersta följder kultur- och lyckofientlig, syn på kvinnan har kommit i stället för den rika, sammansatta, individuellauppfattning, som medtagandet av det könsliga momentet kunde medfört.

För det andra har intresset i kvinnosaksssträvandet samlat sig omkring den ogifta kvinnan, medan man förbisett den betydelsefullaste nydaningen: den av den gifta kvinnans ställning.

Den gifta kvinnans äganderätt och myndighet omfattades under 1870-talet med livligt intresse. Nu har detta hos oss så svalnat, att Föreningen för gift kvinnas äganderätt dog en stilla sotdöd och begrovs i tysthet som självspilling.* Och den dog ej, emedan den nått sitt mål, långt därifrån! Ännu är den gifta svenska kvinnan lagligt lika omyndig — i fråga om sina barn, sin person, sitt arbete, sin egendom — som dårar och brottslingar! Detta vidunderliga missförhållande ta de flesta ogifta kvinnor lugnt. Varför? Emedan de alltmer flyttat blicken till kvinnans yttre arbetsområden och alltmer förbise var kvinnans verkliga maktområde finnes, var hennes krafter framför allt borde frigöras och utvecklas genom den ansvarskänsla, som endast fullt mänskliga rättigheter skänka.

För det tredje eggas kvinnorna till ivrig tävlan med männen, men icke av personlig ärelystnad, ty personligt ärelystna kvinnor äro ännu sällsynta. De eggas av en brännande iver, ett religiöst nit, kan man nästan kalla det, i kvinnosakens tjänst. Fina, ömtåliga naturer med rik begåvning spränga sönder sig; andra, medelmåttiga, tvinga sig mot sin innersta håg till arbeten och studier med vilka de, trots all trötthet och missräkning, hålla i — för kvinnosakens skull! Ty männen skulle ju annars håna den kvinnliga svagheten, mena de. Deras arbets- eller examens-resultat ha sedan blivit förhärligade av kvinnosakens målsmän som märkliga yttringar av kvinnokraft, medan man finner som den naturligaste sak i världen att en yngling når liknande resultat. Och detta skymmer

* Samtidigt börjar den vaknande kvinnorörelsen i Frankrike och Tyskland med fullt skäl sätta den gifta kvinnans rätt främst på sitt program.än mer de unga kvinnornas syn för det verkliga värdet av vad de, tack vare sin överansträngning, uppnå.

För det fjärde har hela kvinnans utveckling till verklig individualitet, andlig hälsa och styrka genom studierna blivit förfelad. Ty flickorna ha — i jämlikhetens intresse — fått lida detsamma som det manliga släktet under nuvarande vansinniga skolsystem.

För det femte ha kvinnorna med jämlikheten för ögonen, även utan att tvingas av brödnöden, kastat sig in på arbetsområden, där de sällan känt lyckan av en verklig kraftutveckling.

För det sjätte har hvinnosaksrörelsen företrädesvis riktat sig på att för överklasskvinnor lätta möjligheten till andlig utveckling och ekonomiskt förvärv i jämlikhet med mannen, men hela det stora flertalet av underklassens kvinnor har man därunder lugnt sett komma in under ett allt hårdare arbetstryck.

För det sjunde ha de andligt arbetande och med männen samarbetande kvinnorna för sig uppsatt manliga resultat som mål. De ha sålunda försummat att uttrycka sin säregna, kvinnligt-andliga personlighet genom sitt arbete, ett arbete, som de dessutom ofta kastat sig på endast drivna av villfarelsen att andlig produktion är det andliga adelsmärket. Därigenom har en sorglig dilettantism blivit mer lockande än arbetet med verkligt värdefulla kulturuppgifter.

För det åttonde ha de allmänt kvinnliga verksamhetsområdena — hem och familj — blivit ringaktade, som ett lägre arbetsfält än de yttre verksamhetsområdena, och de gifta kvinnorna ha därför alltmer känt sig som ett slags andliga fattighjon.

Och slutligen, för att fylla det heliga niotalet, ha en del kvinnosakskvinnor själva blivit dogmatiska eller ytliga,

med en alltjämt stigande benägenhet att förenkla alla problem för att få dem att gå samman med deras teori.

Min djupa övertygelse är att det enda, kvinnosaken behöver för att rätta alla dessa snedvridningar ochväxa kraftigare än någonsin, är just detta nya, som jag velat rikta tanken på: nämligen att man bör flytta tyngdpunkten av sin bevisning från allt det, man hoppas att kvinnor en gång möjligen kunna komma att göra, till vad de redan gjort för kulturen.

I stället för det förödmjukande erkännandet, att kvinnan i årtusenden låtit sin andliga utveckling hämmas, icke av något för hennes innersta väsen avgörande, utan av mer eller mindre starka tillfälligheter, vinna vi då den för vår självkänsla förlösande vissheten: att vi i själva verket alltid satt in alldeles lika stora värden i kulturen som mannen, ehuru ej likartade.

Och ur denna självkänsla kan växa en strålande segervisshet, en okuvlig frimodighet. Då kan det verkligen bli slut på det eländiga talet om »bara en flicka», ett tal som i så många hem lagt sitt mögel över flickans själsförmögenheter och skapat denna brännande känsla av blygsel och bundenhet över att vara »bara en kvinna», åt vilken Fredrika Bremer, Camilla Collett, Mathilde Fibiger, Ernst Ahlgren och så många andra kvinnor givit hjärtskärande uttryck.

Då skola vardagliga kvinnor jämte snillekvinnor alla tillsammans kunna träda fram och med stolt tillförsikt säga männen:

Vår insats i kulturen är hemlivets humanisering. Denna insats har varit lika oumbärlig för släktet som den manliga insatsen. För att alltmer värdigt fylla denna uppgift, behöva vi, ha vi rätt till alldeles samma möjligheter för individuell utveckling, bildning och arbetsval som mannen; alldeles samma rätt att, gifta eller ogifta, vara fullmyndiga; alldeles samma rätt att ta del i stiftandet av lagarna, som inverka på hela samhället och då även på våra säregna uppgifter. Vi ha samma rätt att helt leva på vårt eget ansvar; att gå våra egna vägar till lycka och harmoni. Att vi, emedan vår uppgift var en annan, blevo avstängda från full tillgång till den manligakulturfonden, detta var lika orimligt och till lika stor skada för det hela, som ifall mannen blivit avstängd från full tillgång till den kvinnliga kulturfonden. För de båda områdenas friska liv, för de båda könens fulla tillägnelse av varandras olika tillgångar är obetingad frihet för båda könen det oeftergivliga livsvillkoret.

Talar kvinnan innerligt och ihärdigt på detta sätt, då skall mannen slutligen lyssna. Ty då har hon hela verklighetens vittnesbörd, alla erfarenhetens tusende stämmor, som förstärka ljudet av hennes egen. Talar hon så, skall hon slutligen vinna allt vad hon önskar och mycket förr, mycket lättare, än om hon lägger den väsentliga vikten vid en intellektuell jämlikhet mellan könen, vilken endast finnes till som en mycket omtvistlig och i alla händelser mycket avlägsen framtidsmöjlighet.

X.

Jag vill nu söka ge några antydningar om det sätt på vilket den ovan nämnda ändringen av kvinnofrågans taktik torde komma att öva ett lyckligt inflytande inom de områden, där de antydda missriktningarna uppstått.

Den gifta kvinnans ställning bör då komma i främsta rummet.

Det finnes möjligen kretsar, dit tidsrörelserna så långsamt tränga, att den ogifta kvinnan där ännu anses som en slags »underklass» och endast den gifta kvinnan som en socialt betydande person.

Men visst är att den missaktning, som före kvinnofrigörelsens tid lådde vid den »gamla mamsellen på överblivna kartan» eller vid »blåstrumpan», den har nu inom vida kretsar blivit överflyttad på de gifta kvinnorna.Till en del ha dessa sig själva att skylla, att makans och moderns kall fallit i anseende. Ty intet kall i och för sig berättigar till aktning, ifall det icke fylles med en insats av personlighet.

Men nu är det tyvärr så, att den obetydligaste lilla kvinnovarelse kan bli maka och mor. Sedan tidernas morgon ha milliarder kvinnor innehaft denna uppgift och skött den ömsom väl och ömsom illa. Det är således en gammal banal historia, mena många. Och trots alla de granna orden — från män som kvinnor — om makans och moderns höga kall, så har allt det oerhörda maktmissbruk, som kvinnorna på detta sitt högsta livsområde gjort sig skyldiga

till, psykologiskt fått till följd, att såväl män som dugliga, utåt verkande kvinnor se ned på kvinnoarbetet i hemmet så som en, av fraser mer eller mindre väl maskerad, humbug. Så länge ännu många kvinnor vårda sina hustruliga, moderliga och husmoderliga plikter på ett slött, slentrianmässigt, andefattigt sätt, under en pietetsfull kult av strunten, med en trång synkrets och ett armt hjärtelag för allt, som ligger utom deras egen lilla synkrets — så länge vinner icke det äktenskapliga ståndet sin fulla aktning. Man skall fortfarande höra att det »icke måtte vara någon konst» att fylla den uppgiften, när den och den »hönshjärnan» räcker till för densamma.

Men om sålunda en god del av skulden till äktenskapets förringande ligger hos de gifta kvinnorna själva, så har även emancipationsrörelsen sin dryga del av ansvaret.

Genom att uteslutande rikta intresset åt de yttre arbetsområdena ha de ogifta kvinnorna försummat att undersöka om verkligen »hönshjärnorna» räcka till för hemmets uppgifter. De ha förbisett att, när dessa uppgifter ypperligt fyllas, bli också de stora andliga uppgifter, vilka kräva att alla en kvinnas krafter äro väl utvecklade och väl använda. De kvinnor, som känt glädjen av ekonomiskt oberoende, ha framhållit att endast yrkesarbetet skulle kunna göraäven den gifta kvinnan verkligt oberoende. De hade i stället bort framhålla: att kvinnans arbete inom hemmet bör behandlas så att det gör henne lika ekonomiskt oberoende som arbetet utom det.

Det är otvetydigt, att just den före äktenskapet sig själv försörjande kvinnan, som uppger sitt yttre arbete för hemarbetet, skall känna det hårt att som gåva av sin man motta, vad hon för sina enskilda utgifter behöver. Och detta är ofta orsaken till den iver, med vilken hon vill behålla sitt yttre arbete. Det all kvinnlig värdighet nedsättande guerillakriget mot mannens plånbok, som ger skämttidningarna en så stor del av deras stoff, detta föres icke av den vid självförsörjning vana kvinnan. Hon försakar tvärtom i det längsta för sin egen person, hellre än att »be om pengar». Och den varmaste kärlek hindrar ej att hon, för var gång hon »ber», känner saknad efter sin oberoende flicktid, då hon regelbundet lyfte sitt arbetes välförtjänta lön.

Ett förslag * som troligen skulle bidraga att höja hustruns självaktning jämte mannens uppskattning av hennes arbete, är att, sedan makarna beräknat vad hustrun som ogift av sin lön måst avsätta för sina levnadsomkostnader — dem mannen nu bestrider som ersättning för hennes arbete i hemmet — han därjämte, ifall han kunde, regelbundet lämnade henne den summa, hon som ogift kunnat disponera utöver vad hon behöver för sina levnadskostnader. Hur liten denna summa än kunde bli, hustrun skulle dock känna den som »sin egen»; hon skulle icke behöva klaga — som man nu ej sällan hör även de lyckligaste hustrur göra — att de nödgas taga av mannen allt, ända till pengarna att köpa hans egna julgåvor, medan de som ogifta njöto den fulla glädjen att kunna ge av sitt eget arbetes frukter.

Det ekonomiska oberoendet är en integrerande del av varje utvecklad människas självaktning. Innan det därför blivit lag att den hustru, som äger någon

* Se öppet brev till August Strindberg av Elna Tenow.förmögenhet, själv råder över den, sedan hon i sin mån bidragit till de gemensamma levnadskostnaderna och sed att den, som ingen förmögenhet har, för sitt ofta ansträngande och utslitande arbete i hemmet göres så ekonomiskt oberoende som förhållandena medge, kan man förstå att den gifta kvinnan — även när förvärvstvånget icke nödgar henne — gärna söker förena sitt förra yrke med sin husliga uppgift.

Men för att icke en sådan värdesättning av hustruns arbete skall vara en orimlighet, måste också hennes praktiska arbete i hemmet bli en allvarlig arbetsinsats.

Jag talar nämligen om det arbete, som kunde uträttas även av lejda händer och således verkligen kan värdesättas. För hustruns i djupaste mening personliga arbete inom hemmet måste alltid lönen förbli av andlig art: där är själva arbetet också lyckan.

När kvinnorna få upp ögonen för de summor av intelligens och känsla, som de faktiskt redan satt in i kulturen — genom att fostra det nya släktet, vidga det sympatiska känslolivet, ordna hemmet, utföra dess arbeten och leda förbrukningen — då skall det gå upp för dem huru omätligt det enskilda livets alla värden än ytterligare kunna höjas, när kvinnokraften, helt frigjord och utvecklad, ger sig åt hemarbetet. Ett äktenskap, ett hemliv, ett barns

uppfostran skola genom några århundraden av full kvinnlig kraftutveckling komma att skilja sig lika mycket från även det bästa äktenskap och hemliv, den bästa barnauppfostran i nutiden, som europeiska förhållanden i dessa avseenden nu skilja sig från australnegrernas.

Men denna utvecklings villkor är: att kvinnorna som högsta mål för sitt kulturarbete sätta fullkomnandet av äktenskapet, hemmet och uppfostran.

Om kvinnorna icke inspireras av dessa uppgifter som av en religion, av en konstskapelse, av en vetenskaplig forskning; om de icke inse att fulla förverkliganden på dessa livsområden kräva den högsta spänning av deras själs- och hjärtekrafter, lika väl som detstora andliga skapandet kräver det, då bli vi aldrig på dessa områden fria från vad Ehrensvärd kallar flärd: det vill säga »ett sken av saken», i stället för saken själv.

Det gamla hustruidealet — att lyda, tiga, tåla och blunda — var djupt fientligt mot det fulla förverkligandet av äktenskapet.

Det nya ideal enligt vilket — som motsats till denna självutplånelse — bland annat en yttre verksamhet göres till villkor för den gifta kvinnans självhävdelse, är icke eftersträvansvärt.

Det eftersträvansvärda målet för kvinnans och mannens ställning i äktenskapet är bådas »självhävdelse under självhängivenhet». Det är emedan kvinnorna ej förstå detta, som man så ofta ser en begåvad ung kvinna stanna i sin utveckling efter äktenskapet.

Äktenskapets första uppgift är att genom tvenne personligheters harmoniska förening tillfredsställa bådas livskrav. För att detta skall kunna ske så, att den myndiga, självförsörjande, utvecklade nutids-kvinnan blir helt tillfredsställd, måste varje prick i äktenskapslagarna, som i något enda avseende ger mannen makt över hustruns person, hennes arbete, hennes stånd och villkor, hennes egendom, hennes barn, utplånas. För att äktenskapet skall bli fullt värdigt måste också den lag, genom vilken den ena parten kan tvinga den andra kvar mot sin vilja, upphävas.

Det är dock ej ensamt på de gällande äktenskapslagarna det beror, att kvinnorna alltmer anse äktenskapet ur stånd att ge deras väsen harmoni, att tillfredsställa deras högsta livskrav.

Kvinnornas känslor inverka även på männens uppfattning av äktenskapet. Vad som icke ger lycka åt den ena, ger det heller aldrig på längden åt den andra; och om den ena ser ned på det äktenskapliga livet som något lågt, bli båda lidande därav. Detta betraktelsesätt är ofta den utvecklade mannens, som har en»självutplånande» eller låg hustru. Men det är ännu alltför ofta den utvecklade kvinnans gent emot hela äktenskapet som sådant: samma sjukdomsfenomen som under medeltiden. Lika naturligt som det är att en sund och utvecklad kvinna, i sin varelses finaste fibrer, ryser vid blotta tanken på ett äktenskap under andra villkor än ömsesidig, sympatisk kärlek, lika oheligt, lika onaturligt är det, att mången annars sund och utvecklad kvinna, i våra dagar känner äktenskapet, även under förutsättning av en sådan kärlek, som en kränkning av sin finaste personlighet, ett tvång på sin frihet, ett avdrag i sin mänskliga värdighet.

Orsakerna äro för många och djupa att i detta sammanhang kunna utredas. En av dem är visserligen den hos män vanliga bristen på känslofinhet. En annan av dessa orsaker — och det är denna jag vill betona — är även den grundvillfarelse, av vilken jag överallt spårat verkningarna: den att självhävdelse göres identisk med intellektuella yttre uppgifter och självutplånelse med de inre, med hemuppgifterna. Lycka kan den utvecklade nutids-kvinnan självklart endast känna i äktenskapet, ifall hon inser, att det är där hon kan erhålla sin fullaste individuella frigörelse, där hon kan få det rikaste bruket av alla sina krafter till det med dem avsedda ändamålet.

Någon har sagt, att erotiken åtminstone under en tid av hennes liv gör även vardagsmänniskan genial. Ett träffande ord för den själens spänstighet, den expansiva kraft, den oändliga livsfullhet, som det är den erotiska känslans makt att meddela. Att, för vissa naturer, trohet visar sig så oändligt svår, att de så ofta drivas att älska på nytt, detta har sin djupa psykiska grund däri, att de sålunda åter och åter leva om den livsberusning, det alla frigjorda krafters jubel, som erotisk lycka meddelar.

Äktenskapsfrågan är framför allt frågan om att rädda denna lyckokänsla undan tidens och samlivets förslöande inverkan.Därför måste samlivets former bli friare^ emedan själva innehållet sålunda bättre kan bevaras; därför måste kvinnan lära sig betrakta äktenskapet — såväl om hon ser tillbaka i tiden som in i framtiden — såsom sitt snilles stora epos, vilket hon alltmer konstnärligt skall fullkomna.

Ty här är kvinnan genom utvecklingen vorden den, som äger den största genialiteten. Hon kan bevara sin kärleks ungdomliga spänstighet ända in i ålderdomen. Ej sällan ser man en mor med vuxna barn ännu som en sjuttonåring älska sin man. Men i de allra flesta fall har hon icke brukat denna sin egen känslas styrka rätt. Genom ovisa anspråk eller slavisk självutplånelse eller osköna vardagsvanor eller styv självhävdelse har ur hennes hand glidit spiran i det rike, där mannen fortfarande är kung, men där hon till sin sorg ej längre är drottning. Hon har icke förstått, att det behöves tusenfalt rikare tillgångar för att bevara än vinna kärlek; en oändligt mycket större insats av behag, av smidighet, av en all formalism och slentrian undanfejande ungdomlighet. Hustrun bör visserligen vara i stånd till det andliga utbyte, där den utvecklade kvinnan och mannen ge varandra all den sympatiska vänskapens rikedom. Men hon måste även äga gåvan att leka och att le, lika väl som att tala allvar, tänka stora tankar och känna djupa känslor.

Garborg säger om Jonas Lie — äktenskapets diktare framför någon annan i vår tid — att för honom är »äktenskapet ett heligt, spänt allvar, ett längtansfullt sökande av varandra; ett energiskt hävdande av sig själv för att ge sig själv; en städse växande förståelsens innerlighet. Äktenskapet är ett förhållande, som hela livet igenom måste fördjupas och därför är det verkliga äktenskapet så sällsynt, ty det kräver fullödiga människor.»

När kvinnan utvecklas till en fullödigare personlighet, då skall hon ej blott själv bättre förverkliga utan även lära mannen förverkliga äktenskapet under sådana former, som ge bådas individualitet en alltstörre rörelsefrihet. Ty vad som i de flesta fall skapar olyckan i äktenskap, som dock börjat med den varmaste kärlek, är att först har olikheten i varderas väsen, utövat tilldragningen. Men sedan är det just dessa olikheter, som visa sig ej kunna uppgå i en harmonisk enhet. Ingendera låter olikheten bestå, utan strävar att upphäva den, genom tryck på den andras personlighet. Det är detta — och jämte detta så många andra av äktenskapets invecklade problem — för vilkas lösning den kvinnliga egendomligheten torde komma att visa sig som den framför allt geniala, när kvinnan en gång på allvar börjar begrunda dessa problem.

Kvinnan har redan — samman med de stora diktarna — i hög grad höjt både mannens och sin egen äktenskapliga »standard of life». När man framhåller som exempel på huru själfulla kvinnor varit olyckliga i samlivet med stora män och i samband därmed betonar: att männen mer måste dela sitt själsliv med hustrurna ifall icke dessa, med sin nuvarande utveckling, skola känna sig nedtryckta inom hemmets värld; när man befarar att den utvecklade framtidskvinnan kanske ej kan erhålla en sig värdig man — då visar detta ett förbiseende av utvecklingen.

Mannens behov av sympatiskt samliv med sin hustru; hans aktning för hennes personlighet, hennes självverksamhet, hennes behov av utveckling, äro i den grad stadda i tillväxt, att jag endast inom min krets skulle kunna anföra nästan alla de, under de sista tio åren bildade, hemmen som bevis för mannens nya syn på äktenskapet. Antagandet att mannens erotiska förfining icke ens skulle vara börjad, är ett djupt misstag. Genom att mödrarna och fäderna icke blott medelbart inverka på barnens känsloliv utan medvetet söka odla de sympatiska känslorna, förfina och fördjupa dessa hos gossen som hos flickan, så finnes ingen fara att »framtidskvinnan» skall sakna en sig värdig man. Jo, så till vida, som aldrig någon man i någon tid varit eller kommer att bli fullt värd den djupaste kärlek,som den till sitt erotiska väsens hela härlighet utvecklade kvinnan kan ge — en sanning, den såväl de största diktare som de största dramatiska konst-närinnor uppenbarat.

Vad sekularsnillena angår, så torde — vare sig att makan är ett manligt eller kvinnligt geni — det alltjämt förbli den svåraste uppgiften i människolivet, näst efter att själv vara ett snille, att vara gift med ett sådant. Trots själva Dantes sublima erotiska idealism kunna vi vara vissa att, hade Beatrice verkligen varit förenad med honom, då torde de ord, hon av honom hört på jorden, icke alltid samklingat med dem, varmed han skildrar henne i Paradiso.

Äro båda makarna stora snillen, då torde uppgiften bli ömsom mer, ömsom mindre svår för båda. Men en sådan konjunktion av stjärnor har världen tills vidare endast en gång sett, nämligen makarna Brow-ning. Jag lämnar således sekularsnillen ur räkningen, då jag ställer framtidsäktenskapets horoskop, och vågar förutsäga att, om kvinnan sätter in sin personlighet i att förverkliga detta, då kommer det för hustrur som män att bli en allt fullkomligare foTm av mänsklig tillvaro.

Mycket, vilket nu hedras som sedligt, skall då varda brännmärkt som osedligt; mycket, som nu kallas osedligt, skall då varda godkänt av en djupare etisk syn på tillvaron. Men utvecklingens stora framgångs-linje skall då som nu säkerligen sträcka sig mot idealet:

»En man för en kvinna, en kvinna för en man.»

XI.

Den alltmer framträdande uppfattningen av äktenskapet, som ett för den själfulla, personligt utvecklade kvinnan nedsättande livsförhållande, gäller isynnerhet den sida av äktenskapet genom vilket släktet fortlever.Det är en egendomlig företeelse, att medan forskningen kastar allt klarare ljus över moderskapets betydelse för släktet, visa kvinnorna själva en allt större benägenhet att se ned på denna sin egen högsta kulturuppgift.

En av vårt lands främsta vetenskapliga auktoriteter på detta område sade mig nyligen att man rent biologiskt kan bevisa: att det, som gjort människan till människa, som givit henne hela hennes oerhörda överlägsenhet i kampen för tillvaron — för en del organismer börjad redan före födelsen — det är arten av det mänskliga moderskapet redan på det fysiska området, innan det andliga momentet hunnit tillkomma.

Ju innerligare nämligen sambandet blivit mellan djurmodern och avfödan; ju längre avfödan varit beroende av moderns näring, dess högre ha dessa djurtyper utvecklat sig. Just det långvariga sambandet med och beroendet av modern ger åt människobarnet tillfälle att bruka allt, vad det mottager ur moderorganismen, endast för sin utveckling; befriar det från nödvändigheten att förbruka något av sin kraft i kampen för tillvaron, till vilken det således under hela sin långa, uteslutande receptiva utvecklingsperiod i mångdubblad grad rustas. Ju mer den period förlängts, då barnet lever av och genom modern, dess starkare och rikare blev dess utveckling. Kulturens uppgift — att lindra och lätta de villkor under vilka kampen för tillvaron äger rum — har sålunda, som sin allra tidigast verkande representant, modern. Ju längre följd av ypperliga mödrar en släkt ägt, ju bättre den modersvård varit som de lämnat barnen, dess vissare kan man vänta en kulturens övermänniska ur denna släkt.

Naturen och historien giva således tillsammans stöd för min sats: att kvinnans höjda intelligens-utveckling blir av föga betydelse för släktets utveckling, för kulturens verkliga framtid, ifall kvinnorna därigenom komme att sky moderskapet eller att frambringa en svag avkomma. Är icke »generationens

10. — Missbrukad kvinnokraft.helighet» den djupaste känslan hos kvinnorna själva; inse dessa icke att deras högsta kulturuppgift är att föda och fostra ett, av sundhet och styrka strålande, nytt släkte — då får deras folk, deras ras icke på längden något gagn av sina kvinnors duglighet inom den materiella eller andliga produktionen. Ty det folket och den rasen skola småningom upphöra att finnas till bland dem, som verka i kulturens tjänst.

Erfarenheten med avseende å antalet kvinnor som, på grund av studier eller arbete, fysiskt och psykiskt överansträngda inträda i äktenskapet, är i detta avseende allvarligt väckande.

Dessa kvinnor bli ofta alls icke mödrar; eller bli mödrar till svaga, stundom abnorma barn; eller kunna icke själva ge sina barn den första näringen.

Att liknande tecken av obenägenhet för eller oförmåga att mäkta moderskapet förut framträtt; att de även nu framträda också av helt andra skäl än kvinnors överansträngning, detta minskar icke vikten och vidden av en varning till kvinnosakens målsmän att de icke, från sitt håll, skola bidraga att öka ett ont, som kan bli av den mest ödesdigra art för folken.

Det mest väsentliga, den unga flickan borde lära, nämligen de villkor — gällande för moder som fader — utan vilka barnens andliga och kroppsliga hälsa icke erhåller en fast grund, detta får hon icke lära. Hon får sällan en

allvarlig uppfostran för det stora livsområde, där hon en gång kan komma att verka, en uppfostran, som i främsta rummet måste medföra den religiösa vissheten: att endast i en hel, ömsesidig kärlek finnes »generationens helighet»; endast genom den fylles det första villkoret för att de barn, som genom henne erhålla livet, också skola inträda i detta med utsikt till andlig och kroppslig hälsa.

Under senaste tiden har jag hört flera uttryck av unga flickors harm över att jag vill reducera dem till — »bara mödrar»! En uppgift, för vilken de mena att någon intelligensens utveckling icke skulle varabehövlig, och i vilken ingen rikare insats av deras personlighet skulle kunna göras!

Så länge de båda orden — »bara mödrar» — glida över unga kvinnors läppar, behöver jag icke andra skäl för att motivera mitt uppträdande i denna fråga!

Samma genomgripande väckelse med avseende å vad äktenskapet i anda och sanning bör och kan vara, behöver det unga kvinnliga släktet med avseende å vad moderskapet bör och kan vara.

Men varken äktenskap eller moderskap nå upp till sitt högsta mått av sundhet och sanning och skönhet förrän man lyckats utbyta det av kvinnoemancipationen uppställda målet — kvinnans jämnhöjd med mannen inom hans livssfär — mot målet: hennes utveckling till den högsta höjd inom sin egen.

Så länge detta ej skett, skola de med barnens fysiska vård till stor del upptagna, unga mödrarna frukta att förslöa sin andliga varelse och tro sig underlägsna de kvinnor, som ute i livet fylla en arbetsuppgift. Först när de unga mödrarna inse, att deras uppgift kräver icke blott all deras kärlek och deras fysiska krafter, utan även det rikaste och bästa av deras själskraft, då skola de befrias från den känsla av underlägsenhet, som de nu plågas av, gent emot de utåt arbetande medsystrarna.

Björnsons djupa ord: En moder lider fra den dag hon blir det, hava sin allra djupaste sanning just för den utvecklade kvinnan. För henne blir uppfostrans problem det oerhört sammansatta: att låta barnet uppfostra sig själv, på samma gång som hon uppfostrar barnet.

Det är då hon kommer att inse hela ytligheten av den uppfattning, som gör kvinnans individuella utveckling liktydig endast med kunskapstillägnelse och materiell eller intellektuell produktion, eller med den karaktärsutveckling, som ett yttre arbete skänker. Visserligen skall den unga modern finna, att allt detta kan ha givit henne månget nyttigt hjälpmedel, menän oftare att hon därigenom dock icke fått något av den mest oumbärliga beredelsen för moderskapets sammansatta uppgift.

Hon vet t. ex. sällan de enkla grunderna för ett naturenligt levnadssätt, varigenom hon för sig själv kunde lätta det fysiska moderskapets möda, något som framför allt är av vikt för att moderns krafter skola frigöras eller sparas åt den andliga delen av moderskapet.

Hon känner icke praktiskt, ofta ej ens teoretiskt, hur hon bör vårda barnets kroppsliga hälsa.

Hon är ofta icke i stånd att meddela barnen den första undervisningen.*

När en mor allvarligt hänger sig åt sitt kall, då skall hon mer än en gång beklaga att hela hennes ungdomliga strävan mer riktades på att »bli något» än att vara något; att hon icke hann att vinna den allsidigare utveckling, som kunde gjort henne till en mer fast och fullödig personlighet.

Ty en sådan personlighet krävs för moderskapet i lika hög grad som för äktenskapet.

Ja, moderns egentliga uppgift består mindre i att göra än i att var a.

Huru livsbestämmande en mors personlighet är för ett barn, visar oss senast Viktor Rydbergs historia, han som vittnat: att han innan fem år av sin mor mottog sin egentliga uppfostran och att denna mer än något annat bestämt hans livsåskådning.

Ett så djupt inflytande som denna mor övar ingen mor på ett spätt barn genom vad hon säger, utan endast genom vad hon är; genom personlighetens utstrålning av ljus och värme, en strålglans, vilken barnet sedan lägger som guldgrund under hennes helgonbild.

Vilka kvinnor äro de, som med de innerligaste känslor fästa sönerna vid hemmet? Icke alltid de

* Se i detta avseende mina artiklar Hemlöshet och Själamorden i skolorna först tryckta i tidskriften Ver dan di 1887 och 1891 omtryckta i Barnets århundrade.mest intelligent utvecklade, de mest kunniga, de utom hemmet mest verksamma.

Nej, de mödrar, vilka under hela livet leda sonen vid sitt förklädsband — så som Olof Stig skildrar det i sin vackra dikt — de äro ofta av ett helt annat, ett nu mycket sällsynt slag. Jag har stundom sett dem i det högförnäma hemmet, stundom i en prästgård på landet, stundom i ett bondhem. Jag har sett dem, ofta själva icke mödrar, men fyllande en mors plats i hemmet hos barnen i skolhushållet. Och jag ville vara diktare för att kunna skildra dessa modernaturer.

Ty endast diktaren kan ge ett levande intryck av deras djupa ro i sin egen naturs fullhet; av deras snabba, lyckliga hand med att ordna och ställa till rätta; deras breda, omhuldande godhet, deras rika kraft, som räcker till för allt och alla; för glädjen som arbetet, för allvaret som ömheten. När barnet håller denna mors hand, vågar det allt; vid hennes lovord känner gossen sig som karl. Lidelsen stillas när ynglingens huvud slutes mellan dessa starka, svala händer, och mot denna mors knä blyges han icke att luta ett av tårar badat anlete.

En sådan mor kan le bort sonens dårskaper och gråta bort en fläck på hans själ, ty hon ler vackert och hon gråter sällan. Hennes bannor äro sparsamma som hennes smekningar: båda bli sålunda oförgätliga. Hennes ömhet är verksam, ej ordrik; hennes krav blida men orubbliga. L i t — lit till hennes ord, till hennes hjärta, till hennes makt, det är vad hon i varje ögonblick som en himmelsk trygghet meddelar barnen.

Denna mor söka barnen därför genom hela huset, så fort de komma inom detsamma. Och finna de henne först vid spisen, sätta de sig på köksbordet för att berätta och fråga och därunder av hennes sunda, enkla, stora syn på alla problem hämta vishet och mod att lösa dem, allt ifrån skolans svåra läxa till livets svåraste uppgift.

Dessa moderlighetens stora konstnärinnor ärosällsynta som de stora skapande kvinnosnillena. Men med mycket mer visshet än i fråga om de senare kan man förutsäga: att dessa moderlighetens genier skola komma att framälskas ur kvinnosläktet, när hela detta släkte eldas av moderskapets religiösa inspiration.

Sålunda skola kvinnorna också lära sig att allt rikare bruka alla kulturens hjälpmedel för uppfostrans uppgift. Men de måste därunder fasthålla: att inga insikter dem befria från det kategoriska imperativet:

Var för det första, handla för det andra!

XII.

Dilettantismen i nutidens uppfostran yttrar sig framför allt däri, att mödrarna nu oupphörligt göra något för barnen, men icke i sig själva äro nog för barnen; att de övervaka, överuppoffra, överströmma med ömhet, rättelser, försiktighetsmått för själens diet och kroppens diet. De inse icke att all denna hetsiga plikttrohet är överuppfostran, och långt, långt skild från det slags uppfostran, som hos den nyss skildrade modern är omedelbar natur, men som en gång kan höjas till stor konst, till djup vetenskap. Denna konst består framför allt i att kunna begagna och understryka de erfarenheter, barnet helt naturligt gör, eller att skapa de behövliga erfarenheterna, där de icke omedelbart erbjuda sig själva. Den består i att ur var och en av barnets framträdande individuella egenskaper leta fram den positiva, den goda sidan och med detta godas hjälp övervinna den negativa, den onda sidan. Den består i att visa lika mycken hänsyn för barnets bästa egenart som man visar ett snille, och lika mycken aktning för dess rätt som man visar en konung.Den består i att äga livets eget stora tålamod att vänta på utvecklingen.

Den består i förmågan att med enhetlighet och följdriktighet dana hemmets jämna vardagsvanor och färgrika helgdags- och festvanor till orubbliga grundlagar, lagar ur vilkas efterlevnad de djupaste etiska intrycken och de käraste hemminnena fortleva. Det består i att genom godhet och glädje göra hemmets värld sådan, att barnets sunda och enkla lyckobehov där tillfredsställas. Men i denna konst kan ingen bli mästare, som ej själv bevarat det barnasinne, vilket inspirerar till fullt förstående av barnet.

Intet visar bättre hur litet uppfostran ännu blivit psykologisk vetenskap, än att — för övrigt kloka och goda — föräldrar pina sig själva och barnen genom att behålla det prygelstraff, vilket man inom det ena området efter det andra uppgivit som vanärande och odugligt för de vuxna samhällsmedlemmarna. Ehuru man för var gång hört förutsägelser, att man icke skulle lyckas finna andra korrektiv, så har man — sedan samhället beslutsamt avstått från spöstraff, hus-aga m. m. — utan svårighet funnit andra hjälpmedel för de vuxnas uppfostran. Ja, vid själva djurdressyren inser man alltmer att tålamod, följdriktighet och uppmuntran äro långt verksammare medel än stryk. Men för barnen behåller Europa ännu detta straffmedel!

Ehuru man vet att många familjer, att stora skolor — ja, hela folk, som det japanska — fullständigt avskaffat aga och därav sett endast goda, humani-serande verkningar, så har dock vikten av en verkligt mänsklig uppfostran ännu icke gått in i allmänhetens medvetande. För att rätta någon viss oart tillgriper man ännu det brutala medlet och tror det gagnande, när det visar sig ögonblickligt verksamt. Men alla andra, etiskt förvirrande och förstörande, verkningar därav, som på längden göra sig gällande, dem ser man däremot icke!Först när man blir övertygad att tortyrmedel äro lika demoraliserande för barnets karaktär som förnedrande för uppfostrarens intelligens och personlighet, då kan man börja tala om att man lärt sig a b c i uppfostrans vetenskap.

Ett annat område, där uppfostran är lika ovetenskaplig som på straffens, är lekens och över huvud i fråga om att sysselsätta barnen. I stället för att låta dem själva dana sina leksaker och därunder njuta konstnärens eller uppfinnarens fröjder — eller endast ge barnen de leksaker, med vilka de sedan i oändlighet kunna leka vidare, under ständigt nytt bruk för fantasi och uppfinning — ger man dem dyrbara, fullfärdiga leksaker, vilka icke ge fart åt uppfinning eller inbillning. Därför kastas de snart sönderbrutna i en vrå — sedan de stegrat barnets anspråk, slappat dess förmåga av glädje i det enkla, eggat dess fåfänga att ha det bästa av allting och dess lystnad att få allt, vad det ser!

Hur få föräldrar ha ännu ens en aning om lekens uppfostrande betydelse! De skulle annars låta barn-kammarpallen få fortfara att vara släde, ångbåt, vag-gon, säng, brunn och hundra andra ting! De skulle med största omtanke skaffa barnen rum och frihet att leka. Men även av dem obevekligt fordra att leka själva, icke låta dem, som det nu sker överallt, hänga på de stora — i främsta rummet på modern — för att bli roade.

Medan modern ganska sällan bör leka med barnen, endast ordna för deras lek, så är det en annan daglig glädje, som hon i stället borde bereda dem: den att »hjälpa till», att känna sig nyttiga, att få pröva sina krafter på alla, inom deras möjlighet liggande, små husliga uppgifter. Modern passar nu upp barnen, liksom hon roar dem. Hon berövar dem i båda fallen deras yppersta uppfostringsmedel, självverksamheten. Hon försummar att väcka den känsla, om vilken det träffande blivit sagt, att den »innehåller hela sedelagen i fickformat», nämligen ansvarskänslan. Honöveruppoffrar sålunda sig själv till skada för barnens moral och sina egna nerver.

Huru få föräldrar förstå att väl bruka ett annat av uppfostrans viktigaste hjälpmedel, böckerna! Det vill säga de böcker, som barnen för varje ålder böra äga: de få klassiska barnböckerna och sagosamlingarna; de av världslitteraturens mästerverk, av historiska, geografiska och naturvetenskapliga arbeten, som barnen kunna tillägna sig. Barnen äro ypperligt rustade för att hämta andlig näring ur det ypperliga. Men i stället låter man dem förslöas och förkonstlas av barnböckerna, som beröva dem all håg och förmåga att leva i de verkliga böckernas värld, där intrycken bli mest oförgängliga när de mottagits i barn- och ungdomsåren. Att inom barnets räckhåll bringa det yppersta och att låta det själv välja bland detta, allteftersom det finner böckerna »roliga» — detta är en sida av uppfostrans vetenskap, om vilken icke ett hem av hundra ännu har en aning. Man köper leksaker för femtio kronor, när man köper böcker för fem — ehuru det omvända vore det för barnets andliga hälsa gynnsamma.

Dessa antydningar äro nog för att visa: att det är oändliga vidder, som åt alla håll öppna sig, när man verkligen vill behandla uppfostran som vetenskap.*

* De flesta mödrar veta intet om hela den nya vetenskapliga litteraturen om barnets själsliv, lika litet som de läst den pedagogiska litteraturens klassiker. Av den förra vill jag bland annat påpeka Bernard Pérez ypperliga arheten: L'é d u c a t i o n morale dés le berceau samt L'art et la poésie de 1'enfan t. Av mera vetenskapligt

intresse äro hans stora arbeten över Les trois premiéres années de 1'enfant samt L'enfant de trois å sept ans. Ett grundligt vetenskapligt arbete är Preyers utmärkta: Die Seele des Kindes, som finnes i en större och en mindre, mer populär upplaga. Vidare Herbert Spencer's Uppfostran, Rousseau's E m i 1 e (som båda finnas i en god, svensk översättning) samt den av direktör O. Salomon på Nääs utgivna, förträffliga serien av klassiska pedagogiska arbeten.Uppfostrans vetenskap kräver icke att modern ständigt skall syssla med barnen — den kräver tvärtom att hon mycket mer än nu skall låta dem sköta sig själva. Men den kräver att modern under barnets tidigare år nästan ständigt skall vara det nära, för att kunna leda dess erfarenheter och vaka över dessa erfarenheters verkningar, dem hon vet måste bli långsamma. De dilettantiska uppfostrarna vänta ofta av barnen — ehuru de ej väcka — en ansvarskänsla och plikttrohet, en sanningskärlek och viljekraft, som de flesta vuxna icke visa under hela sitt liv.

Ju mer modern andligt höjer sig själv, dess mer skall hon finna att hon i sitt barns far erhåller en medarbetare, den oumbärligaste av alla. Faderlig-heten har visat sig lika möjlig att stegra och fullkomna som kvinnans moderlighet. Varje särskilt hem, liksom samhället i dess helhet, kan heller icke umbära fadern ehuru det innerligast behöver modern. Men just denna utveckling av faderligheten blir en av moderns främsta uppgifter, ifall hon med fullt förstående vill fylla plikterna mot de varelser, dem hon givit en far då hon blev deras mor.

XIII.

Det torde nu vara klart för alla, att det icke är barnafödande, under vilka villkor som helst, jag kallar moderlighet; att det är något djupare än moder-skapet i dess vanliga mening, jag åsyftar.

Det torde även vara klart att jag endast talat emot strävan att förena ett yttre arbetsområde med modersplikterna. Däremot kan en mor, som låter barnen redan tidigt öva sin självverksamhet, mången gång i hemmet sköta något arbete — t. ex. inom småindustrien, konstslöjden, den andliga produktionen — ifall hon icke låter detta helt uppsluka sig, utanger det andra rummet. Och i de flesta fall kan hon, genom ihärdighet och vakenhet, lyckas att under barnens späda år, när hon ej är helt upptagen av deras vård, finna tid till självutveckling, till samlande av de kunskaper och odling av de gåvor och intressen, för vilka hon längre fram inom samhället skall finna ett vidare fält, och dem hon redan förut medelbart kan bruka som rådgivande, inspirerande och eggande vid mannens arbete.

Det är förunderligt, att man kunnat läsa det föregående och påstå: att jag vill stänga modern från all yttre verksamhet, i samma andedrag som jag säger att hon bör medverka att omskapa både skola och samhälle! Icke lär hon göra detta genom att hela sitt liv sitta inburad i sin barnkammare och höja fromma önskningar till världsstyrelsen! ? Vad jag betonat nu som förut, det är den hemlöshet, vilken särskilt i större kulturcentra blivit följden av moderns ivriga verksamhet utåt och den överskattning, som denna verksamhet erhållit, på grund av åsikten att för hemplikterna behöves så föga av en kvinnas intelligens, att hon måste söka utväg för denna på annat håll! Det har blivit anmärkt att det just är från de utvecklade kvinnornas håll, som många nyttiga reformsträvanden utgått. Ty dessa förstå, som hustrur och mödrar, mer klart vilka missförhållanden, som böra botas. I detta kan jag med så mycket mer skäl instämma, som jag just hoppas att kvinnans lust att uppresa sig mot missförhållandena, blir en fram-tidsdanande stormakt! Men vad jag funnit anledning att påpeka, det är den begränsningens lag, som gör att något alltid glider ur ens grepp då man omfattar för mycket.

Kvinnan skall snart, i fråga om yttre verksamhet, lära sig den äkta, lugna självbegränsningen, om hon endast genomglödes av vissheten: att hon blott har rätt att ge samhället den tid och den del av sin personlighet, som hennes hem icke omedelbart behöver. Då ordnar sig allt till full harmoni mellanhennes yttre och inre sfär. När kvinnan själv ej blott kallar utan behandlar uppfostran som sitt högsta värv, då skall hon tvinga samhället att i lag och sed erkänna att det så är. Då skall hon vinna samma rätt över barnen som fadern. Ja, jag hoppas en större, nämligen sålunda att i tvistiga fall, då rätten synes väga lika, moderns vilja blir den i sista hand avgörande för son som dotter. Ty i regeln kan hon, genom sin kvinnliga väsensgemenskap, bättre än fadern förstå vad dotterns väl kräver. Och genom den naturens mystiska ordning, som oftast gör sonen till moderns andliga arvtagare — liksom dottern oftare till faderns — skall hon bättre än fadern förstå även sonens sanna bästa.

Då skall — inom ett nytt samhälle — modern tillförsäkras allt vad hon behöver för sitt och sina barns rikliga uppehälle, så länge hon ger dem den första vården och den grundläggande uppfostran — den mest mödosamma och betydelsefulla. De för uppfostran särskilt begåvade mödrarna kunna sedan på skolans område finna sitt förvärvsarbete. Det torde då bli mödrarna som, både i hemmet och skolan, verka för att de unga uppfostras så att de icke oberedda åtaga sig föräldraskapet, för vilket — huru skiftande och sammansatt än den enskilda tillämpningen blir — dock vissa grundsanningar teoretiskt kunna inhämtas. Jag har alltid tänkt mig kvinnan, gift eller ogift, som mannens samarbeterska på alla områden, ända upp till statsstyrelsen och lagstiftningen. Så har jag menat att den fullt utvecklade moderlighetens frälsande makt skall bli verksam i full frihet och under fullt ansvar. Så har jag förutsett, att den skall komma att medverka vid omdaningen av det nuvarande hemmet, skolan och samhället.

De, som icke förstått detta, hava gjort sig mycken möda att — missförstå. En verksamhet, som jag vill se börja vid vaggan, men sträcka sig genom hela samhället ända upp till den lagstiftande myndig-heten, synes mig äga hela livets omkrets! Icke blir denna omkrets trängre, därför att jag framhållit: att alla radier, som dragas från densamma, böra föras tillbaka till centrum: kvinnans personlighetsförhållan-den som hustru och mor, ifall hon uppnår lyckan att helt förverkliga alla sitt väsens möjligheter. Och slutligen sagt att, även om kvinnan ej omedelbart kommer att fylla moderlighetens uppgift, så bör dock hjärtpunkten i hennes verksamhet vara en i mänsklighetens tjänst omsatt moderlighet.*

* I samband med mitt tal om moderligheten har jag ställt talet om freden. Jag har därvid naturligtvis blivit mött av invändningen: att rustningar äro villkor för freden och att forsvarsagitation är nödvändig som väckelse av den fosterländska offervillighet, utan vilken vi icke kunna bli nog rustade för att bevara freden. Men man har icke med ett ord besvarat min anklagelse: att vår forsvarsagitation utmynnat i en krigsagitation; att de rustningar, vi gjort för freden, blivit brukade som hotelse mot freden!

Detta faktum är, kort och gott, domen över försvars-agitationen som helhet tagen, ehuru mången enstaka, där verkande kvinna kan frikännas från all medveten del i dessa försvarsrörelsens följder.

Genom dessa följder uppenbaras att samma grundlag är gällande för allt kulturarbete: den, att man ej har kvar för ett ändamål vad man brukar för ett annat, den gäller även på detta särskilda område för kvinnans verksamhet. Hon kan ge sina örringar till försvaret — ty detta är ej en personlig insats, isynnerhet inte nu, när örringar äro ur bruket — och hon kan i tysthet »försaka» hop kronor till försvaret, utan att skada freden. Men hon kan ej göra en personlig insats, det vill säga: icke liva och leda sinnena till rustningar, utan att också väcka krigstankar; hon kan icke i sina söners hjärtan elda stridslusten utan att elda anfallshågen.

Om Sveriges avväpning har jag ej talat ett ord. Jag har sagt, att vår riksdag och regering med lugn besinning böra sörja för det nödvändiga försvaret, men att kvinnorna böra verka för en sådan omdaning av sinnena, att krig framdeles bli omöjliga — i stället för att, som en del svenska kvinnor nu under senaste åren gjort, hjälpaXIV.

I samband med moderns uppfostrande uppgift har jag även ställt en omdaning av det nuvarande skolsystemet. Såväl de, för kvinnans likställighet med mannen arbetande, kvinnorna som hemmen ha trott allt vara väl ordnat för flickorna, ifall de endast komme i åtnjutande av samma skol-, universitets- och fackbildning som gossarna. Det är den genom lik-ställighetsfanatism vållade blindheten för verkligheter på alla områden, som sålunda snedvridit flickornas uppfostran i samma riktning som gossarnas och som hindrat att de reformsträvanden, vilka från kvinnligt håll blivit gjorda, icke kunnat bli mer genomgripande.

När skolan sökt motverka mångläseriet, så har detta i regeln mött föräldrarnas motstånd; när skolan försökt främja samskoleidén, har detta strandat på konkurrensen med statens goss-skolor. Den svenska vanan av nästan kostnadsfri skolundervisning för sönerna har dessutom bidragit att hålla löneförhållandena nere för flickskolelärarinnorna. Ej blott lärarekåren själv utan även det unga släktet lider, ifall dess uppfostrare ej ha ro och råd att föra en tillvaro, som bevarar hälsa och harmoni åt kropp och själ. Och särskilt den kvinnliga lärarinnan, som genom sin moderlighetskänsla lever så starkt med och för barnen, som lider genom dessa och glädes genom dem,

till att uppflamma den mest dåraktiga och brottsliga krigslust, som någonsin vanärat vår nation.

»DETTA ÄR DETTA.»

Och det var detta, jag framför allt hade att säga vårt lands mödrar och uppfostrarinnor. Att jag icke blivit motbevisad av de fredsälskande försvarsvänner bland kvinnorna, som vederlägga vad jag icke sagt, men stå alldeles svarslösa inför vad jag sagt, behöver icke framhållas Jag har till och med fått mer rätt, än vad jag — å mitt lands och dess kvinnors vägnar — hade önskat.hon borde icke på det arbetsområde, där kvinnokraften i vår tid gjort sin mest betydande insats, bli utsliten genom dåliga arbetsvillkor, när redan själva arbetet är så utslitande.

Mödrarna, lärarinnorna, kvinnosakens målsmän borde alla gemensamt sträva att från botten omdana det nuvarande systemet för flickornas uppfostran. Men de ha i stället följt mönstren från det manliga.

Flickan liksom gossen behöver en sådan utveckling av sina allmän-mänskliga förmögenheter och individuella anlag, att hon dels vinner en viss grad av allmänmänsklig bildning, och dels möjlighet att försörja sig själv på ett yttre arbetsområde, ifall hon icke får sitt arbete i hemmet. Men dessutom behöver hon en utbildning, som gör henne i stånd att väl sköta detta senare arbetsområde, ifall det blir hennes.

Huru båda deras krav bäst kunna tillgodoses, därom kan jag ej här yttra mig.

Vad jag endast vill framhålla är: att den nuvarande skolan icke fyller sin uppgift, vare sig i ena eller i andra riktningen. Den är i varje avseende motsatsen till den ideala skola, där man lär för livet och icke för skolan.

Visserligen ha betydande kvinnliga krafter varit verksamma i reformatorisk riktning inom flickskolan och dessa reformer ha även någon gång kommit goss-skolan till godo.

Men även om alla dessa kvinnliga reformpedagoger hade haft full rörelsefrihet, så torde vi dock icke bland dem funnit den pedagogikens Messias, efter vilken tiden suckar. Ty denne blir icke av genus femininum.

Har nydaningsmannen en gång tänt den stora branden inom den urskog av fördomar, som är det nu rådande skolsystemet, då skola sedan alla goda kvinnliga krafter behövas för att tillämpa det nya ideal, om vilket redan nu de kvinnliga reformivrarna ha en profetisk aning och för vilket de i sin mån bereda »tidens fullbordan». Så mycket kunna vi veta om framtidensskola, att den blir en samskola, där redan i barndomen den växelverkan mellan könen börjar, som kan få sin djupaste betydelse i äktenskapet, men som även åt varje annat livsområde skall meddela sundhet och skönhet.

Samskolan har redan visat sitt modifierande inflytande på vissa av könens ömsesidiga svagheter. Flickan lär att arbeta ej blott med flit utan ock med förstånd; hon får ett vaknare intresse för själva studiet, hon vinner mer koncentration och allvar, mer förmåga att skilja huvudsak från bisak; en hel del flärd och ytlighet i hennes lynne motarbetas. Gossen förfinas i sitt väsen och humaniseras i sina känslor, förädlas i sin uppfattning av känslolivets värden. Denna ömsesidiga mildring av ensidigheterna i det kvinnliga och det manliga skaplynnet, är väsentlig för en lyckligare sammanlevnad i äktenskapet och för ett lyckligt samarbete på alla områden.

Men i samskolan måste den allra största differentiering äga rum med avseende å tider och sätt för de båda könens arbete liksom för de olika individernas arbete. Skolans timplaner måste bli ungefär lika många, som barnens antal. Framför allt måste skolan upphöra att — utöver de enklaste elementen — vilja meddela en likformig bildning. Skolan skall hjälpa varje barn att finna sin egen väg. Och, ju mer begåvade barnen äro, dess mindre skall man befatta sig med dem, endast ge den ledning för självstudium, som för varje ålder och begåvningsgrad är behövlig. I form av studieplan, kontroll av skriftliga redogörelser, av stundom återkommande tentamina, då och då av ett väckande och orienterande föredrag, böra de ovanligare begåvningarna erhålla den hjälp till självstudium av några ämnen åt gången som är grunden för all äkta och djup bildningstillägnelse.*

Jämför man sådana barn, som undsluppit nutids-skolan — men i stället haft rik tillgång på böcker, samt frihet att fördjupa sig i vad de älska — med

* I några tyska reformskolor tillämpas nu — 1913 — dessa 1896 som »vansinne» ansedda idéer!även den yppersta skolas lärjungar, då äro resultaten i den grad till skolans nackdel, att man står häpen inför naturens underbara förmåga att hitta rätt, när den får frihet att gå sin egen väg. Medan alla skolans många utmärkta lektioner, i de många dagliga ämnena, beröva lärjungarna lust till självverksamhet och förmåga att reda sig själva, samt att läsa för sig själva; medan de förslappa alla intryck, genom att hopa dem; försvaga minnet, matta det individuella anlaget och släcka kunskapshågen, hur är det med dessa andra, fritt utvecklade barn? De ha läst böckerna själva; de ha levat i dem, fördjupat sig i dem, tills de blivit deras andliga egendom; de kunna omsätta sina insikter från ett område också på ett annat; de kunna bruka sin vana att reda sig själva, för att ta sig fram på områden, där de äro främmande och sålunda själva fullständiga sina insikter; de hitta runt om i bildningens hela värld, så att de kunna gå än i ena, än i andra riktningen, dit kunskapshågen kallar dem. De kunna använda kartor, uppslagsböcker, lexikon och andra hjälpmedel — som skolbarnen annars äro vana att läraren lär dem begagna — framför allt kunna de bruka sina ögon och tankar. Skolans, av utmärkta lärare matade, lärjungar stå håglösa och redlösa framför andra uppgifter än de av läraren förberedda.

Mänsklighetens kunskapsfond är nu bliven så stor, att skolan måste avstå från att meddela lärjungen annat än de första elementen, jämte färdigheten att sedan själv finna sin väg i kunskapens värld, för vilket man behöver en livstid, icke en skoltid. Endast genom att skolan erbjuder möjlighet till och ledning i självstudium, kan den nu mera meddela en bildning, som är anda och sanning. Och på samma gång får skolan icke upptaga mer av barnens tid, än att de hinna leva även under studierna; att de kunna bliva delägare i hemmets arbeten och plikter, av ungdomens fröjder och frihet.

Framtidens skola skall visserligen hos flickan som gossen väcka pliktkänslan att en gång som med-

11. — Missbrukad kvinnokraft.borgarinna och medborgare tjäna samhället. Men på samma gång skall den, som oavvisligt villkor för all stor duglighet, framhålla: att envar söker sitt allra egnaste område. Hela skolans verksamhet går nu i rakt motsatt riktning: att lära envar fuska på alla andras. Utan någon som helst känsla av över- och underordning kunde gossen och flickan sålunda lära sig, både vad som är nyttigt för den ena att göra likt de andra, och vad som är bäst att envar gör på sitt eget sätt.

De skulle lära sig respektera sig själva och varandra, ej blott inom det gemensamma mänskliga området, utan även i sina egendomligheter som tillhörande var sitt kön. Deras framtida uppgifter som man och kvinna borde icke vara ett i skolan beslöjat ämne, såsom det i många skolor fortfarande är, trots den väldiga väckelse, Björnson för en del år sedan åstadkom.*

Innan ungdomen lämqar framtidsskolan, borde en fader bland lärarna kring sig samla ynglingarna, en moder bland lärarinnorna ungmörna och giva dem den mest heligt väckande religionsundervisning, som åt mänskliga väsen kan meddelas: den att deras egen varelse är en helgedom; att den högsta kult, åt vilken denna helgedom är vigd, är danandet av ett alltmer gudalikt människosläkte.

XV.

Den differintiering, som i samskolan måste äga rum mellan gossar och flickor, gäller framför allt deras arbete under övergångsåldern, då den tid, flickan anstränger sig med studier, ofta skadar henne och nästan alltid är förspilld. Det är under dessa år, den kraftutsugning äger rum, som sedan hämnar sig på flickans

* Se Det flager i Byen Og paa Havnen.och medelbart på hela släktets hälsa. Ingen hälsovård, gymnastik eller idrott kan motverka detta, endast ett helt nytt system för flickans uppfostran. Skol-kursen borde vara slut omkring 14—15 år och sedan ett par år ägnas åt utbildning för hemmets uppgifter och läsning efter eget fritt val, varigenom flickan vann tid och ro att finna om och åt vad håll, hon sedan ville fortsätta sin fackliga utbildning.

Men beredelsen för hemmets uppgifter — vare sig den sker inom eller utom hemmet — måste tas allvarligt och icke dilettantiskt.*

Det här sagda gäller flertalet. Andra måste ju genast in i förvärvsarbetet. Mot somliga unga flickor skulle det vara grymhet att alls ta dem från studierna under några år; mot andra att tvinga dem att alls utbildas i husliga sysslor.

Särskilt bedrives stor synd mot den kvinnliga individualiteten genom att skolan och hemmet, med eller mot deras anlag, tvinga alla flickor att lära finare handarbeten. Över huvud torde

— som en av mina angripare framhållit — handarbetet ha varit och fortfarande vara ett av kvinnokönets allra största hinder för en rik andlig utveckling, emedan det tämt tankarna och hållit dem nere i en liten rymd, där blott sällan en konstnärlig insats adlat arbetet. Handarbetet för prydnadsändamål är

— då det ej blir yrke — enbart nöje och blir ett hinder för kvinnans själsodling, så länge hon betraktar

* I detta fall har en framstående norsk skolföreståndarinna gjort ett utmärkt uppslag. Hon har med sin skola förenat en hushållsskola och gjort till villkor, för att där motta eleverna, att — ifall den unga flickan ej fortsätter studierna eller icke söker sig arbete utom hemmet — hemmet skall använda henne, men ej på lek, utan mot lön och i en tjänares ställe.

På detta sätt får hemarbetet, som nu ofta med skäl av de unga flickorna ej anses som »riktigt» arbete och som ej bereder dem någon egen inkomst, ett nytt och allvarligt skaplynne. Resultaten av denna idé lära också hava visat sig ypperliga, med avseende å hemmens lika väl som döttrarnas trevnad och glädje.handslöjden som »arbete», men läsandet av en bok som från »arbetet» tagen tid.

Om den unga flickan sedan längre fram genomgår en sådan kurs för barnavård, till vilken jag skisserat planen, så torde hon erhållit den utbildning, som hennes säregna kall som husmor och mor kan komma att kräva.

Men även för dem, som icke ha tid eller råd eller håg att genomgå dessa särskilda bildningsanstalter, bleve ett i den nyss antydda riktningen omdanat skolsystem av det djupaste medelbara inflytande med avseende å deras utbildning för plikterna i ett möjligt äktenskap. Flickan skulle fostras för detta genom att hela hennes bildning blev verklighet i stället för flärd, självverksamhet i stället för efterhärmning, självtillägnelse i stället för inproppande.

Ty om en personlighet på ett enda område vinner kärlek till det äkta, så inverkar detta på alla andra livsförhållanden. Århundraden ha gått utan att kvinnan vaknat till insikt om att hennes stora livsuppgift var så allvarlig, att hon för den borde förberedas. Detta århundrades utvecklade, för kvinnofrigörelsen verkande kvinnor ha med all rätt framhållit betydelsen av flickans allmänbildning, bland annat även ur synpunkten av kvinnans uppgift som mor och maka. Men sedan ha de skaffat henne denna bildning på den manliga studievägen, utan att fråga sigom kvinnan på denna väg nådde målet!

Det är hela det nuvarande uppfostringssystemets svåraste skuld, att det förfuskar den utveckling till fullödig personlighet, som är oumbärlig för makan och modern, ända från det äktenskapliga samlivets unga, hänförande lycka och ned till det tillfälliga samarbetet med de människor, dem de husmoderliga plikterna sätta kvinnan i beröring med.

Detta är det nuvarande systemets oerhörda underlägsenhet gent emot det gamla systemet. Där var heller icke fråga om någon utbildning för kvinnans säregna kall. Men utan boklig lärdom blev kvinnandär utbildad till en personlighet, endast och allenast genom att hon i sitt arbete hade med verkligheter att göra: en omfattande, i hemmet driven, produktion av förnödenheter; ett arbete genom vilket betydande värden skapades; en från barndomen vunnen vana att handla på eget ansvar, under uppfyllande av dagliga, omfattande krav på trägen pliktuppfyllelse. Sålunda blev den gammaldags husmodern, som saknade kunskaper, dock bildad både i fråga om intelligens och karaktär; så blir ofta allmogekvinnan ännu i dag en mvcket mer fast och samlad personlighet än överklasskvinnan, med mer reda och förståndsskärpa.

Det enhetliga, det i en viss riktning samlade har nämligen en utomordentlig makt att fördjupa och utveckla hela personligheten.

Det splittrade, mångfrestande har däremot en utomordentlig makt att förytliga och förslappa hela personligheten, att skapa flärd.

Under en sådan saklig uppfostran, vilken jag nyss framhållit som idealet, kunde flickan däremot redan under

läroåren sätta in sitt individuellt mänskliga, liksom sitt säregna kvinnliga väsen i arbetet.

Nu syftar hela skolan, studentexamen och allt examensväsende, endast att frambringa kopior. Särskilt lyckas detta väl med flickorna, emedan dessa vanligen ha ett mindre utpräglat intellektuellt skaplynne; emedan de äro mer mottagliga, mer smidiga, och skolan således ännu bättre kan lyckas utplatta dem än gossarna. Ty en prägel utplånas ju lättare ur ett mjukt än ur ett fast ämne.

En flicka med ett bestämt stort anlag, i riktning av vilket hon sedan kan fortsätta sina studier och finna sitt arbete, skall genom den nyss antydda individuella utvecklingen ha god utsikt att, inom sitt område, giva kulturen äkta kvinnliga värden.

Ty så skola kvinnorna få mod att söka sig sin egen form, sitt eget uttryck, sin egen väg till resultaten. De skola — på samma gång de av de manliga kamraterna lärt sig lugnare och djupare arbets-metoder — få förmågan att självständigt bruka metoderna; att djärvt sätta in sin personlighet i arbetet, d. v. s, ge sin fantasi, sin känsla, sin tanke, sin forskning, sin kritik rörelsefrihet.

Endast för några dagar sedan hörde jag från en elevskola att de karlavulnaste arbetena — men därför icke de kraftigaste — utfördes av de kvinnliga eleverna! Endast för några veckor sedan hörde jag från en högskola, att just frånvaron av tro på det för dem själva egendomliga, just ivern att eftergöra det manliga sättet att lösa uppgifterna, hämmade de kvinnliga eleverna.

Man kan lätt förstå att härmningen vållas av skräck för all den fattiga, tama, tomma, mustlösa, blodlösa fruntimmersaktighet, som nu spökar runt om som nionde gradens dilettantism. Men inte hjälpes detta med att kvinnan för sig sätter upp manliga arbetsideal. Det hjälpes endast genom att ett verkligt, allvarligt urval äger rum; att endast de, som till de vetenskapliga och konstnärliga uppgifterna drivas av inre nödvändighet, ägna sig åt dessa. Dylika unga kvinnor behöva sedan varken härma andra mäns ej heller andra kvinnors arbeten, utan endast se djupt nog in i sin egen varelse, ur vilken de ha att hämta de ingivelser, som skola komma dem att — huru stort eller huru litet deras arbetsresultat sedan än må bli — dock i och med detta giva ett värde.

Endast så kan en verklig erfarenhet vinnas om djupet och omfånget av kvinnans andliga begåvning, om dess likheter eller olikheter med mannen; endast så skall man upptäcka var den har sin styrka och sin, med styrkan sammanhängande, begränsning.

Jag har anfallit den kring sig gripande benägenheten att mäta kvinnokraftens resultat efter manliga mått, bland annat just emedan detta hindrar att vi utveckla, stegra och verkligt frigöra den kvinnliga personligheten. Redan nu borde därför alla föräldrar, som kunna låta sina döttrar följa en mer individuell studieplan, upphöra att rikta dem till studentexamenoch hellre låta den kunskapssökande dottern, under sakkunnig ledning, fördjupa sig i något visst studium, än med mångläseri nöta bort sin håg och sina anlag. Ifall dottern har ett bestämt arbetsmål i sikte, är ju ännu ofta studentexamen ett nödvändigt ont, och inga föräldrar kunna då ta på sitt ansvar att avhålla dottern från densamma. Men att betrakta denna examen som ett gott i stället för ett ont, detta är föräldrarnas nuvarande, stora misstag. Visserligen är den ju ett mindre ont, än att den unga flickan skulle slarva bort sin ungdom utan något allvarligt arbete alls. Ty att lära arbeta med vad det vara må, är bättre än att fåfäng gå.

Men större andligt fattigdomsbevis för föräldrarna kan väl icke gärna tänkas, än att de ej skulle vara i stånd att för sin dotter ordna andra studier, när de en gång äro så bemedlade, att de ha råd att låta henne »ta studenten»!

Om endast en gång den villan utrotas, att studentexamen är den bästa möjliga studieplanen, skola anstalter uppstå, som tillgodose behovet av fortsatta studier på ett för vuxna flickor lämpligt sätt.*

Genom en sådan utbildning vunne den unga flickan dels verklig arbetsglädje under sina studier, och dels mer mogenhet att välja ett, sin innersta

* Jag påminner här om fröknarna Rossanders forna lärokurs, vilken jag och många andra tacksamt minnas, emedan denna kurs gav tillfälle till fortbildning genom regelbundna serie-föreläsningar, där man själv fritt valde den eller de kurser, man ville följa, vare sig med eller utan tentamina, och där de yngre och äldre kvinnor, vilka

begagnade sig av detta bildningsmedel, helt och hållet skötte sig själva, med frihetens och det egna ansvarets lyckliga verkan på den personliga utvecklingen. Nu sättes den 17-, 18-åriga flickan på skolbänken i studentexamens-fabriken; kontrolleras och behandlas som barn — lärarna skola t. ex. kalla eleverna vid namn, i stället för den titel, de bruka då de träffa dem i sällskapslivet 1 — och hållas stramt i de fasta kursernas, förhörens och betygens ledband, med det resultat, att eleverna ofta äro hållningslösa, osjälvständiga skolflickor vid den ålder, då de borde vara personligt präglade unga kvinnor.personlighet motsvarande, arbete. Bleve hon sedan gift, skulle hon — genom den uppfostran, som verkligt, djupt personligt arbete i en riktning skänker, genom erfarenheten av den glädje, den andliga växt, den levande innehållsrikedom, som det äkta på varje område förlänar — ha erhållit den yppersta beredelse att med hela sin själ och hela sitt hjärta fylla makans, moderns och husmoderns pliktområde. Hon kunde dit medföra något av samma personlighetens fasthet som våra stammödrar, men tillika den personlighetens fullhet, den rika utveckling av intelligens, av känsla och skönhetssinne, varigenom hon kan flytta makans, moderns och husmoderns plikter upp i en sfär, om vilken nutidens kvinnosakskvinnor ej ens börjat drömma drömmar.

När man med avseende å mitt tal om att kvinnan i främsta rummet bör vara maka och mor, svarar: att detta ju icke är något nytt; att detta ju just är vad de konservativa i alla tider sagt och alla kvinnor innerst önska, upprepar sig den gamla historien om Columbi ägg.

Min maning är lika enkel och lika ingripande, lika gammal och lika ny, som i varje särskilt fall maningen: att återgå till sig själv.

Varje kulturförlopp, som stiger från det enkla till det sammansatta, genomlöper ett splittringens skede, innan det vinner en ny, högre enhetlighet.

När någon sedan börjar tala om denna högre enhet, tro de längst tillbakablivna, att det är det ursprungliga enkla, man förordar. De, som bekämpat detta enkla tillstånd och infört det rörligare och rikare, tro däremot att det är detta man bekämpar. De förra glädas åt, de senare beklaga den »återgång», som båda förutsäga.

Under tiden står det lilla fåtal, som aldrig ger sig hän åt något parti, stilla och forskande inför den urgamla sanningen.

Och de upptäcka slutligen att denna ler emot dem med ett förnyat anlete.XVI.

Återgången till sig själv, till urnaturen, till det stora, hemlighetsfulla, som är livet — denna återgång är det mest betydelsefulla drag i hela sekelslutet.

Genom att tränga djupt in i alla de företeelser i kvinnans liv, som sammanhänga med det faktum att hela hennes varelse är till ej blott som individ, utan som omslutande släktets framtid, skall man till sist erhålla verkliga uppenbarelser om vad kvinnans natur är, som kön och som individ. Det är ur vår innersta, hemlighetsfulla naturgrund, som individualiteten utgår. De gemensamma kunskapsresultaten, släktets samfällda sätt att ordna tillvaron, äro ett ständigt intrång på originaliteten. Det geniala skapandet är alltid ett utbrott, som stör ordnade resultat. Och så äro även vissa yttringar av urnaturen. Snille och brott, individualitet och abnormitet, tillgång och begränsning, alla kvälla de ur samma källa: det organiska livet. Vad människan är, skild från detta organiska liv, veta vi icke. Att människoanden i denna tillvaro är ett med sin organism och av denna bestämmes, det veta vi. Men det är från död bokstavs-tro till levande tro, detta vetande nu börjat övergå. Ju innerligare den samverkan blir mellan biologi, psykologi, sociologi, etik och estetik, vilken redan är började, dess rikare former skall ej blott kulturen utan det individuella livet antaga.*

* Numera professor G. Steffen har i detta avseende haft ett yttrande som så väl belyser denna min tanke att det här må anföras:

»Kontakten med vild natur, i oss och utom oss, är den oumbärliga, livsstärkande förutsättningen för all sund, varaktig civilisation. Kulturens problem är att harmonisera vildhet med civilisationsmedlen: lag, stat, äktenskap, moral, industri och så vidare. Således blir kulturen konst. Således måste de ovannämnda civilisationsmedlen vara underordnade vildheten — ty anden är mer än formerna. Således är den stora faran i kulturutvecklingen den, att

civilisationsmediens hejdlöst framskridande utveckling —Mitt föredrag om Missbrukad kvinnokraft var ett försök att, från kvinnans första och allmännaste väsensbestämning, från vad hon av urnaturen är — moder — leta mig fram till orsaken för hennes svaghet i vissa riktningar, hennes styrka i andra och att därur dra vissa slutsatser om de områden, där hon har utsikt att bli av allt större betydelse för kulturen, när hennes säregna krafter bli fullt utvecklade och frigjorda.

Den regeln att, när man särskiljer, bör man börja med de väsentliga, de starkast framträdande väsens-bestämningarna, var den jag följde, i tanke att kvinnorna ägde någon förmåga att skilja huvudsak från bisak, regel från undantag. Jag uttryckte mig i korta, aforistiska satser, ty jag antog att man sedan skulle komma att tänka vidare själv — det enda sätt på vilket man tillägnar sig en tankegång.

Jag brukade anekdoter och bilder för att snabbt belysa, emedan jag antog att man förstod humor och poesi.

I stället har man —• när jag sagt att kvinnans svaghet (och styrka) består i att ej kunna lära sig att 2x2 = 4 — framvisat kvinnliga studentexamensbetyg med laudatur i matematik! När jag skildrat hängiven-

enligt sina egna lagar och för sin egen skuld — skall kväva, försvaga, korrumpera, för mycket tämja och osjälv-ständiggöra vildheten i oss. Moralen får ej tillintetgöra vårt goda samvete att känna, tänka och handla »omoraliskt» — hur skulle eljes moralen kunna utvecklas? Lag och stat få ej bryta sönder vår kraft att i en eller annan form göra revolt. Industrien får ej göra oss så flitiga, så arbets-hungriga, så ekonomiskt förtänksamma och ordentliga, att vi ej längre kunna lättjas, lättsinnigt förakta omtankan för bröd och husrum, dagdrivarmässigt kontemplera och njuta tillvaron i stället för att utilitaristiskt bearbeta den. Och all denna fara finnes. Må kvinnan skydda mannen mot den, och mannen skydda kvinnan 1 Det är en av naturens djupsinniga meningar med att ha två kön. Därför bör man som första och sista lösen för all kvinnoemancipation fordra: att kvinnans högsta ärelystnad skall vara att bliva vad hon ä r, att varda vad hon av sin natur ä r.»heten med E. B. Brownings bild om pärlan som smälter i vinet, har man frågat om rhenvin eller rödvin vore lämpligast? Fantasirika kvinnor ha hänsynslöst biktat: att de lika väl som gossar gjort odygd i barnaåren; vänliga kvinnor ha försäkrat, att män visst icke kasta ut de blommor, de satt på deras arbetsbord. Indiskreta kvinnor hava röjt den stora hemligheten: att även män drömma om hemmets lycka eller sakna den! Det är således en oändlig mängd värdefulla upplysningar, väckande tankar och rika erfarenheter, som genom den kvinnliga polemiken i tryck och tal kommit mig till godo. Ingen har dock varit värdefullare än den ur mångfalden framgående enhetliga bilden av — kvinnologiken!

När jag i mina föredrag talat om tvenne slags människor, genomsnittsmän och -kvinnor samt undan-tagsmän och -kvinnor, så borde det dock varit tydligt: att jag icke menar att samma saker gälla för genomsnittet och undantaget, varken mellan könen inbördes eller mellan genomsnittet av ena könet och undantaget av det andra!

Att sålunda det fantasirika och begåvade flickebarnet är uppfinningsrikare och livfullare än den vanliga pojken; att det stora manliga snillet — om vilket jag yttrat, att det förenar både kvinnans och mannens styrka — kan äga oändliga djup av mystik; att den stora kvinnliga filantropen eller regenten eller vetenskapsidkaren även har mycket av den manliga klarheten och förståndsskärpan, detta ha m ä n — tack vare deras oblyga vana att tänka logiskt — förstått. De veta att sinnlighet är alla sinnens sunda liv och icke endast det, som fruntimren mena; att den är ett grundvillkor för allt skapande; att den med intensiv kraft funnits hos alla stora andar; att denna energi icke ensam förbrukas för skapandet utan också vänder sig till livet; att denna livsberusning kan föra — och alltid någon gång i hans liv fört — det stora manliga snillet i närheten av någon form av förnedring, det må för övrigt stråla i den mest obe-fläckade klarhet. Den stora skillnaden mellan manligt och kvinnligt snille ligger mindre i livsintensiteten än i utslagen av denna; däribland det, att mannen genom sin förnedring kan stiga till högre andliga höjder; att han växer av fallet som av upprättelsen, av dårskapen som av visheten. Av alla livets erfarenheter, låga som höga, kan han hämta näring för sin genius, medan kvinnans högsta inspiration ytterst sällan vunnit något av att hon prövat det låga.

Vad jag betecknat som grunden för genomsnittsmannens större insats på vissa områden, är hans större förmåga av initiativ, av vågsamhet, av energi i sina företag, av förståndsreda, beräkning och klarhet, av fysisk och psykisk kraft och uthållighet.

Vad jag betecknat som grunden för genomsnitts-kvinnans större insats på vissa områden, är hennes större förmåga av innerlighet i känslan, av poetisk och artistisk livssyn, av glädje och behag, av en, logik och kalkyl besegrande, mystik.

Och liksom tillvaron behöver de allmänna manliga egenskaper, i vilka mannens styrka finnas, behöver tillvaron de allmänna kvinnliga egenskaper, i vilka kvinnans styrka finnes. För att båda könens krafter skola bli insatser i kulturen, måste båda utvecklas, men utan att därigenom förlora annat än sina svagheter; båda måste lära av varandra, men dock energiskt förbli sig själva.

Detta kvinnans innersta »sig själv», som jag önskar att kvinnorna skola börja upptäcka i en ny, rikare mening, är moderligheten.

Emedan kvinnorna veta så oändligt litet om sig själva, så ha de antingen kallat detta tal gamla, förnedrande fraser eller osunda, osedliga nyheter.

De ha blivit vilda — ehuru ej i Laura Marholms mening av ordet — över påståendet: att kvinnan icke kan ha mannens utåt skapande energi, när hennes organism och hennes själ mera än hans tagas i anspråk för släktets skapelse.

Men de ha rusat förbi följdsatsen: att, ehurukvinnans erotiska liv och hennes moderskap i e n riktning måste verka hämmande på kvinnosnillets kraftutveckling, så är det på samma gång just ur sitt erotiska och moderliga väsen, som den snillrika kvinnan fortfarande skall skapa sina yppersta verk. Om jag å ena sidan framhållit hennes begränsning i en viss riktning — nydaningens, de originella initiativens, de explosiva idéernas — så har jag i samma bestämning, som innesluter begränsningen, funnit den för kvinnan säregna styrkan på det geniala området.

Kvinnans begränsning blir för det första en yttre.

Om hon blir mor och själv vill vårda och fostra sina barn, så mister hon för sin produktion alltid något antal av sina bästa och kraftigaste år; år dem de med henne samtida män, som verka på samma område, fritt kunna bruka till sin utveckling och sin produktion. Även om man alltmer kan hoppas att mannen skall få tid, tillfälle och håg att medelbart och omedelbart undanröja en del hinder för hustrun, så är dock hennes känsla så uppsugen av hennes innerligaste förhållanden, att hon icke lätt vinner den grad av inre rörelsefrihet, som en produktion av andligt slag kräver.

Ofta blir saknaden av moderskapet ett hinder. Dem, vilka mena att jag glömt de många barnlösa kvinnorna — gifta som ogifta — då jag sökt finna de framtida möjligheterna för kvinnans likställighet med mannen i produktion, vill jag påminna om det djupa ordet om m: me de Qirardin: »Hon sörjde de barn, hon aldrig ägt.» En sådan sorg suger även kraft. Men om således moderskapet och moderligheten ständigt kräva offer, som minska antalet av kvinnliga snillen eller av dessa snillens verk, så blir det som sagt dock dessa moment, vilka ge den högsta betydelsen åt de verk, som frambringas.

Ännu aldrig blev ett stort snilleverk danat av en kvinna, vilken ej levat fullt eller åtminstone djupt som kvinna.

Att sekundära värden också äro värden behövericke bevisas och så mycket mindre, som det är från och med sekundära värden till inga värden alls, som den övervägande delen av produktionen, manlig som kvinnlig, består!

Men jag har talat om det yppersta från båda hållen.

Och då finna vi, att den innerliga modersömhet — som under verkligt moderskap troligen berövat litteraturen en George Eliot — nu blev det högsta i hennes geni; alldeles som den nu är det högsta hos vår Selma Lagerlöf, vilken med ömhetens smältande guldtoner genomtränger den fantasiens blåa skymning, i vilken hon ser sina gestalter. George Sand — vars erotik var på det djupaste ett med hennes moderlighet — var framför allt inspirerad av den senare känslan, när hon gjorde sitt flammande uppror mot den äktenskapliga osedligheten, isynnerhet den, att lagen ger mannen en rätt, kärleken ensam kan skänka. Det var intensiteten i E. B. Brownings erotiska känsla, som kom henne att — trots förutsägelsen att hon genom äktenskapet valde döden — med riktig

instinkt välja livet. Och sålunda kom hon att dana den skönaste lyrik, en kvinna ännu skapat. Ty det var under ingivelsen av den lycka, hennes val skänkte henne, som hon diktade sina odödliga sonetter.

Den strof, med vilken hon anger den kvinnliga innerlighetens väsen:

»... to melt like white pearls in another's wine...»

denna strof står att läsa i det verk, där den, i sin härligaste personliga utveckling stadda, diktarinnan ger sitt livs erfarenhet.* Vad hon således menar med de orden, icke är det självuppgivande och självutplånande av den kvinnliga individualiteten och skaparkraften! Men jag borde begripit, vad sedan en åttaårig flicka lärt mig: att »poesi är för fint för publiken»; att denna antingen icke läser poesi eller icke förstår vad den läser!

Se Aurora Leigh.För mig äro däremot stora diktare profeter och deras poesi helig skrift. Jag drömde icke att jag kastade pärlor för en publik, som endast förstår att trampa sönder pärlor, när jag anförde ovannämnda strof ur min uppenbarelsébok i kvinnofrågan, den som redan vid tjuguårsåldern lärde mig:

»No perfect artist is developed here from any imperfect woman. Flower from root, and spiritual from natural, grade by grade, is all our life .. .»

XVII.

De stora kvinnliga diktarinnornas säregna styrka synes mig oemotsägligt uppenbara var det område finnes, där kvinnans snille når mannens höjd och var det icke så gör. Med avseende å idéer, finnes ingen snillekvinna, som är verkligt originell. Hon är påverkad av den eller de män, hon andligt eller personligt står närmast. M:me Qirardins kvicka infall om Oeorge Sand — att hennes verk bekräfta yttrandet: »le style c'est 1'homme» — gäller ej blott henne utan alla hennes medsystrar. Oeorge Eliots produktion gav diktens liv åt Comtes och Spencers läror; m: me Quyons »andlige son» var också hennes »andlige fader»; m: me Staéls uppfostrare var Rousseau — före Benjamin Constant och alla de andra!

* Den gamla sanning, för vilken tiden nu på ett nytt sätt blivit vaken, var för mig genom detta och många andra inflytanden en levande verklighet, innan jag tryckt en rad. När Strindberg kom med sin reaktion mot kvinnosakens överdrifter, var jag lika beredd att inse dess berättigande, som dess överdrifter — varom min uppsats om Reaktionen i kvinnofrågan, Revy 1886 bär vittne. Och när Laura Marholm med genial ensidighet gjort sina uttalanden, ha de icke lärt mig något nytt: det väsentliga i hennes tankegång var sedan länge min egen.Men varför uppräkna enstaka exempel? Hela den kvinnliga snillehistorien är ett enda, följdriktigt exempel på att kvinnans originalitet icke finnes på de områden, där mannens är kraftigast. Hennes originalitet är den, vilken gjort att Sapphos namn brinner som en flamma genom tidsåldrarna bredvid Heloisas; att en Birgitta, en Katarina av Siena, en Sankta The-resa till ett altare för himmelsk eld omdanade ett modershjärta; att en mors brev till en dotter gjort en m:me Sevigné odödlig; att La princesse de Cléve är en bok, som vi ännu gråta vid; att en liten engelsk prästgårdsflicka utför det kvinnliga underverket att — i Vi lette — skapa en man, som lever i var fiber. Kvinnans originalitet är den, som gjort m: me Stael till moder åt två odödliga döttrar D e 1 p h i n e och Corinne; George Eliot till moder åt många odödliga kvinnor, barn och åldringar. Hängivenheten, ömheten, den levande sympatien, den snabba, fina iakttagelsen, det innerliga förståendet, allt detta stegras till den högsta konst i skildringen av livet, på de områden, där den kvinnliga känslans och den snillrika ingivelsens intensitet äro ett.

Denna intensitet i en riktning, är orsaken till att kvinnans »vildhet» blir en begränsning i hennes geni. Känslorna bliva sålunda mer originella än tankarna; de individuella synpunkterna rikare än de allmänna; uppfattningen av verkligheten, av mångfalden starkare än sinnet för enhet och helhet. Därför ha kvinnorna som skapande hittills endast nått männens höjd på lyrikens och romanens, brevens och essayens område.

Djup och ihärdig vetenskaplig forskning; den kombinationsförmåga, som sammanställer fakta till en helhet; den skarpa och följdriktiga analysen; den stora syntesen; den konsekventa tillämpningen av givna principer — allt detta, som utmärker filosofen, teologen, politikern, sociologen, vetenskapsmannen har visat sig i ringare grad hos kvinnan. Och även fantasiens högsta flykt. De stora episka och dramatiskadikterna, storverken inom alla vetenskaper, inom musik och bildande konst, alla fordra också en styrka, som hittills ej varit kvinnans. Även

mannen har hämtat sina ingivelser ur stora känslor. Men han behärskar dem, när han skapar ur dem; han diktar ut sig i sina verk och befriar sig så från känslans allmakt. Det manliga snillet fördubblar sig så att säga när det skapar: är man och kvinna på en gång. Också det kvinnliga snillet fördubblar sig, men genom att varda två gånger om kvinna. Snillets genialitet förstärker hennes kvinnliga genialitet, som är att kunna älska. Hon skulle därför, om hon valde att tysta hjärtats krav för att mer odelat kunna ägna sig åt skapandet, ej blott förlora i lycka utan i genialitet. Hennes snille synes mig, med ett ord, som högsta potensen av hennes liv som kvinna. Men detta intensiva hjärteliv utesluter ett lika intensivt liv i idéens tjänst. Ty en begränsad varelse brister av en för stark kraftutveckling.

Det är denna geniala styrka, som gör att kvinnan så väl kan i sig upptaga och förarbeta det stoff, de manliga snillena givit, när kvinnan för andra gången skapar dessa verk från scenen eller tolkar dem som utövande konstnärinnor. Samma receptiva genialitet, har gjort de kvinnliga regenternas storhet. De ha förstått bruka de framstående män, som stått vid deras sida och de ha till högsta grad stegrat de kvinnliga egenskaper, som utmärka den ypperliga modern och husmodern: den ordnande och omhuldande, den styrande och sammanhållande makten.

Samma receptiva genialitet har utmärkt kvinnor under alla stora kulturperioder och på alla områden. Den kom dem att i stora skaror flockas i de grekiska filosofskolorna, liksom omkring kyrkofäderna, liksom omkring alla tiders anderika män; den har gjort dem lärda i studier, intelligenta i uppfattning, lidelsefulla som partivänner. Men bland den »befolkning av kvinnor» som lyssnade till Pythagoras, blev ingen en ny mästare; bland de lärda kvinnor till vilka

S: t Hieronymus skrev ej mindre än femtio av sina teologiska brev, blev ingen en »kyrkomoder». Alla de namngivna eller i allmänhet nämnda kvinnor, som under antiken, medeltiden, renässansen och nyare tiden framträtt inom konsten, stå ofta i samband med ett manligt namn — t. ex. Steinbach, van Eyck — och faderns eller broderns eller mästarens rykte höjer dotterns, systerns och lärjungens. Kvinnan har ofta verkat med förtjusande finhet och behag men i samma riktning som de manliga snillen, av vilka hon hämtat sin undervisning och ingivelse. Att förhärliga var hennes styrka och hennes storhet. Hon är hjälte-dyrkare till sin religion — och i sin religion. När Kristina da Pizzano fick i uppdrag att skriva Karl V: s av Frankrike historia, blev hennes verk en av fin och varm förståelse genomandad panegyrik och detta är typiskt. Varje kvinnligt arbete av samma slag — essay eller kritik, historia eller memoarer — får i regeln genom entusiasmen sitt rikaste värde. Ja, denna är det specifikt kvinnliga värdet inom kulturen, när kvinnan ej frambringar något, endast där sätter in sitt snabbt vibrerande, med konstnärens temperament besläktade väsen, detta som är det barnalika i hennes natur. Detta »barnalika», varmed Laura Mar-holm på ett annat ställe kännetecknat kvinnlighetens urgrund, torde vara iett mer lättfattligt ord än det »vilda». Detta barn- och konstnärsdrag gör kvinnan så snabbt mottaglig för de finaste nyanser, ger henne ett starkt behov av färg och glans över tillvaron, gör att hon av sina impulser ledes rätt på ett säkrare sätt än mannen. Det ger henne något av konstnärens och barnets makt att leva i nuet. Men då kan hon heller icke äga mannens starka koncentration vid de andliga uppgifter, som kräva en sådan. En kvinna ruvar icke ett helt liv på en tanke, en upptäckt. Inom vetenskap, politik, filosofi och liknande ämnen ser hon däremot ofta snabbt, anar djupt, känner häftigt, iakttager fint och mångsidigt. Hon är framför allt sympatisk i hela sitt intellektuella liv. Hon blir så, enligtPlutarkos' bild, lutan, vilken ljuder som ackompanjemang till en annans sång.

Kvinnans andliga liv rör sig sålunda med många små, korta böljslag på en i djupet lugn flod; mannens själ är en stridare ström, som gräver den djupa fåran genom vilken en undersökning, en tanke, en kritik föres ut till dess yttersta konsekvenser.

Denna kvinnans intellektuella originalitet, borde finna för sig säregna, nya former i allt arbete. Men det är just denna originalitet, som det missförstådda Iikställighetssträvandet och de andliga nykteriströrelserna hålla på att ödelägga.

Det är denna originalitet, som blivit förkvävd just genom de predikade hänsynen till kvinnosaken, till dess gagn eller skada, hänsyn, vilka legat som en kvarnsten över en hel kvinnogeneration. »Huru jag känt,» skrev nyligen

en av vårt lands få geniala författarinnor, »trycket av att en viss tendens, en viss bestämd gräns och fordran förefanns med avseende å kvinnolitteraturen! Huru detta hindrade, gjorde mig blyg, skeptisk, ja, föraktande gent emot mitt eget patos, det innersta, som ville fram hos mig — själva kvinnoväsendets lyrik, som behöver den högsta frihet för att växa ut till det patos, som betvingar.»

Det är detta tryck »för kvinnosakens skull», detta bedömande med hänsyn till »kvinnosakens gagn» som jag svurit Hannibals ed om ett outsläckligt hat. Det är dessa niveilerande, fördummande hänsyn, som måste bort intill sista resten ur varenda kvinnlig hjärna, innan den kvinnliga personligheten blir frigjord ur det tvång, som nu framför allt hindrar kvinnorna att ge det enda de ha att giva: sitt eget innersta, kvinnliga jag.

Endast genom den fullaste frihet — från lagens, fördomens och kvinnosakdogmens band och black — skola kvinnorna verkligen kunna visa hur högt och långt deras snille kan bära dem. Det blir kanske en kvinna på miljonen som finner en ny tanke — men fördetta måste hela den övriga miljonen vara i djupaste mening fri.

Det finnes icke en skiftning av individualitet, som vi icke behöva, vare sig den kommer från en man eller kvinna. Och hon bör därför ha samma möjlighet som han att med lidelse och framgång motsätta sig varje intrång i sitt säregna skaplynne, som det gäller att i de minsta enskildheter värna för att kunna följa sitt väsens rätta stråt. Hon kan det med mer framgång är mannen, ty den geniala kvinnlighetens väsen är bland annat okuvlighet. När kvinnlighetens väsen är frigjort, skola vi vinna oanade rikedomar. Vi behöva allt: den stora glödröda lidelsens flammor, som bränna hävdvunna former till aska; den stora vita hänryckningen, i vilken själen stiger, naken och överjordisk som violinens högsta ton, mot livets stora gåtor. Vi behöva den dionysiska yran och den apol-loniska klarheten. Vi behöva den demoniska styrkan, som är ett med skaparmodet, och utan vilken intet verk får den genialitetens prägel, som Sergel kännetecknade på sitt allbekanta sätt. Vi behöva godheten och den fromma självförgätenhet, som danar namnlösa storverk och vi behöva den heta rastlöshet, som fäster sitt namn vid stordåd; vi behöva den heliga enfalden, med konvaljedoft från sommarmorgon på landet, med ton av helgsmålsringning liksom den stora hänsynslösheten med sin brandrök och sin stormklocka. Vi behöva den stora tron och det stora tvivlet, den stora kärleken och det stora hatet.

Vi behöva till och med den stora dumheten! Och därmed finns intet mer att tillägga i fråga om den individualitetens obegränsade frihet, som är kulturens obegränsade framtid.XVIII.

Under de båda könens, här ovan ofta framhållna, medarbetarskap inom samhället beror dock allt på huru detta samarbete sker och huru det verkar. Hittills ha — som sagt — kvinnorna försökt det manliga sättet att arbeta, anlagt de manliga synpunkterna, gått i de manliga fotspåren. Visserligen måste kvinnan ju i viss mån tämja den barnsliga vildheten i sin natur, som annars urartar till nyck eller flyktighet; liksom mannen måste tämja den kraft i sin natur, som annars urartar till hårdhet eller formalism. Men vardera skulle försvagas, om de för mycket dygdbesådde sin ursprungliga naturgrund. Den ideala människan blir måhända den, vilken i den högsta potens och harmoni enar det kvinnligas och manligas styrka. Men denna människa blir kulturens högsta resultat. Tills vidare behöves differentieringen även inom det sociala arbetet. Skall kvinnans känsla och poesi ge värme, skall mannens andliga kraft och hans förmåga av djupare övervägande ge klarhet åt lösningen av problemen, då måste vardera komma med sitt eget, icke för mycket späda ut sitt eget genom den andras synpunkter. Resultaten torde sålunda vinnas långsammare, men bli rikare och säkrare när de vinnas.

Det är icke för kvinnan förödmjukande att det troligen också då blir mannen, som ger idéen. Ty det blir kvinnan, som på ett allt rikare sätt kommer att ge idéen liv i det allmänna medvetandet; ofta även hon, som med profetisk aning bebådar den. Sålunda äro mannens och kvinnans egendomlighet varandras fyllnad även på det sociala området, och deras växelverkan inom alla kulturuppgifter är självskriven, skriven av naturens egen hand. Den har också alltid varit en verklighet, ehuru vad kvinnorna angår, inflytandet icke varit av den för dem själva utvecklande art, som ett öppet och under eget ansvar övat inflytande medför. Det är detta ansvarets skede, somkvinnoemancipationen banat väg för och som alltmer blir verklighet.

Och ehuru jag mycket uppskattar Oeijers tanke, att kvinnor, präster och lärare ha ett så högt kall, att de icke borde deltaga i dagspolitiken, så vet jag att denna synpunkt är alltför poetisk. Kvinnorna måste komma med,

också i den aktiva politiken, och jag skulle blott vilja ge dem ett enda råd: »Lären eder av männen att tala en åt gången, men att för resten driva politik i allt annorlunda!» Jag vet att detta inte hjälper; att det hör till »kulturens offerväsen» att kvinnorna också komma att bli förfulade av partilidelser. Men som skönheten är högsta måttet för allting, är jag viss att det, som är oerhört fult, småningom också skall visa sig vara ett oerhört ont. Då skola kvinnor och män tillsammans dana nya former av styrelse och samhällsliv, ett där de själva varda vackrare och göra livet vackrare. Då skall varje ny form för kulturarbetet, liksom varje organisk varelse, erhålla prägeln av det moderliga och det faderliga element, som båda medverka vid dess daning. Då skall den kvinna, som ej givit mänskligheten ett barn, dock icke känna sig stå utanför mänsklighetens samfällda liv. Även hon får genomströmmas av modersglädje, när hon ger sina känslor en levande gestalt inom tillvarons stora mångfald.

Det är bland annat med tanke på framtidens samhälle, jag i det förflutna sökt en ledning för att finna åt vilket håll kvinnans väsen framför allt icke bör utvecklas, på det att hennes sociala arbete skall varda det rikast möjliga.

Ehuru vi här i norden ännu icke se så många av de tidens tecken, som visa att ömhetskänslorna hålla på att taga skada av likställighetssträvan, så kommer också vår tid, ifall vi icke motarbeta faran. På politikens område som på produktionens torde det visa sig: att ärelystnadens heta temperatur är mer uttorkande än alstringskraftig för det kvinnliga snillet. Vi ha i vår historia en i detta avseende typisk gestalt,drottning Kristina. Samma typ möter oss med moderna drag i det förtrollande och förtvivlade genibarnet och kvinnogeniet Marie Bakshirtseffs självbekännelser. Åt samma nutidstyp, fast med vardagliga dimensioner, har en säker hand givit diktens liv.* Denna typ möter oss nu ofta i den moderna litteraturen. Det var de stora kvinnorna från århundradets första halvdel, vilka vittnade att äran för dem endast var »un peu de bruit autour du coeur», »a royal mourning in purple for happiness». Nutidens unga amerikanska och engelska kvinnor äro på god väg att betrakta kärleken som en nödfallsutväg, ifall ärelystna strävanden slå fel.**

Kvinnorörelsen går i Amerika framåt med stora steg. Man finner där alla slags kvinnor: »framtids-kvinnan» i ideal fullkomlighet bredvid de första, i hög grad originella, gamla vägbrytarna för rörelsen. Jag har sett ingendera. Men genom de medel, jag erhållit att på avstånd följa rörelsen, har ett stort och starkt intryck blivit det härskande: att likställig-hetssträvandet håller på att utrota just den kvinnliga genialiteten, just obetvingligheten, just känslans makt att sända sina vreda viggar mot de samhällets missförhållanden, vilka skapa lidanden och orättvisor. Jag har till exempel nyss genomläst en packe av kvinno-sakskvinnornas eget stora dagliga pressorgan. Där fanns vittnesbörd om mycken god verksamhet av kvinnor för att lindra nöd och lidande. Men jämte denna gick en annan strömning: en banal benägenhet att godtaga manliga slutsatser och åtgärder på statslivets område. Var och en av dessa osjälvständiga små artiklar slutade visserligen med det vanliga jubelordet: »Allt blir gott, när endast kvinnorna komma med!» Men på de vida tidningsfälten växte icke en enda egendomlig eller fruktbar tanke, som kvinnorna hade att komma med! Två gånger stannade jag verkligen

* Kipling: In t h e d a r k.

** Se bland annat Bourgets Outre mer.vid en sentens. Men båda gångerna var den — citat efter en manlig tänkare!

Och det var icke blott denna banalitet, denna frånvaro av äkta »vildhet», som förvånade. Där fanns också ett oroande tecken till begynnande förvild-ning i känslan: nämligen en livlig skildring av de nöjen, jakten bereder kvinnan; en försäkran, att hon också här kan bliva fullt likställd med mannen och ett stolt uppräknande av allt det villebråd, som de unga damerna visat sig kunna nedlägga under ett jaktparti! Jag trodde först att det hela var en dålig symbolist-dikt. Men saken var fullt allvar.

Ett par veckor senare fick jag en omedelbar bekräftelse på den tanke, som vid denna skildring blev en länk i min egen slutledningskedja. En 19-årig amerikansk generalsdotter, som vill skrämma några fruktstjälande negerpojkar ur sin trädgård, drar sin pistol ur fickan, hotar först att skjuta dem och fyrar sedan av, med den påföljd att hon dödar en av gossarna. Hennes dom blev mycket lindrig, varvid bland annat rasfrågan medverkade. Men det i denna sak mest förfärande, det var att, när en tidning sedan föll på den idén att bilda en opinionsnämnd av tolv framstående kvinnor — alla bland kvinnosakens främsta banérförerskor — då uttalade sig sju av dessa

till den »stackars unga kvinnans» förmån! För henne hade de, bland annat på grund av hennes fina samhällsställning, endast sympatiska beklaganden; ur kvinnosakssyn-punkt framhöllo de att det vore en orättvisa, om icke även kvinnor med pistolskott finge öva »självförsvar». (!) Denna sannsaga talar mer än hela min bevisning för det djupt berättigade i mina varningar. Förmågan av sympatiskt medkännande — ända ifrån kärleken i enbart erotisk mening till den allfamnande känslan för mänskligheten — behöver odlas; naturen har alldeles icke gjort kvinnans hjärta till en fullkomlighetens evigt grönskande värld, där självsådda skördar växa. Detta blir slutsatsen av varje djupare blick på kvinnorörelsen runt om i världen.XIX.

Med det föregående har jag också svarat på de betänkligheter, som blivit offentligt och enskilt framförda, de nämligen: att min maning att odla känslolivet skulle framkalla en osund känslosamhet, en ännu större benägenhet än den, som redan finnes hos kvinnan, att pjunkande gå och omhulda ett brustet hjärta eller dådlös smycka och spegla sig under spejandet efter en man!

Man Tcallar det grymt, att råda kvinnorna att vårda och stegra moderlighetskänslan, då livet icke bjuder alla moderskapet under sköna och värdiga förhållanden; då tvärtom ett ofantligt antal kvinnor aldrig bli gifta. Redan nu ofta nervösa, på grund av att de ej fått fylla sin naturligaste uppgift som kvinnor, skulle de sålunda bli hysteriska. När den personliga lyckan visade sig ouppnåelig skulle de icke kunna, vad de så väl behöva kunna: att som mannen resignera starkt och sunt; att kasta sig på en livsuppgift, som ersätter lyckan. Det är därför bättre att predika en modig resignation än odling av känslan. Kvinnorna skulle genom det senare i vida högre grad än nu komma att gå som trötta trälar under arbetsoket, utan livskraft eller arbetsglädje!

Naturligtvis kan allt detta hända. Från naturens lag frigöres ingen; det gäller att »se soumettre ou se démettre» — till en annan livsform, där smärta kanske icke blir en följd av att naturens lag kränkes eller ej kan bli uppfylld! Här är smärtan oundviklig. Ur samma källa som den högsta livsintensitet väller, måste också den högsta livsleda komma att härflyta. Men om vi, för att minska möjligheten till smärta, göra våra möjligheter till lycka ringare, då förlora vi själva och kulturen lika mycket. Det är av känslornas rikedom den näres; ur deras djup den förnyas; dess härligaste verk uppenbara det högsta känslolivet. Alla farhågor för ett osunt känsloliv genom känslansodling äro således lika mycket och lika litet beaktans-värda, som de dagliga varningarna för bakterier. Skulle man verksamt skydda sig för ohälsa, borde man sätta sig att dö under en luftpump. Skulle man verksamt skydda sig för möjligheten av ett osunt känsloliv, måste man bildlikt göra detsamma. Det finnes i båda fallen ett annat medel: att stegra vår motståndskraft genom att stegra vår livskraft; att genom ro, rikedom och fullhet i vår tillvaro beröva sjukdoms-fröen deras intensitet.

Detta är den väg jag föreslagit. Allt tal om faran av att odla moderlighetskänslan beror på den oavlåtliga förväxlingen mellan moderskap och moderlighet.

Ty alla kvinnor kunna få bruk för sin moderlighet, även om de aldrig erhålla det genom moderskapet. Ja, kvinnor finnas, som bättre passa att vara sam-hällsmödrar än hustrur och mödrar i ordets vanliga mening.

Just emedan samhället på varje område behöver insatsen av även de ogifta kvinnornas moderlighet, har jag yrkat på att alla böra vårda den för släktet oumbärliga känslofond, som årtusendens utveckling danat, och speja efter sådana områden för sin verksamhet, där de ha tillfälle att, i vidare mening, bruka denna rikedom.

Just emedan arbetsglädje verkligen kan erbjuda ett surrogat för annan livsglädje, har jag framhållit vikten av att såvitt möjligt hindra de unga flickorna att slitas ut på sådana arbetsområden, där de icke känna någon arbetsglädje.

Man har menat att dessa maningar skulle hämma strävandet att frigöra och andligt utveckla kvinnan; framför allt emedan jag tagit hopp och mod från den kvinnliga ungdomen, för vilken det är av så stor vikt att den ställer sig stora mål. Man har undrat varför jag icke lugnt lämnar frågan om kvinnans arbetssätt och andliga styrka åt framtiden, som ensam kan avgöra den, utan i stället tyckes njuta av attbevisa: att det icke lönar mödan för kvinnor att söka komma någonstädes, en ävlan, varigenom jag ger ett handtag åt männen i deras benägenhet att för kvinnan försvåra tillträdet till arbetsmarknaden!

Det har icke fallit någon av mina granskare in, att när en kvinna, som själv har ett yttre arbetsområde, brukar sina krafter för att visa kvinnans underlägsenhet på de yttre arbetsfälten, så torde detta bero på i allra egentligaste mening levande motiv.

Dessa levande motiv äro alla de unga kvinnor, gifta och ogifta, som väckt min medkänsla under sina bemödanden att finna sig till rätta i det svårhanterliga, sammansatta livet.

Emedan jag är orubbligt viss, att för denna ungdom en större lycka skall kunna vinnas genom att den väljer en annan utgångspunkt för kvinnofrigörelsen och kvinnoarbetet, därför har jag talat.

Farhågan att jag tvärtom skulle minskat de av ungdomens lyckomöjligheter, som bero på arbets- och kunskapsglädjen, röjer att mina motståndare ha en mycket svagare tro än jag på den andliga energien hos det kvinnliga släktet. Skulle dess håg till utveckling vara s å svag, att den blåste bort, emedan man manar ungdomen till allvarlig självprövning innan den ger sig in i studier, i produktivt arbete eller yrkesarbete, då vore hågen endast en i jorden nedstucken pappersblomma, icke en organiskt växande planta.

XX.

Kvinnans ambition i fråga om plikttrohet är ofta större än mannens. Men hennes ambition att komma fram är sällan jämförlig med hans. Jag har framhållit — till dels med stöd av manliga omdömen — attkvinnan icke har samma djupa intresse som mannen för vissa slag av arbete; att det är genom moraliska, snarare än genom affärsegenskaper, hon i regeln utmärker sig t. ex. på en bank. Om en hel del män gäller dock detsamma och kvinnan utför således sitt arbete lika väl som dessa senare män.

Ingendera inlägger så mycket av sin personlighet, att de nå upp till en ledande ställning.

Inom alla de områden, där känslan har föga användning, blir kvinnan ofta än mer opersonlig än mannen.

En begåvad, på ett kontor arbetande, ung flicka sade mig t. ex. nyligen att, ifall hon blev bjuden en plats med 6 timmars arbete och en med 8, båda lika lönade, men i senare fallet med utsikt att stiga till en mera inflytelserik post, då valde hon utan tvekan platsen med 6 timmars arbete, emedan den, i stället för det framtida inflytandet, beredde henne mer tid och ro för sitt hemliv och sin utveckling.

Valet har sitt ursprung i det äkta kvinnliga lynne, vilket är mer värt att bevara, än om kvinnorna skulle utveckla sig i en riktning, som komme dem att välja de 8 timmarna. I senare fallet bleve de bättre direk-törsämnen, i det förra äro de älskvärdare kvinnor. Men här är det ju också, som den svaghet finnes, vilken gör att deras manliga kamrater så ofta gå förbi dem. Ty styrka och svaghet äro nu en gång i denna invecklade värld oskiljaktiga som ljus och skugga.

Emedan arbetsvärdets villkor är att kvinna som man får göra just det, han eller hon kan göra bättre än andra; emedan mycken arbetsglädje tynar, mycken dilettantism frodas till följd av att icke kvinnan sättes i stånd att utföra det bästa på sitt eget område, så har jag funnit det vara av vikt att genom en, på det förflutna och närvarande stödd, analys av kvinnans styrka och begränsning utforska var kvinnans bästa yttre arbetsområden torde ligga.Min slutsats blev: att för flertalet kvinnor arbets-lycka och arbetsframgång stå i förhållande till möjligheten att inom sitt arbete få bruk för moderligheten; men att kvinnan med fullaste frihet — utan att stöta mot en enda i förväg uppdragen gräns — på varje bana bör få pröva sina möjligheter, som för mången torde gå i en annan riktning än moderlighetens ; att kvinnorna därunder dock måste vara vakna för nödvändigheten av självbegränsning, ifall de vilja uppnå en stor kraftutveckling; att som den gifta kvinnan icke i regeln med full kraft kan sköta sitt inre och sitt yttre arbetsområde, så bör hon om möjligt uppge det yttre; a 11 således hela det program inom kvinnofrigörelsen, som påyrkar den gifta kvinnans arbete utom hus såsom villkor för hennes självständighet, är en missriktning; att när man vill bemöta männens invändningar: »att staten icke har råd att kosta stora summor på kvinnans utbildning, då denna ofta blir resultatlös för samhället genom hennes äktenskap», då skall man icke kämpa för likställigheten genom att framhålla värdet av kvinnans fortsatta yrkesarbete inom äktenskapet. Man skall framhålla samhällets behov av den kvinnliga kraften som orsak nog till kvinnans fulla likaberättigande med mannen i bildnings- som i arbetsmöjligheter.*

* Intet kan bättre visa den tröghet, som varje det ringaste ny tanke har att besegra, än det sätt på vilket man upptagit mitt förslag om den bildade barnavårda-rinnan 1

Detta vore ju att beröva modern den andliga delen av hennes moderskap; att framkalla konflikter; att »förnedra de bildade flickorna till barnpigans simpla arbete»; ja, det hela har behandlats som en löjlighet!

Man har under allt detta tal icke brytt sig om att märka: att jag anbefallt den bildade barnasköterskan, liksom sjuksköterskan, för undantagsfallen. Dessa inträda när t. ex. en mor av en stor barnaskara, ett stort hushåll, en representativ ställning eller andra liknande orsaker är hindrad att ge sig personligen åt alla barnens stundliga vård; när en mor genom sjukdom eller resor eller som varande utländska icke kan för barnen vara allt, honNär jag gav antydningar om nya, naturenliga arbetsområden, utdömde jag icke ett enda av kvinnans nu-

önskade som vårdande eller undervisande; när en mor av ett ekonomiskt oumbärligt — eller för hennes personliga lycka oumbärligt — arbete är på samma sätt hindrad.

Att det i alla dessa fall skulle visa sig vara ett stöd och en ro för modern att äga en bildad barnavårdarinna, är lika självklart, som att denna icke vore på sin plats i något hem, där modern själv fullt kan ägna sig åt barnen.

Vad konflikterna angår, så finnes icke minsta sannolikhet att de bleve större i detta fall, är med de utländska bonner eller de småskolelärarinnor, som nu ofta i hemmen ha samma mellanställning. Dessa unga flickor äro inga ideal i tålamod eller vishet, och detta bleve icke heller den av mig föreslagna barnasköterskan.

Det är icke filosofie kandidater och seminarister, som jag tänkt mig välja barnasköterskans kall, utan sådana flickor, som nu massvis sitta på kontor tio timmar om dagen, för femtio kronor i månaden I Den av mig föreslagna utbildningskursen skulle dessutom komma att gagna i flera avseenden. Dels bereda hemmen större möjlighet att åt barnen erhålla en sakkunnig ledning; dels ge unga småskolelärarinnor, som redan nu bekläda liknande platser, en möjlighet till rikare utbildning; dels ge de unga flickor, som ämna gifta sig, en beredelse för deras högsta pliktområde. För barnen skulle fördelen bli att de, intill den tid, då den egentliga skolan börjar eller den högre lärarinnan på landet tar deras undervisning om hand, erhölle en innehållsrikare, personligare fostran än den som tjänarinnan eller det tillfälliga biträdet — vanligen en flicka »som går frun till handa» — kan lämna.

Jag har vidare föreslagit att kvinnor, mer än hittills skulle slå sig på trädgårdsskötseln och andra med detta jämförliga lantliga arbetsområden, för att bli frigjorda från det arbetsok, vilket nu i staden tynger så mången sund, enkel flicka, som genom ett sådant yrke vunne innehållsrikedom och glädje i sitt liv.

Både på land och i stad finnas många utvägar til) affärsverksamhet för kvinnor i den riktning, jag anvisat, ifall blott mer rörlighet komme in i deras tankegång och mer företagsamhet i deras skaplynne. Sålunda kunde svenska kvinnor bli rika genom en affärsmässigt organiserad beredning och förvaring av våra skogsbär och svampar. Sålunda kunde svenska kvinnor liksom de danska göra fjäderfäskötseln till en givande näring.

Jag har vidare framhållit, att kvinnan inom arkitekturen hos oss, som redan i England och Amerika, kundevarande arbetsområden. Min tankegång gick endast ut på att, ifall en kvinna kunde välja, då gjorde hon väl om hon valde ett arbete, som hon kunde älska, icke blott för arbetets skull, utan för arbetsresultatens. Jag tror ej mycket på att arbetet i sig själv blir älskat, om det strider mot vår natur. Den allmänna arbetskärleken, liksom den allmänna människokärleken, synas mig omöjliga, om man ej äger som grundval ett arbete, en människa, vilka för oss äro mer älskvärda än alla andra arbeten och människor. Ju starkare individualitet en människa har, dess djupare måste hon hata det arbete, som icke äger hennes kärlek. Men detta arbete själv behöver visst icke vara poetiskt eller självsodlande eller känslofyllande för att synas mången älskvärt, lika litet som en man behöver vara siare eller skald för att vinna kärlek. Att många mindre starkt individuella naturer, kvinnor som män, kunna ha gagn och glädje av ett mera opersonligt arbete för de många vardagliga nyttigheter, dem samhället kräver, vill jag visst icke förneka. Gagn ha de åtminstone genom ansvarskänslans uppfostran, och det ekonomiska oberoendet ger alltid en viss frihetsglädje.

erhålla en rik användning av sina estetiska och hemordnande anlag, och att hon sålunda skulle verka för den

förenkling och försköning av hemlivet, som är grundvalen för all äkta och rik konstutveckling. Medan kvinnans konstslöjd nu ofta utmynnar i frambringandet av en mängd lyxartiklar, erhölle den sålunda ett organiskt samband med arkitekturen och kunde tillfredsställa verkliga behov, i stället för att ytterligare tillbråka hemlivet geriom att hopa en massa onödiga nödvändigheter.

I mitt föredrag om naturenliga arbetsområden, hade jag även ämnat uppmana någon ekonomiskt oberoende kvinnlig jurist att lämna arbeterskor »kostnadsfri rättshjälp». Huru välsignelserik denna »naturenliga verksamhet» skulle bli genom en klartänkt, god och socialt vaken kvinna, kan jag intyga genom min flitiga beröring med den kroppsarbetande kvinnan, som nu ofta är alldeles prisgiven åt en dålig mans brutalitet eller en orättvis arbetsgivares godtycke.Utan denna visshet att åtskilliga ljuspunkter finnas i deras mödor, vore det alldeles för tungt att tänka på alla de unga flickor, som, utan ringaste valfrihet, nu tvingas in i en för dem utpinande verksamhet. Vare det långt ifrån mig, att med ett ord lägga en fjäder till deras börda! Jag har endast velat minska deras antal genom att antyda nya möjligheter till arbetsval.

Det är ett styrkans ord, icke en modfällande dom, jag velat ge dem, när jag betonat att de sällan utföra det yppersta på ett fält, dit deras anlag och fria val ej kallat dem. Många av dessa kvinnor, som nu slitas mellan sitt yttre arbete och sina känslor som hustrur, mödrar, döttrar och systrar — och som veta att detta yttre arbete därunder icke kan bli av första klass — känna nu detta som en förödmjukelse, ja, förakta sig själva för sin halvhet. Från detta ville jag befria dem. Om de endast på det yttre området göra det bästa de kunna; om de veta att, trots alla slitningar, ingen så som de kunna göra det bästa just i det hem, de tillhöra, då skall detta ge dem en ro, som de aldrig vinna, sporrade av ivern att visa sig duga till allting alldeles lika bra som männen.

Det är icke obarmhärtigt att framhålla begränsningens lag. I fasthållandet av den synpunkten är tvärtom all barmhärtighet innesluten!

Men hur många kvinnor börja ej förlora aktningen för hemarbetet, liksom för att odla den älskvärdhet, det behag, som göra kvinnan till glädjebringerska i hemmet? Att lysa, icke att gagna; att skynda ur hemmet för att bli studenter och sedan få platser, detta är — som bland andra åtskilliga skolföreståndarinnor sagt mig — flickornas enda tanke. Och de lämna hemmen, där deras plats stundom fylles av en annan flicka, som får »fritt vivre och vänligt bemötande»! Mot ringa, stundom ingen lön, ja, i somliga fall genom att betala för sig, få sedan dessa välburgna flickor sina platser, platser där de slita ut de krafter, som de kunde brukat för många andra, rikare ändamål!Jag förbiser icke, att det t. ex. bland dessa flickor finnes ämbetsmannadöttrar, som vid faderns från-fälle måste vara beredda på självförsörjning, och i tid vilja skaffa sig möjlighet härtill genom en plats; att andra, som visserligen kunde ha håg för en mera rik verksamhet, icke vilja lämna sitt hem, och således ofta äro hänvisade till »platser», för att kunna få ett arbete. I så fall är den plats, som ofta skulle skaffa dem mesta glädjen och bästa utvecklingen, på deras egen fars kontor, ifall han har ett sådant. Detta ger åt fadern en del av hemmets värme under arbetet, liksom åt dottern ett intresse, som hon på ett annat kontor skulle saknat.

Men även sedan de många blivit frånräknade, dem mitt klander ej når, återstå dock nog många som det träffar.

XXI.

En själfull kvinna yttrade nyligen:

»Man ser, både till höger och vänster, huru kvinnan går ut och maninnan framträder!» Det är detta maninnans framträdande, som jag velat motverka. Det är av vikt att de arbetande kvinnorna, på vad arbetsfält de än syssla, utbreda godhet och glädje omkring sig; att de alltjämt utveckla sin gratie, sitt skönhetssinne och andra kvinnlighetens tilldragande egenskaper. Däremot borde de icke fortsätta att utveckla de osköna ungkarlsvanor, som allt mer blivit en yttring av likställigheten.

Om de känna sitt nödtvungna arbete förslöande, borde de allvarligt bemöda sig att motväga det nedtryckande inflytandet, genom att åt sig skapa något andligt intresse. Ena gången kunde detta vara ett studium, för vilket de avsatte några timmar i veckan; en annan gång något fattigt barn, som de omhuldade.

13. — Missbrukad kvinnokraft.Många utvägar finnas, varigenom den utåt arbetande unga flickan kunde odla

glädjens och godhetens, eller med ett ord, kvinnlighetens makt i sitt eget väsen, blott hon bleve fullt vaken för att hennes personlighets frigörelse icke är vunnen i och med »platsen» allena.

Kvinnan bör vårda sin kvinnlighet, emedan hon sålunda förskönar varje område där hon verkar. Men hon bör framför allt vårda den för att kunna fullt mottaga livets lycka, ifall denna blir hennes.

Hon måste hägna den även så att hon inom sig själv bortarbeta ringaktningen för sig själv som könsvarelse: en ringaktning, i vilken medeltidsaskes, sällskapspryderi och dogmatisk likställighetsävlan nu äro sammansmälta. Så länge kvinnan betraktar det könsliga som den låga sidan av sitt väsen, som något att blygas för, i stället för att med kysk värdighet vårda, så länge bli naturens mest befallande krav på ro och skoning undertryckt i den könlösa likställighetens intresse. Så länge komma kvinnor att i skolan, under sporten, under arbetet ådraga sig för dem själva och släktet ödesdigra följder; så länge komma de att, under det med män gemensamma arbetet, ofta göra sig odugliga för sin möjliga framtida uppgift. Så länge denna uppgift icke öppet, fullt och fast erkännes som den största uppgiften — utan tvärtom, från kvinnosakens håll, den mänskliga utvecklingen sättes högst — får aldrig den unga kvinnan mod att under sina studier, i sitt arbetssätt, sina kroppsövningar, sin klädsel ta de allvarliga hänsyn till sundhet och skönhet, dem hon under alla förhållanden är skyldig sin egen person och släktets hälsa, för det fall att hon blir mor.

Att på ett lågt sätt betrakta kärlekens natursida, detta är de flesta nutida kvinnors själiska vanart. Därur härflyter innerst t. ex. kvinnosakskvinnornas harm när man framhåller: att det olikartade, icke det lika, är vad som hos kvinnan behagar mannen och att det är kvinnans både rätt och plikt att behagamannen; även harmen mot varningen att i tävlings-kampen icke utveckla maninnan i stället för kvinnan. Därur härflyter innerst oron för att kvinnorna kunna bli osunda och känslosamma genom rådet att inom sig vårda modershuldhetens rikedom. Blott fåtalet fattar, att det är den fulla dagern och den heliga självkänslan över sin egenskap av könsvarelse, som kvinnan främst behöver för att själv äga och kring sig utbreda kraft och hälsa, i såväl fysisk som psykisk mening.*

Ehuru jag ej kan röra vid detta ämne, utan att också uppröra grumliga vatten, skall dock ej fruktan för de stänk, som komma att träffa mig själv, skrämma mig till den fegheten, att ej här ånyo upprepa, vad jag förut sagt i samma ämne: Först när jungfrur

och ynglingar lära sig dyrka Eros som den starke guden och den starke hämnaren av alla brott mot hans heliga lag, först då skall människolivet vinna en äkta sedlighet.

Då blir celibatet värdigt och äktenskapet värdigt.

Då skall ett fullare, friare umgänge mellan könen möjliggöra, att de villor lättare skingras, som nu föra till så många olyckliga äktenskap.

Då skall den ogifta kvinnan sunt och skönt bära sin ensamhet, ifall hon icke vinner den hela lyckan.

Då skall en allt djupare erotisk förfining, en allt intensivare individualism på det erotiska området hos båda könen skapa den äkta kyskhet, som ingen asketisk livssyn kan ge mänskligheten.

Då skall äktenskapet kunna förverkligas av full-lödiga människor, ifall kvinnan finner den för sig rätta mannen, mannen den för sig rätta kvinnan.

Att finna detta kommer emellertid då ofta att bli svårare än nu, och de erotiska sorgespelen i fram-

* Strävan att införa en på en gång sund och skön kvinnodräkt har, på grund av den här antydda missriktningen, rönt motstånd från åtskilliga kvinnosakskvinnor. Ur kvinnosakens synpunkt borde nämligen reformen ske till fromma för det yttre arbetet och dräkten framför allt bli lika »praktisk» som mannens, men ej avse att behagaltiden bli troligen lika många och djupare än i nutiden.

Det är här, som redan nu svårigheten finnes. I de fall, man brukar anföra för att bevisa männens hänsynslöshet mot en själfull hustru — varigenom hängivenheten ofta blir ett lidande för kvinnan, äktenskapet ett hinder för

hennes utveckling — var det icke därför, att t. ex. Runebergs eller Carlyles hustrur ej fullt kunde utveckla sina egna andliga gåvor, ej emedan de helt gingo upp i sina mäns liv, som de blevo olyckliga. Utan emedan det för en övermänniska blott finns en utsikt på miljonen att finna sin äkta hustru eller äkta man. Och både Runebergs och Carlyles maka hörde till de kvinnor, som aldrig blevo äkta hustrur, d. v. s. aldrig i erotisk mening den enda eller det hela för sin make.

Att utsikterna för erotisk lycka bli färre, ju mer människorna individualiseras, medgav jag redan i Missbrukad kvinnokraft.

Men detta ideella skäl är ännu icke på långt när så ingripande — med hänsyn till den avtagande aktningen för äktenskapet — som de andra, ej fullviktiga skäl, jag tillika framhållit.

XXII.

På samma gång jag förslagsvis pekade på de ovan omnämnda arbetsområdena, dem jag fann mer naturenliga för många kvinnor än de byråer och kontor, där de nu utslitas, betonade jag starkt: att jag endast tillmätte dessa förslag en tillfällig betydelse, emedan kvinnoarbetets inströmning i arbetsmarknaden med nödvändighet måste framtvinga nya kulturplaner.

Det är förunderligt, med vilken skicklighet mina motståndarinnor halkat förbi denna, liksom andra mina stötar mot deras dogmer.Icke med ett ord har man bemött mitt tal om den begränsningens lag, som utgör den psykologiska utgångspunkten för min bevisning, eller påståendet: att kvinnosaken råkat i en dilemma, ur vilken den aldrig kan komma, annat än genom nya kulturplaner.

Man har i stället förklarat: att jag icke räknar med de faktiska förhållandena, icke ser verkligheten; att Jag glömmer alla dem, som ej äktenskapet står till buds; glömmer arbetstvånget, vilket trycker kvinna som man; glömmer att den förmögne mannen skaffar sig ett arbete, som ju då även tages ifrån en obemedlad; att således den förmögna kvinnan bör ha samma rätt m. m.

Det synes mig emellertid som om jag utan övermod till mina angripare kunde rikta Thorilds anhållan till sin Uppsalaexaminator — sedan denne frågat: Vad är landsväg? Vad är mutsedel? o. s. v. — att professorn i stället behagade upptaga »stora och doktorala ämnen»!

Ingen enda av mina angripare har ens anat att jag sett allt, de påpeka, mycket fullständigare, mycket allvarligare än de; att dessa faktiska missförhållanden, dessa hårda verkligheter på mig gjort ett s å djupt intryck, att jag förklarat:

Ett nytt samhälle måste komma, där det blir omöjligt att några av samhällets medlemmar gynnas i kampen för tillvaron, annat än på det sätt, som naturen själv gynnar.

Ett nytt samhälle måste komma, vilket ger man som kvinna möjligheten att i ett yttre arbete också finna någon del av sin glädje.

Detta nya samhälle måste kräva allas arbete. Men under sådana villkor, att alla även få tid att leva, att utveckla sig; att alla få icke blott rätt till arbete utan »rätt till lättja», det vill säga till vila, begrundande och njutning. Ett sådant samhälle kan möjliggöra den ståndscirkulation, vilken redan den djup-tänkte Torsten Rudenskröld framhöll som ett av kulturens villkor, en cirkulation genom vilken icke för-åldrarnas stånd, endast begåvningen avgör arbetsfördelningen. Sålunda skulle en stor del av de fuskverk, som nu fylla mannens och kvinnans arbetsfält, utbytas mot verkliga värden.

Ett sådant nytt samhälle skall bereda de yttre villkoren för äktenskapet under den för man och kvinna normala äktenskapsåldern. Emedan arbetet i ett sådant samhälle bleve jämförelsevist ljust och lätt, komme de unga kvinnorna att ingå äktenskapet av djupare personliga motiv än nu. Ty ingen skall nämligen tro, att det utslitande, osympatiska arbetet, som ger ett torrt bröd, hindrar en ung flicka att utan kärlek kasta bort sig i äktenskapet!

Emancipationen har nog öppnat arbetsfälten för de ogifta kvinnorna. Men det surrogat för lycka, som de där

erhålla, är sällan närande. Vår litteratur äger en ypperlig bild av den kvinnliga kontoristens liv, en bild, som borde varit väckande för kvinnosakskvin-norna.* Där se vi arbetsträlens arbetsglädje! Det blir icke under sådana förhållanden, Almqvists ord ha tillämplighet: att endast den sig själv försörjande kvinnan ingår äktenskap av kärlek. Hon gör det ännu ofta utan kärlek, ja, med samma ord — ehuru i en annan mening än förr:

»Jag måste i alla fall leva!»

Är det möjligt att tänkande kvinnor verkligen tro att det närvarande tillståndet kan fortfara? Det tillstånd, genom vilket, i hem efter hem, hustru som man drivas ut i kampen för tillvaron; genom vilket inom kroppsarbetarnas klass såväl hemmens som hustrurnas och det kommande släktets hälsa ödelägges; genom vilket nya och åter nya skaror av kvinnor jagas in i tävlingskampen med männen; genom vilket lönen samtidigt sänkes för både män och kvinnor; genom vilket kvinnor nödgas att leva av de slags medel, dem mer än en arbetsgivare räknar med, när han

* Se Mimmis dagbok i L e n a av René. Denna bild har nu (1913) fått många i följe, framför allt Norrtulls-ligan av Elin Wägner och Nöd av H. v. Melsted.väljer biträden, vilka se så bra ut, att de antagas kunna skaffa sig biförtjänster och därför kunna nöja sig med liten lön; genom vilket stora skaror av kvinnor nödgas att under långa tider genomleva arbetslöshetens demoraliserande elände ; genom vilket mannen utestänges från hela arbetsområden, allt efter som maskinerna kunna skötas av kvinnor och barn; genom vilket hustrun och modern blir arbetsslav och familjeförsörjare ; genom vilket allas livsmöjligheter ödas i striden för livsuppehället?!

Kvinnosakskvinnorna och välgörenhetskvinnorna med alla sina ärliga, vackra föreningsbemödanden bära endast vatten i Danaidernas kar, så länge de icke sätta hela kvinnofrågan i samband med den sociala frågan, så länge de icke börja verka för och med underklassens kvinnor, så länge de icke göra kvinnofrågan till en social nydaningsfråga.

Sker icke detta snart, då skola allt flera kvinnor utestängas från familjelivet och allt flera barn bli hemlösa.

Det är betecknande för vår ställning till de sociala spörsmålen, att, medan man föreslår huskurer mot det onda, som följer av de nuvarande produktionsförhållandena, förklarar man att »förändrade arbetsvillkor icke äro att tänka på»! Men vad annat har en — över missförhållandena tänkande — att tänka på, utom just detta: huru sådana ändringar skola kunna åstadkommas ?!

Medan talande exempel erhållas nästan varje vecka på familjelivets gradvisa upplösning genom kvinnokraftens bindande i industrialismens och de yttre yrkenas tvång, fortsätta kvinnosakskvinnorna sitt jubilerande över kvinnokraftens frigörande, eller förklara att kvinnor likaväl som män måste bekväma sig att göra vad som behöves och vara glada att kunna finna en plats, där de behövas, om också denna plats alls icke svarar mot deras håg och anlag!!

Mycket sant. Men mitt påstående är sannare:

Emedan förhållandena äro sådana, och alltmervarda sådana, så måste förhållandena omskapas. Emedan kulturen utsuger allt flera människoliv, måste vi söka nya kulturplaner, vilka göra kulturens offerväsen mindre grymt. Emedan kvinnans arbetsjämlikhet med mannen lett till att hon som han råkat in i ett nytt slaveri, så måste hon på nytt frigöras samman med honom. Hennes första emancipation befriade henne från att som t r ä 1 förtryckas; hennes andra från att som familjemedlem förtryckas; hennes tredje skall befria henne från att som arbetande förtryckas.

Sålunda kan kvinnan samman med mannen verkligen frigöras; sålunda skall hon kunna ge sin omedelbara del till det gemensamma samhällsarbetet, utan att förlora sina möjligheter att som kvinna lycklig-göra och lyckliggöras.

När kvinnofrågan blir uppfattad som frågan om den högsta möjliga lycka för kvinna som man — då är den död som »fråga».

Ty då har verkligheten redan börjat svara!

Då, men också först då, skall man se framtids-kvinnan — och framtidsmannen — om vilkas harmoniska utveckling i kroppslig och andlig härlighet vi alla drömma. Dessa skola se ned på våra nuvarande äktenskapslagar och alla andra samhälleliga inrättningar, så som vi nu se ned på kvinnoköp och slaveri. Man skall med styrkans glädje känna huru tillvaron vidgats, sedan de yttre former och yttre rättigheter bortfallit, genom vilka de få nu undertrycka de många. Man skall med segerns lugn känna, att det var en högre harmoni, som blev följden av de strider genom vilka vår tids lidande människor hävda sin rätt till liv och till lycka.

Harpan, sångens sinnebild, har sitt ursprung ur den spända bågen med dess sträng. Utvecklingen visar oss liknande metamorfoser, genom vilka tillvaron småningom fylles av välljud från strängar, som en gång varit till strid spända senor. *** M Missbrukad 'Si Kvinnokraft

Ioch

Srø Kvinnopsykologi

Stockholm Albert Bonniers förlag

\s